

מילים אחדות

ב"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, שהגעתי עד הלום,

כי מי זכה לחיות עד הלום?

מעט מאד מכל עשרות אלפי הילדים והילדות שנרצחו.

היום אני בסוחה שלא היה בכוחי ובאפשרותי, להביע בכתב את רחשי ליבי, מעט מהזכרונות הנוראות, לולי הבעתי בראיון את אשר עברתי לפני 5 שנים.

הגבורה העילאית, של כל הסובלים את המלחמה הנוראה, כל העטרה, כל תלמידי החכמים, הרבנית הגאונים, כל בחורי הישיבה ומשפחותיהם והתינוקות שנרצחו על קידוש השם במסירות נפש.

את "סורי הגבורה, הקדושים לקחו איתם, רק בשמים יודעים להעריך את מסירות נפשם של אלה שעמדו בגבורה בשמירת המצוות עד כלות נשמתם הטהורה,

"כי עליך הרגנו כל היום".

אלה שנשארו בחיים עמדו בגבורה-

דעת ושכל אינם יכולים להסביר, את כוחה עמידה של המסירות נפש מילדים קטנים, עד הגדולים שבהם בכל סבלותם.

הקדוש ברוך הוא הכניס רוח, בנו, עור וגידים, כך גדלנו, התפתחנו, מילדים מוכי גורל לבני אדם.

לא קל היה לכל הפליטים בעיקר, והיתומים בפרט, להסתגל לחיים נורמליים רגילים.

לכולם היו פחדים שונים ומשונים, הרגלים בלתי הפיכים, למשל: כל דבר ערך החביאו מתחת לכר, איפה מחביאים נעליים בלות וקרועות? מתחת לראש...

ומה עם החושך? החושך היה מנת חלקנו זמן רב בכל הפצצות היינו בחושך, בכל המלינעס, הבונקרים או כל מיסתור אחר, היינו בחושך, ללא זיע.
כיום לזכור את כל האפיזודות הנוראות והמפחידות, שרק אנשים גדולים שנרצחו על קידוש השם, עמדו במבחנים הנוראיים...

אנו לא נכנענו...

הרי כל רגע במיסתור, היה הלם חדש.

מי יוכל לשקול רגע של פחד ואימה של אצ? לא רק אלה שלא חבו את המלחמה לא יכולים. כי אם גם אנו שעברנו את המלחמה כבר לא יכולים להרגיש בדיוק את רגע הפחד ההוא...

האזניים היו מוכנות לשמוע כל רעש, וכל רשרוש, העיניים היו מוכנות לראות כל פגע.

כמה שנים של פחד ואימה היו מנת חלקינו?

כדי שילדי וכל משפחתי שיחיו לאורך שנים, ילמדו מכל מה שעברתי במלחמה,

גם ילדה קטנה לבדה יכלה בכל מצב, להשאר דתיה. בכל הקשיים שעברתי בהם, זכרתי תמיד מי אני ומה אני צריכה לדרוש מעצמי, לאיזה עם אני שייכת, ולאילו משפחה. למי עלי להפיל תחינות ותפילות, ולבקש רחמים מרבוננו של עולם.

שמע ישראל קראתי כנראה אלפי פעמים, כי זה היה שגור על פי. ותמיד חשבתי כי לי זה בפעם האחרונה לקרוא שמע ישראל.

המצפה לישועת השם כהרף עין

אסתר רבקה זקס לבית שולמן

המשפחה שלנו

אבי הגאון ר' מרדכי שולמן זצ"ל היה בנם של הגאון ר' שמחה שמואל שולמן זצ"ל שהסבא למד בישיבת סלבודקה, הוא היה מהחשובים של החבורה. התרל"א- התרע"ג. והרבנית החשובה בילא דבורה. לבית לב הי"ד זצ"ל שנרצחה בטיקטין בשנת התש"א.

הם גרו בפולניה בעירה טיקטין ליד ביאלסטוק. סבי נפטר בגיל צעיר בן 42 שנים.. אבי היה השלישי במשפחה, התיתם בגיל 12 וגדל יתום מגיל צעיר.

סבי הרב שמחה שמואל שולמן זצ"ל מחשובי תלמידי ישיבת סלבודקה. שה"אלטער" הגדיר אותו. "כתלמיד חכם עם שכל- נבדל". אחר כך למד בנובהרדוק בכולל של בעל "הערוך השולחן", קיבל ממנו סמיכה לרבנות.

אבי הגאון רבי מרדכי זאב שולמן זצ"ל נולד ג' ניסן תרס"א, נפטר כ"ז שבט תשמ"ב.

אבי זצ"ל למד אצל החפץ חיים כשנתיים. שנה אחת בחדרו ממש.

החפץ חיים סידר לו את הכר למראשותיו. כשהחפץ חיים בעצמו ישן בלי כר. באומרם כשהמצב של היהודים הוא כל כך קשה, ואינו יכול לישון על כר.. הייתה אז מלחמת העולם הראשונה...

הגאון ר' אלחנן וסרמן, למד בחברותא עם אבי זצ"ל במינסק. כשהיה גר אצל החפץ חיים זצ"ל.

אימי הרבנית החשובה הצדקנית חי'ה מרים שולמן זצ"ל לבית שער. נולדה מוצאי שמחת תורה תרס"ה ונפטרה בט' באב תשנ"ג.

ההורים היו- סבי הגאון ר' יצחק אייזיק שער זצ"ל. יליד רוסיה. מגיל צעיר למד בישיבת סלבודקה סבתי הרבנית הצדקנית החשובה, מריאשע גוטל לבית פינקל ז"ל. בתו של האדמור הגאון הגדול הרב נתן צבי פינקל זצ"ל המוכר בכינוי "האלטער". והרבנית החשובה שלו, גיטל זצ"ל גוטמן.....הסבא מסלבודקה נולד התר"ט- התרפ"ז. כט' בשבט.

הגאון רבי אייזיק שער נולד התרל"ה - י' שבט התשי"ב הרבנית גוטל נולדה בשנת התרמ"ב - התשי"ט.

לאימי היה אח אחד הגאון ר' יוסף חיים שער הי"ד, אשתו הרבנית שרה הי"ד. לבית רוצ'ניק. להם בת יחידה עדינה -- שער שנשארה בחיים מהתופת. ונשואה לגאון הרב ר' דב לנדוי.

הגאון ר' יצחק אייזיק שער זצ"ל, נולד בהלוסק שברוסיה בשנת תרל"ה. ולמד בוולאז'ין.

כבחור התבלט בכשרונותיו, ובמידותיו משך את תשומת לב כולם. פעם אחת נזדמן לסלוצק בדיוק כשהסבא מסלבודקה הגיע לשם, כששמע את שיחותיו, שכתוב מה"ל "גדול המלבין שיניים לחברו, יותר ממשקהו חלב" כאילו בן אדם הולך מבית לבית ומחלק חלב לשתיה חנם... זהו חסד עצום, תיכף נקשר אליו בעבותות אהבה, ונסע ללמוד בסלבודקה.

סבי הגאון ר' יצחק אייזיק שער, התעלה כל כך בלימוד, עד שהסב מסלבודקה לקחו לבתו המושלמת הרבנית הדגולה גוטל שער זצ"ל.

הבית שלנו

אנחנו גרנו בתוך בנין הישיבה. משם יש לי בעצם את כל הזיכרונות כשזכיתי לחיות בתוך הבית.

אנחנו 3 ילדים בבית-

אחי הגאון הרב ר' נתן צבי שולמן.

אסתר רבקה זקס

גיטל אביגיל הירש.

הדירה שלנו הייתה בתוך בנין הישיבה, בכניסה מהחצר, היו מדרגות לעלות אלינו לדירה, קצת הלאה הייתה הכניסה להיכל הישיבה.. בהמשך של החצר היו שירותים. אנחנו גרנו על קומה, היו מדרגות לעלות לדירה. בכניסה לבית היה הול גדול, שהיה סגור עם זכוכית, כך שהמקום היה קר מאד ממש כפור, הדירה הכילה 3 חדרים. אחד צדדי זה שימש לחדר הילדים, אני זוכרת במקום מיטות חדשות, שמחנו שצבעו לנו את המיטות הישנות.

בצבע ורוד. אני כל כך שמחתי, אני זוכרת את ריח הצבע.

משמאל היו 2 חדרים, חדר בתוך חדר, שהראשון משמש לכל האורחים, הרבנים מכל העיירות היו באים אלינו. בביתנו היה טלפון ממילא צלצלו מאתנו לכל מקום. החדר השמאלי שימש לחדר שינה של ההורים אבל גם לבית כנסת לעזרת נשים. בחדר הזה היה זולון כמו אשנב, ושם שמעו כל מה שהתרחש בישיבה עמדתי בחלון הזה, שעות על גבי שעות, הן בתפילות שהרטיטו את הלב. והן בזמן הלימוד בישיבה, ומובן בימים הנוראים, זה ממש שימש לעזרת נשים. בעצם רק לרבניות, כי בכוונה לא הכינו עזרת נשים בגלל הצניעות, שלא תבאנה נשים ליד הישיבה. כאן באו להתפלל, כמו אחות סבי הרבנית טיקוצינסקי, הרבנית הורביץ, ועוד נשים או בנות הרבנים, שאיני זוכרת לפרטן, אבל אני עמדתי על הכסא ושתייתי בצימאון אדיר, את התפילות שבקעו ממעמקי הלב, סדר הלימודים הפלפולים, ריתחא דאורייתא. השיעורים שנתנו, שעורי המוסר.. בישיבה לבשו מקטורן בזמן השיעור. וכן כשנכנסו לראש ישיבה. תמיד לבושים עם מקטורן ובלי סיגריה, היו עומדים ביראת כבוד. חבל, כל זה נעלם, עם כל גדולי ישראל שהיו זכר צדי לברכה...אני הייתי עוקבת אחרי הרבנים, בגמר התפילה בבקר, בלכתם לביתם. הייתי מסתכלת דרך החלון. הפונה לרחוב עד שלא ראיתי אותם יותר. את כל זה. כל הקדושה נכנסה בי בתוכי, זה היה הבסיס שלי בכל זמן המלחמה.

את שמחת התורה בישיבה, את הנחש הענק, שהדוד שלי הרב דוד שולמן זצ"ל הוליך, השירה האדירה, אך איך שזה היה נראה, איך שזה היה נשמע, חשבתי שלעולם לא יגמר ה"שמחת תורה". חג השבועות, הלימודים במשך כל הלילה. הקהל הקדוש שלמד שם. וכן התפילות והשיעורים. לימוד המוסר עם קולות שנשמעו עם אנחות.

מההול היו מדרגות, שמשם עלו לשאלקע, זאת אומרת עלית גג. שכל החדר היה מלא בספרי קודש. שם אבי היה לומד באין מפריע. היו שעות מסוימות שגם למד בחדר האורחים, שכלל שולחן לא גדול עם כסאות ומזנון נמוך, שם היו מונחות סוכריות. ועוגה לשבת. מובן שאני לא לקחתי לבד כלום, רק מה שאימי נתנה, או חלקה.

אבי היה לומד בקול בניגון מיוחד שהרנין לי את לבי. אהבתי מאד להביט איך שישב ולמד גמרא..

במטבח עמד תמר בישול על עצים. ובפינת המטבח, בכניסה היה חדרון קטן סגור עם דלת. שם ישנה הגויה, בשם ברונקה, ובתוך החדרון שלה, עמדה החבית עם כרוב כבוש, מעל החבית אבן גדולה. בפרוזדור הצר על הקיר היה הטלפון השחור. היה לנו חדר אמבטיה יחד עם השירותים, שבתוך האמבטיה היו 2 הבובות זרוקות, לא אהבתי לשחק בהן. אני אהבתי ללכת לביקורים, כמו אנשים גדולים.

אחי ואני הלכנו לביקורים, שם ישבנו כמו גדולים, הגישו לנו תה עם וורני'ה זאת מרקחת דובדבנים. זה היה בשבילי עניין. בליל פסח אחד לפני האחרון שלפני המלחמה הייתי מוזמנת, אצל משפחת הגאון ר' אברהם גרודזינסקי, זצ"ל הי"ד. ישבתי וחיכיתי עד שרבקה גרודזינסקי, היום הרבנית רבקה וולבא, תיקח אותי לביתם לליל הסדר.

החינוך בבית היה שונה ממה שאנו מכירים היום, בימינו כל החינוך היה שונה, השפה והמשמעת, היו שונים בתכלית.. אמא אומרת או אבא אומר. זה היה כעין ציווי שאין לשנותם. כשאבי או אמי אמרו מילה לא היה לי כלל רצון לשנות את רצונם. מילה זאת הייתה מילה. אני זוכרת אפילו כשאני כבר לא הייתי צעירה ידעתי לאמר לאבי רק אל תגיד את המלה לא, כי זה היה סוף פסוק, וכן מה שאימי רצתה. תמיד עשינו לשבועות רצונה..

תמיד הייתה לי הרגשה שלאימי אני חייבת הרבה יותר, מאשר לאמא רגילה, כי אימי סיכנה את חיייה פעמים רבות, ועשתה כל מה שהיה באפשרותה, לתת לי את כל מה שיכלה, בזמנים קשים כל כך.. שאשאר בחיים, מי יכול לשלם, לאמא את כל הרגעים בחייה.....גם לא היה לה עם מי להתחלק, בכל השאליות הקשות והמסובכות,

שהיו כל רגע ורגע. אלה היו שאילות, חיים ממש. כל רגע בגיטו, היה כשבוע, בחיים רגילים.

זכורים לי 2 סיפורים שאבי סיפר לי :

פעם אחי חלה בסקרלנטינה. זאת הייתה מחלה מאד קשה ומסוכנת. היו מבודדים את החולה לגמרי, אני הייתי עוד ילדה מאד קטנה, כנראה פחות מבת שנה, מה עושים? לאיפה אפשר מהר להוציא אותי מהבית, לא היו דודות או שכינות כמו היום. בימינו. מצאו עצה מיידית, במוסד לתינוקות. הביאו אותי למוסד, ומובן שנשארתי שם לבד. אימי הייתה כל הזמן עם אחי סגורה בבית. ואני הפסקתי לאכול הפסקתי לשחק. שכבתי מכורבלת, בלי מצב רוח, וכן ירדתי מאד במשקל... אבי שמע את הבשורה, הגיע מיד למוסד ראה אותי שוכבת כך מכורבלת, התיישב לידי והתחיל לשיר את ניגון הגמרא.

זה לא לקח הרבה זמן הרמתי, את ראשי וחייכתי לאבי. הכרתי אותו מיד...

סיפור שני - פעם נסענו בקיץ בבין הזמנים לקאלעטובע.

זה מקום מנוחה לקיץ, היו שם יערות, יכלו שם לנוח, וללמוד במנוחת הנפש, אבי לקח אותי לסיול ביער, אבי נתן לי יד, כנראה שהייתי ילדה קטנה, הלכנו והלכנו הרבה זמן, ופתאום אני מתחילה לבכות בקולי קולות, אבי מאד נבהל הוא חשב אולי נפצעתי? אולי נעקצתי? עד שהרגיע אותי ושאל, מה קרה?

עניתי בבכי, אתה לא מדבר אלי!...

פשוט אבי חשב בלימוד, ואני גמרתי לספור את הפרחים והעצים... בדרך כלל כך היה נראה דאצ'ה כך למדו תמיד. ואני חשבתי שאבי ידבר - ישוחח עימי, סעיתי....

סבי הגאון הרב יצחק אייזיק שער וסבתי הרבנית גוטל זצ"ל, גרו ברחוב אחר שאיני זוכרת את שמו, את הבית אני זוכרת.

סבתי הייתה בתו של הגאון הרב נתן צבי פינקל זצ"ל.

הכינוי שלו היה "האלטער" והרבנית גיטל. האלטער היה גר בקלם. לרבנית הייתה חנות קטנה לפרנסה, האלטער למד אצל הגאון ר' שמחה זיסל מקלם. הגאון ר' ישראל מסלנט, הגאון ר' יצחק בלאזר. הסבא קלט את תורתם ואת המוסר.

החליט בהחלטה נחושה שעליו התפקיד, לפתוח ישיבה משולבת תורה עם מוסר.

בשנת תשמ"ב 1882 התחיל בחלום שהתגשם. פתח את ישיבת -סלבודקה "כנסת ישראל". מהישיבה יצאו גדולי ישראל בכל תפוצות העולם, מחסיה עד אמריקה, ארץ-ישראל.

אני כבר לא הכרתים, נולדתי אחרי פטירתם ..

במשך 30 שנה ניהלה הסבתא לבדה את הבית..

והאלטער היה בא פעמיים בשנה, לחג הסוכות, ולחג הפסח..

הכרתי רק את סבי הגדול, הגאון ר' אייזיק שער והסבתא.

לראות את הסבא מתפלל ללא ניע. מלכות....

סבי היה מדבר בשקט ובנחת, סבי היה מצחצח את המגבעת לפני כל תפילה, אפילו שהכובע נשאר נוצץ מקודם...

ההליכה שלו- פסיעה פסיעה. מי יכול לחכות את דרכם הגשמית?

אבל אני בלעתי את הכל. אהבתי תמיד להביט בהם. מחוץ למה שאהבתי אותם מאד. גם ללכת אליהם היה ביקור חשוב. הלכנו אחי ואני לבקרם, לפני דלת הכניסה היו עצים גדולים עם דובדבנים, כשנכנסנו לבית הכירו עלינו שטעמנו מהדובדבנים.

אני זוכרת את סבתי, היא הייתה אישה גבוהה תמירה,

כולה אומרת כבוד, הכירו עליה שהיא בתו שלהסבא מסלבודקה.

הכל היה נהדר עד

שהשמים חשכו-

הגיעו הרוסים.

הרוסים כבשו את ליטא

סגרו את הישיבה וכל הבחורים נסו על נפשם, לכל אפשרות של הימלטות. אם לזילנא, אם לרוסיה, לא ידעו היכן שזה טוב, זה היה עוד בזמן, שיכלו להמלט בדרך לא דרך.

סבי הגאון ר' יצחק אייזיק שער והרבנית יצאו מסלבודקה,

ני כניסת הרוסים, היה עליו לעבור ניתוח - בשוייץ. כך ניצל מגיא ההריגה. בעזרת ה' ומשם עלו לארץ ישראל ..

אבי הגאון הרב ר' מרדכי שולמן כבר היה ר"מ בישיבה, מסר שעורים כלליים בהיכל הישיבה. אבי נסע לרגל צרכי הישיבה לארצות הברית, בשנת תרצ"ט 1939, כשאבי הגיע לארצות הברית. כך באמת אבי ניצל מציפורני הנאצים שלח לכולנו אפידייביד. כדי שנוכל לנסוע לאמריקה. אימי לא רצתה לעזוב את בני הישיבה, ולברוח, ולהשאיר את כולם.

שנים אחרי זה, אבי היה אומר לאימי. מי אמר לך להשאר בסלבודקה? למה לא באח לאמריקה??

אימי הייתה עונה. במיליונים לא הייתי מוכרת את הניסים שעברנו...

בזמן המלחמה אבי היה חבר בהסתדרות הרבנים של ועד—ההצלה, למען שארית הפליטה, אבי שלח כספים עבור הרבנים בזילנא.

כשהרוסים סגרו את הישיבות..

את כל מה שקדוש ליהודים...

לעולם לא אוכל לשכוח איך שהוציאו את ספרי התורה מהארון הקודש של ההיכל.
איזה בכיות! איזה בכיות!!!

הרב שמואל אבא סניעג, ועוד רבנים מהישיבה, ובחורים מהישיבה, הוציאו את
הספרי- תורה, איני יודעת לאן שהעבירו אותם.

זה היה מחזה קשה ביותר. אנחנו הסתכלנו מחלון ביתינו.

זאת הייתה המציאות הקשה הישיבה נסגרה, לגמרי ..

עד שבעזרת ה' הגענו ארצה, ובנו את ישיבת סלבודקה מחדש.

כל הרבנים שלא יכלו לברוח וכל בחורי הישיבה שנשארו בסלבודקה, עברו את כל
המלחמה הנוראה. יחידים ממש נשארו בחיים.

הרוסים נכנסו לביתינו בלי לשאול, והפכו לעובדה. בחדר הילדים הם עשו מפקדה
רוסית. פשוטו כמשמעו.

כבר נשארו בלי טלפון בלי קשר עם העולם החיצון וגם לא יכולנו לדבר, כי היו להם
האזנות סתר הם גם נתנו לנו פקודות.. נדמה לי שאימי הייתה צריכה לתת להם לאכול.
אני זוכרת, שאימי הייתה מאד עצובה, ורצינית, בזמן שהם שהו אצלנו, לא ידענו מה
עוד מחכה לנו... הרי לא היה לנו רדיו, עיתונים גם כבר לא היו. כבר התחיל הרעב
ברחוב.. הכל התרוקן במטבח...

הרבנים בוילנא

בוילנא היה רעב ממש, היו שם גדולי ישראל- הגאונים:

רבי חיים עוזר גרודזינסקי- היה רבן של ישראל, של כל יהודי הגולה, אליו הגיעו כז
השאלות החשובות. היה גר בוילנא הרב מבריסק- היה הרב זאב סולובייצ'יק

שברח מבריסק. רבי אליעזר יהודא פינקל-ראש ישיבת מיר, שברח ממיר לסלבודקה (ראש ישיבת מיר שהה אצלינו בתוך הבית. ועמו כ-400 בחורים משיבת מיר. הם דרשו ממנו כסף ותעודות הגירה, כדי לברוח את הגבולות, כל הבית היה מלא מפה לפה. עד שלנו כלל לא היה מקום) ומשם לוילנא. רבי ברוך בער ליבוביץ, ראש ישיבת קמניץ-רבי שבתאי יוגל, ראש ישיבת סלונים-ועוד רבנים שאיני זוכרת, רובם הספיקו לברוח את גבולות וילנא לפני פרוץ המלחמה.

אימי הרבנית שולמן קיבלה מאבי טלגרמה מברק עם מלות סתר, שיש רעב גדול בוילנא ועליה להעביר להם כסף, ומצרכי יסוד, במהירות האפשרית, אבי שלח דרך מישהו כסף, דולרים..

זה היה כסף מ-"ועד ההצלה", שאבי נמנה בין הרבנים שדאגו להצלת הרבנים. אמי הייתה צריכה לפרוט את הדולרים ל-רובלים המחיר הכי טוב היא קבלה אצל הרוקח. עם חלק מהכסף רצה לסדר חבילות עם מזון. קנתה קמח ישן, סוכר חתיכות, תה, דגים

מעושנים, סרדינים, שימורים וכו'. הכינה את החבילות

החביאה את הכסף בתוך בגדיה ואמרה לכלם שלום!

כולם חשבו והאמינו שאמי מסתכנת עד סכנת נפשות.

ברכת נסעו אז רק אנשי צבא רוסיים.

והמפקדים עד חיילים רגילים וכן שוטרים. עמדו ליד הרכבת.. רבנים התחננו לאימי שלא תשים את נפשה בכפה.. בסכנה כל כך גדולה.. אישה לבד בין מאות.. אנשי צבא...ובלי היתר נסיעה לוילנא. אימי אמרה שהיא נוסעת לשליחות, כל כך חשובה, להביא לרבנים אוכל וכסף לחיות, לקנות עצים להסקת התנורים, בכפור הזה, ה' ישמור עליה....

אמרה פרקי תהילים. ועלתה לרכבת.

אישה יפת תואר עם פיאה בלונדית, כולה אומרת כבוד, פחדה להסתכל רק מלמלה פרקי תהילים. בעזרת תפילת רבים לשליחותה, הגיעה בשעה טובה לוילנא.

שכרה כרכרה מילאה את העגלה עם כל החבילות ..

נדמה לי שהייתה מספרת על 11 מזוודות..

בכל מקום שנכנסה.. הייתה שמחה גדולה מאד, יכלו לשתות תה חם, עם חתיכה
סוכר בפה. ולחמם את הבתים הקפואים...

כך חלקה את הכספים, עם המזון לרבנים הגדולים. כל גאון בירך אותה בבריאות
ואריכות ימים ושנים, הגאון רבי ברוך בער, קודם בירך על הסוכר והתה אחר כך נעמד
ובירך אותה. אמי סיפרה כשהיא נכנסה לביתם של הגאון ר' שבתאי יוגל, הם ככולם
שמחו כל כך, הם גרו בדירה שכורה, ולא היה כסף לשלם.. בעל הבית הפחיד אותם,
שיוציא אותם לרחוב, אם לא יביאו להם מידית 300 רובל, הרבנית יוגל בוכה-מתחננת
שראש הישיבה יקום מהגמרא ויצא לחפש הלוואה, הגאון הרב יוגל ממשיך בלימודו.
והנה נפתחת הדלת. והרבנית שולמן מביאה להם כסף, אוכל, וכל הדברים שהביאה.
אמר הרב לרבנית,

נו וז איז בטחון? נו איפה הביטחון...

כך חזרה הביתה בלי פגע אבל עצובה מהמראות שראתה.

צדיקים גדולי הדור יושבים ברעב ובכפור..

אצלינו לא היה יותר טוב כסף אין, עצים אין לקנות, האוכל אוזל מהחנויות, הרוסים
מסתובבים

מחפשים את אילו שאינם נשמעים לפקודות.

הפחד היה גדול לא ידענו מה מחכה לנו עד שבא היום.. שבו שמענו פצצות, בלי
הרף, בלי הודעה מוקדמת.

באחד הימים איני יודעת תאריך, אבל אני זוכרת איך שאימי הולכת עם הרבה צלחות
מפורצלות, מדברת על הפחד של המצב בזמן הרוסים עם הגאון הרב ר' אליעזר

גולדשמיט זצ"ל לפני שהוא ברח עם משפחתו לארץ ישראל. כך בלי כוונה נכנסה עם היד ישר לתוך הזכוכית בדלת... זה היה נורא.

נשפך דם כמים, היה קשה מאד לעצור את הדימום כי הזכוכית חתכה לה וריד גדול בכף היד, וכן את עצבי המקום.. בכף היד.. המצב היה קשה מאד. עד שהיד נהפכה למשותקת ממש אימי הניחה את היד לתוך כיס עד כדי כך.

חפשו בכל מקום איפה אפשר לרפא את היד...

בעצם להחיות אותה.

...או שבאוסטריה, יש רופא גדול עם שיטה מיוחדת. עם טיפולים חדשניים. שאולי אפשר להציל את היד משיתוק מלא. הוחלט שאימי תסע לאוסטריה. איפה אחי ואחותי, נשאר איני זוכרת, אני יודעת שנסעתי באותה רכבת עם אימי, אימי לאוסטריה, ואני ירדתי בדרך, לדוד ודודה שלי, הרב אליעזר ורבקה שולמן...

ההורים של רבקה דודתי היו הרב והרבנית ליטוין בקורשן.

הרב אליעזר היה אח אבי. גם הוא למד בישיבה.. הם גרו בעירה קטנה קורשן. ביחד עם ההורים..אימי שלחה אותי עד לאחר חג הפסח להיות אצלם. זה היה חג הפסח האחרון לפני המלחמה.

חג הפסח האחרון לפני המלחמה

אני זוכרת בליל הסדר ישבנו כולנו. הרב ליטוין ניהל את הסדר. אבל הריחו באויר את המלחמה הקרובה ובאה. כשחלקו את המצות לאפיקומן, נתנו לי מתחת לשולחן את האפיקומן. פן אתבייש, לגנוב בעצמי. כלם קראו את ההגדה. הגיעו לזמן אכילת האפיקומן. אחד מסתכל על השני הרב שואל ?

נ. נ. איפה האפיקומן. הסמקתי לגמרי ורצתי להביא את האפיקומן.. שהחבאתי מתחת לכר, מאד נבהלתי.

פחדתי לחזור לשולחן. כי המצה נשברה לשברים.

הרב ליטוין הבין מה קרה? קרא לי אסתר'ל, בואי חסכת לי עבודה שברת את המצה,
עכשיו אני לא צריך לשבור. נו מה את בוחרת עבור האפיקומן?

חשבתי ... ענית בקבוקון עם בשם. כלם חייכו.

נדמה לי שזה היה לכולנו החיוך האחרון.....

למחרת כל בתי הגויים על כל החנויות. תמונות ענקיות של לנין... של סטלין....

הכל דגלים אדומים, ולמחרתם כבר בוזזים חנויות.

כבר יש שריפות גדולות שלחו אותי מהר הביתה.

כל המשפחה נרצחו בדם קר.. ה' ינקום את דמם..

מתי אימי חזרה איני זוכרת, אבל היד חזרה לתפקד בעזרת ה'. שמענו פצצות בלי
הרף, בלי הודעה מוקדמת וכבר אנו, במלחמה קשה ואכזרית...

התחלת המלחמה של הגרמנים שנכנסו לליטא

בתאריך כ"ז סיון תש"א, 22 ביוני 1941, ... הפחד האין אונים היה נורא. כולם ארזו
מעט בגדים, כרים, נעלים, וכל מיני דברים, שהיו נראים נחוצים מאד, אף על פי שלא
היה לנו מושג, איך נסחוב את כל זה.

ולכמה זמן אנו נערכים?.....

עד היום אני אלרגית לחבילות, כי מאותו יום נהפכנו לבורחים עם חבילות, פ ל י ט
פ סגרו 4 קצוות של סדין בפנים זרקו את הדברים המינימלים, זרקו את החבילה על
הגב המסכן.. את קצוות הסדין החזיקו ביד אחד וביד השניה את הילד..

הבריחה מהבית

התחילו הבריחות מסלבודקה, לאן?? לא ידענו לאן, כדאי לברוח לרוסיה? פחדנו
שישלחו אותנו לסיביר, טוב עשינו שלא רצנו לשם, אבל יכולנו כמו הרבה אנשים, למות
בדרך מהפצצות, את החבילות שלנו לקחו אברשה ואולגה קוסקין, על העגלה עם

הסוסים, מכולם לקחו נדמה לי 50 דולר לחבילה, וכך רצנו, נפלנו, התרוממנו, נסחבנו, בלי כוחות, ופה כל הזמן נופלים פצצות. זה היה אמת.. הפצצות נפלו על הראשים,, למי שזה פגע. אני זוכרת שהיו פעמים שעמדנו ליד בית, זאת הייתה הרגשה, כאילו אנו קצת מכוסים מהפצצות. הלכנו בלי סוף עד שלא יכולנו יותר. באנו לבקש להתחנן שיתנו לנו להיחבא....

היו שנתנו לנו מקום באסם עם סוסים שמסתובבים,

אפשר לתאר את הפחד, מההפצצות, פה הסוסים, ופה הרעב הצימאון? עד שגירשו אותנו כך נסחבנו מאסם לאסם, עד שהגענו לכפר בשם "שאט". שם פגשנו יהודים ע. ו. שם נתנו לנו 2 צנצנות עם מרקחת תות שדה. זה היה טעים...

היינו חייבים לעזוב כי הגרמנים התקרבו... אלינו,

הלכנו בלי כוחות, בעצם נשרכנו עד שהגענו לאחד הכפרים,

במשך כל הזמן שהלכנו רגלי קילומטרים רבים, הילדים

לא הפסיקו לבכות ולנדנד, אז הילדים לא היו רגילים לסבל שכזה. הפצצות התחילו ליפול ממש לידינו, היינו ממש באש חיה לא מעט אנשים נהרגו, הגענו לבית הראשון, שם גרו יהודים, שהם היו לבושים עם חולצות אדומות וכל הבית תמונות של לנין, וסטלין.. אמי התחננה אליהם שיורידו מיד את התמונות. כי הגרמנים יהרגו את כל הקומוניסטים, האמת, כך עשו הגרמנים, הם היו תולים אותם והורגים בהם, במי לא?

פתאום, אנו שומעים תזמורת מארש.. אלפי חיל רגלים

בסדר מופתי..... כנראה שלעולם אי אפשר לשכוח את הפחד והמראה הזה. הסנקים, הרעש שהקימו, עם התזמורת הרועשת, עם הנשק דרוך. הם נכנסו בכזה בטחון, עם רעש אדיר, לאן? לכפר קטן שלא יכול להתגונן, הם התחילו להצית את הבתים, הכל היה למאכולת אש, עם עשן גדול מאד, שהרבה בתים נדלקו יחד, כולל האנשים שבתוכם, אלה שלא הספיקו לברוח מהבתים.

עד היום שריפה מאד מפחידה אותי.

מי שהיה מסוגל רץ לנהר שהיה שם במעלה הרחוב כך עמדנו, על יד הנהר והתפללנו לה', שיציל אותנו מהשריפה..

שיורה לנו את הדרך לאן ללכת?? לאן לברוח??

משם ברחנו לקיידן, קיידן הייתה עיר יהודית ותיקה. ששם גרו גם הרבה גויים. אני הייתי בקיידן שנה קודם בשעה שהגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל עזב את מיר עם משפחתו, הרבנית חנה מרים, וילדיהם, עסל, רבקה, רפאל, הם היו שם בדרך לפולין..

הדוד שלי הרה"ג שמחה שולמן זצ"ל, היה חבר של הגאון ר' ביינוש פינקל זצ"ל, הם נדברו שהם נוסעים לקיידן, לאחותו של הרב ביינוש פינקל -- לפורים. כך גם אני נסעתי איתם ברכבת לקיידן לפורים, שם באו גם בחורים לשמח, הם ברחו אחרי זב דרך יפן לארה"ב.

בקיידן נכנסנו לבית יהודי שדירי הבית ברחו. אני יודעת מי גר שם קודם. מסכנים האנשים שברחו.

אני הייתי שר החוץ מתוך זה שהייתי מאד בלונדינית. אימי שלחה אותי לקניות, ב- סמטונה זה כמו תנובה מכרו שם רק כל התוצרת חלב..

כל יום רצתי יחפה, כמו כל הגויות לקנות. באחד הפעמים, שמעתי צעקות ז'ידלקה, ז'ידלקה, מצאנו יהודי'ה בתוך התור...

לא ידעתי את נפשי מרוב פחד, ברחתי כל עוד נפשי בי, פחדנו לבאות. לא היה מי שילך לקנות תוצרת, אחרי זמן ניסיתי את מזלי שוב לקנות.. אבל מאד פחדתי ללכת... כי אם רואים שמישהו מפחד, זה הסימן המובהק שהוא יהודי, התחילו לרדוף את היהודים יותר ויותר.

שלושתנו חלינו בחצבת קשה עם חום גבוה מאד. אימי ראתה שהמצב גרוע החליטה שצריך לחזור הביתה לסלבודקה..

יצרה קשרים שונים העבירה מכתבים, עם קודים שלא יבינו את שפתה, היה ר' צבי דסלר בסלבודקה, הוא אחין של הרבנים דסלר. דרכו אימי סידרה אוטו משא, שמעביר

חביות חלב גדולות, שיקח אותנו, את כל המשפחה שלנו. ויעביר אותנו לסלבודקה. עם כל החכמה ועם כל היועצים הבינו שצריך לברוח מעיר שכולה מוצתת מהבתים רואים עשן סמיך, ובורחים לתוך האש!

האם חלם בן אדם עלי אדמות על כזאת אש יוקדת, רק השטן יכול היה לאחל לנו שנים נוראות, שאין בן אדם נורמלי מסוגל לשאת תכנית זוועה כל כך נוראה. להשמדת עם שלם, עם כל כך הרבה יסורי תופת, עם כל כך הרבה פחד, עם רעב כל כך כבד, עם ניסיונות קשים לשמירת המצוות, מי פילל שיהפכו אנשים לגחלת אש, מי פילל שכל כך הרבה יהודים יתנסו כ-ר' עקיבא בזמנו בזמן עשרת הרוגי מלכות.

יהודים הרי מסרו את נפשם על קידוש ה'.

הגאון רבי אלחנן וסרמן

באישון לילה בא הגרמנים עם נשק דרוך, פרצו את הדלת בפראות והחלו לחפש בכל הבית, הם אספו 13 גברים שהם היו גאוני ישראל ביניהם היו ראשי ישיבות ותלמידיהן.

הגאון רבי אלחנן וסרמן. הי"ד, את בנו רבי נפתלי וסרמן הי"ד, הגאון רבי שבתאי ורניקובסקי הי"ד, ובנו מרדכי הי"ד, הרב זקס הי"ד, בנו של הרב זקס- הי"ד, הגאון רבי יצחק- גפן הי"ד, הבחור זאב גרודזינסקי הי"ד, בחור פליט ווייס. הי"ד, אברך ר' משה דויטש. הי"ד, ר' יעקב לובצנסקי. הי"ד, ר' דוד גודרה הי"ד, ר' משה רייז. הי"ד

...ר צדיקים לברכה הי"ד.. כך התחילה רצח של כל הרבנים

הם קבלו הנחיות איפה שגרים רבנים. נכנסו לבתיהם והרגו בהם, ביום אחד כולן נהפכו לאלמנות, כל יתר הגברים אספו לעבודות, חלקם הגדול הוצאו להורג. ביום א' י"א בתמוז תש"א. 7 ליולי 1941 הוצאו הרבנים להורג על קידוש ה', ב" פורט השביעי "

סיפרו שבכל הדרך שהובילו את 13 הרבנים. דיבר הגאון רבי אלחנן וסרמן דברי חזוק, שהם הולכים לקיים את "בכל נפשך" למות על קידוש ה', ושחס וחלילה לא יהיה...
יהיה...

כך הובילו אותם עד לפורט השביעי

עוזבים את קיידן

לנסוע הביתה עם אוטו משא שמוביל חלב בחביות ענקיות מקיידן לסלבודקה. זאת הייתה סכנת נפשות. הרי בכל הדרכים היו רק גרמנים, שחיפשו עם כל האפשרויות, את היהודים הבורחים על נפשם. אימי קנתה כמה שקים, ומלאה אותם בלחמים להביא איתה לסלבודקה... עלינו על האוטו משא, לבושות עם מספחות על הראש להראות גזיות אמיתיות. אחותי שמה את ראשה על ברכי אימי שלא יראו את עיני'ה השחורות. כך ישבנו בפחד, נורא שמא יכירו אותנו כיהודים, האוטו קפץ כל הדרך, אנחנו עם כדי החלב. חיפושים היו כל הדרך, כך שהתחלנו להרגיש טעם של פחד אימים, זה עוד היה פרומיל של פחדים שחכו לנו, כל הדרך זרועה בגרמנים עם נשק מכונן.. ה' עזר שלא תפשו אותנו.. הגענו בשלום ירדנו במרחק מה מהעיר .. דבר ראשון נכנסנו לביתו של הגאון ר' אברהם גרודזינסקי זצ"ל הי"ד... לביתנו כבר לא יכולנו לעבור כל הדרכים היו סגורות אין יוצא ואין בא... אנו באנו לתוך האש... הגענו בזמן הקמת הגיטו בסוף חודש אב תש"ב.

השמחה הייתה גדולה כשכולנו נפגשנו, לא ידעו להיכן ברחנו שמחו איתנו לא לחינם. ה' שמר עלינו. יכולנו כל כך הרבה פעמים למות, מזמן שברחנו מביתנו----- בפרוץ המלחמה. לא היה מה לאכול, ב"ה שאמי יכלה להשיג לחם, ולהעביר מקיידן לסלבודקה והביאה עמה בכמה שקים לחם.

זה היה בזמן... כולם ישבו לאכול לחם, כי לא היה מה לאכול. בבית הזה היו הרבה רבנים, כל המשפחה של הרב גרודזינסקי. בדירות אחרות גרו גם הרב רבי אריה מלכיאל פרידמן ומשפחתו וכן, היה הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד, הגאון ר' שבתאי וורניקובסקי זצ"ל הי"ד. והרבנית שרה עם 10 ילדיהם, הרבנית הייתה אחותו של הגאון ר' אברהם, אני זוכרת אותה

שרה "אבינו מלכינו חננו ועננו כי אין בנו מעשים, עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו" היו שם עוד הרבה רבנים ואנשים שאיני זוכרת את שמם.

כולם פחדו אפילו להציץ דרך התריסים, הפחד מות, הסייט, הבכי, היתמות, זעקות בכל הבתים, התפילות, האי ידיעה מה מחכה לנו, השמחה נעלמה לא רק מהמבוגרים,

הילדים למדו לשתוק מפחד.. הרצח, ההרג, הילדים נהפכו כאילמים. אבל הילדים הקטנים בכו בצרחות היסטריות.

נכ"ב מנחם אב תש"א, 15 באוגוסט 1941, הקימו ת גטו קובנה

פתאום באו חולגנים צמאי דם עם דפיקות חזקת על הדלתות ועל החלונות. רק שמענו מרחוק את הקולות הצורמניות של המגפיים הממוסמרות טך טך טך טך. כבר נכנסנו לפחד אימים אוי ה' מה מחכה לנו? ישר פרקי תהלים עם בכיות, התחילו בחיפושים מפניה לפינה מארון לארון, אם משהו לא מסתתר. הרבה פעמים היו מסתתרים בארון הם התרוצצו בבית כאילו שהבית שלהם, עד שהקב"ה רחם עלינו, והם יצאו. חיינו נהפכו להפקר. אנו כל הזמן חיינו בסיוטים, מתי הם באים? מתי הם חוטפים? כל יום היה היה עבורינו נצח, במשך הגיוט נהך הגלגל. כל רגע היה נצח. לא יאומן עד כמה בן אדם מסוגל לסבול, אחרי זה הבדילו עם האקציות את היהודים שיכולים להביא להם תועלת בעבודות שונות השאירו, והיתר לאט לאט רצחו במיתות אכזריות ומשונות. המשחק שהם שיחקו בשמך כל המלחמה. שהכל בסדר שאין מה לדאוג, כי רק לקחו את האנשים לעבודה, וכן רק נוסעים לאיזה מקום, הכל בסדר רק שלא תהיה דאגה. אף אחד אף פעם לא חזר כי את כולם נעבך רצחו. הם פחדו תמיד שמא היהודעים יעשהו איזה מהפכה בגיטו. ויהרגו את הגרמנים היחידים שירו בהם שילמו שכל משפחתם הוצאה להורג מתוך עיניים גדולים.

צווים חדשים

1. על כל היהודים לענוד טלאי צהוב בצורת מגן דוד אחד. אחד מלפנים ואחד מאחור.
2. אין ללכת על המדרכה בכלל, רק בצידי הכביש.
3. אסור להחזיק מקלט רדיו.
4. חייבם למסור לגרמנים את כל כלי הזהב, והכסף מכל מין, טבעות, פמוטים חנוכיות, וכו' וכן כסף.

5. אם יהיה חיפוש נימצאו יוצאות את המשפחה להורג.

אפשר לתאר את האנדרלמוסיה שנהיתה בגיטו, כל אחד רץ לשני לשאול מה לעשות? להרבה גם בעלים כבר לא היו. לא היה על מי להישען, כל הגיטו היה תוהו ובוהו. השאלה הסורדנית היתה מה יהיה היום... ומה יהיה מחר... חטיפות היהודים הייתה מראה, בן אדם יוצא מן הבית ולא חוזר...

מקטן עד זקן, כל הפנים היו חתומות, פחדנו לצאת החוצה, כי בכל מקום היו הגרמנים, עבודה גדולה עשו הליטאים עבור הגרמנים, הם רצחו ללא רחם כל מי שפגשו, ובפרט שהם עבדו אצל היהודים ועם היהודים, הם הכירו את כל הכניסות והיציאות של הבתים. הם עינו בעינויים נוראים את היהודים. מי חלם שזה יכול לקרות. יצאו כל יום פקודות חדשות, אי אפשר לא לקיימן.

להביא את כל מוצרי הכסף והזהב למקום מסוים, זאת אומרת כל התנוכיות מכסף, כל הפמוטים כל השעונים, כל הטבעות. היו מקלות של האלטער עם ידיות מכסף, אימי דחפה אותם לתוך בור. היא לא הביאה את הטבעת נשואין שלה.

אימי אמרה אם היה לה דבר שזה כסף, או זהב, הייתה שוברת זורקת רק לא מביאה להם. אחר כך יצא הפקודה להביא את כל ה"בדים" למקום מסוים, אימי אמרה מוטב לה לחתוך לחתיכות ולא לתת להם. האנשים נשאר בלי שום דבר ערך בבית, עד שלא היה להם במה להחליף למזון, או לשחד גויים. כולם רק התפללו ובכו. התפילות מליבות שבורים ורצוצים..

אימי יצאה לברר מה קורה, איך אפשר להינצל מהגזירות הנוראות, שנופלים עלינו חדשים לבקרים.

כל הרחובות היו סגורים עם גדרי תיל גבוהים, הם סדרו גיטו קטן זמני, וגיטו גדול ליותר זמן, בגיטו הקטן זה היה איפה שעכשו היינו. היה שם בית החולים.. אף אחד לא קנא בחולים המסכנים. מי יודע אם לכולם היה מי שיתענין בהם..

הרעב והצמא היה בכל מקום. היו יהודים שהכינו לפני כניסת הרוסים, אוכל שיכול להשמר, סוכר, שעועית אורז, עדשים, וכו'. להם עוד היה מה לאכול...

אנחנו הרי לא חזרנו לביתנו ממילא, אילו כן היינו מכינים מקודם גם לא היה לנו. כי לא יכולנו לחזור לביתנו...

המפקד, רשע מרושע, יורדן

מפקד הגיטו היה רשע בשם יורדן.....מה שהוא רצה עכשו, לחסל את הגיטו הקטן. לרצוח את כמעט כולם....והשאריה, להעביר לגיטו הגדול. אנו היינו בבית הגאון הרב גרודזינסקי זצ"ל הי"ד, שזה היה בית שהכיל כמה דירות עם הרבה חדרים. ממילא הצטופפו שם הרבה משפחות. גם כשעברנו לגיטו הגדול לא חיכו לנו בתי מלון... על כולם היה להצטופף מאד בדירות, שהדירים כבר בעולם האמת. כולנו היינו כבר עם התגבורה של הטלאי הצהוב על כל בגד בצד שמאל, מי שנמצא בלי הטלאי, לא חזר הביתה. עכשיו הגיעו יורדן---שיינס... זאת אומרת תעודת חיים של המפקד יורדן ימ"ש.

ב-26 ליוני הוציאו 700 קדושים לפורט.

6000 יהודים, נרצחו בפורט השביעי במשך שבועים. העסקנים התחילו

במלאכתם לחלק את היורדן --שיין. אימי קבלה 100 יורדן-- שיינס (תעודות חיים) עבור משפחות ישיבת סלבודקה. היו צריכים לחלק אותם. מי יחיה ומי ימות.

15 בספטמבר 1941, נתן לאלטנסטנרט 5000 תעודות לחלוקה, לבעלי-- מלאכה, לרופאים יהודיים.

מספר היהודים בגיטו זה היה אז 30.000 נפש.

המטרה הייתה ברורה. הרעב היה גדול כי הליטאים בזזו את חנויות היהודים, התורים ללחם היו ארוכים, להרבה לא נשאר מהחלוקה.

מי בקיצו ומי לא בקיצו, האמא התיעצה עם הרבנים, ובעיקר עם הגאון ר' אברהם גרודזינסקי זצ"ל מה לעשות? איך לחלק? אמי חילקה לפי דעת תורה בלבד, למי לתת.

כל הסיפור עם היורדן--- שיין הייתה גם פיקציה... הגרמנים כל הזמן דאגו שהיהודים לא ידעו כלום. הם נתנו את ההוראות הצווים לקומיסט, והקומיסט היה צריך

לדאוג לפרסם את הפקודות. הם למשל הודיעו שהם זקוקים ל - 500 גברים בעלי השכלה לעבודה, האנשים האלה לעולם לא חזרו. הם בלבלו את הכל שלא נדע מה כוונתם.. הייתה שמועה שהם מחסלים את בית החולים.

החולים החלו לעזוב בכוחות עצמם, ומה עשו אלה שלא יכלו לברוח הם פשוט הציתו את בית החולים, את כל האנשים, לקחו לפורט התשיעי ורצחו אותם.

בשבת קודש י"ג תשרי תש"ב ב-6 בבקר ב- 4/10/1941 הקיפו הגרמנים והליטאים את הגיטו הקטן ושוב חטפו קורבנות. הפעם הם הוציאו 1500 איש.

ובהם גם החולים מבית החולים. והזקנים מבית האבות. וכ- 140 ילדים קטנים, מבית הילדים של הגיטו. כולל המחנכות שלהם שלא עזבו אותם עד שהגיעו לפורט ה- התשיעי, שם נרצחו כולם בידי אותה קבוצת רוצחים.

בנוסף לכך שרפו הנאצים ועוזריהם את בית החולים למחלות מדבקות, על כל החולים, והצוות והרופאים שהיו שם.

בינתיים אסרו הגרמנים על תושבי הגיטו הקטן שלא נלקחו למוות, לחזור לבתיהם והשכנים הליטאים ניצלו את המצב הנורא הם הוציאו מהדירות הנטושות את תכולותיהם.

בינתיים סדרו גשר בין הגיטו הקטן והגדול שזה היה מעבר לכביש.

ביום פקודה ציוו לכל האנשים במהירות מסחררת לעבור את הגשר, הם דחפו את האנשים עם מכות, אנשים נפלו ונדרסו, כך עברנו לצד השני. עם בכיות ותפילות. עם החבילות האישיות, לאן? ניסינו ללכת לביתנו. נדמה שהיינו שם זמן קצר, גרשו אותנו מהבית, עברנו לבית הרב יעקב שלמה, והרבנית ריבל הורביץ זצ"ל הי"ד. להם היו 3 בנים שגם ניספו.

בתוך הבית שלהם היו הרבה משפחות.

זאת הייתה דירה עם 3 חדרים, בחדר אחד אנחנו גרנו, הרב אושרי ישן במיטה על יד חלון, הפריד אותו וילון כהה גדול, אני זוכרת כשהיה יושב ואוכל על המיטה שלו,

כנראה לחם עם עוד משהו. אבל הייתה לו בעיה, הוא היה אוכל בהשמעת קולות, זאת אומרת. שהשפתים היו משמיעות קול. היינו אומרים בידיש. "זאל ער ניס פאטשן מיט די ליפן." שלא ישמיע קולות. בשעה שאנו רעבנו ללחם.... זה היה חדר שינה של משפחת הרב יעקב שלמה הורביץ והרבנית זצ"ל הי"ד.

אימי אחי ואחותי ישנו בחלק השני של החדר. הייתה עמנו גם מרים גרודזינסקי באותו חדר, מיד בפרוזדור ישנה הרבנית הורביץ עם ביתה היחידה ברכה ליבע, קצת הלאה בפרוזדור ישן בחור מהישיבה בשם לוני, מיד בצד היה עוד חדר ששם גרו משפחת הרב פרלמן... ובצד ימין היה חדר האורחים שם גרו גם משפחה שאיני זוכרת את שמם. כך שהבית היה מלא. מעלינו גרו 2 משפחות, שאיני זוכרת את שמם, משפחה אחת הייתה ר' ישראל ומרים ברגשטיין הי"ד. ופעם הייתה שריפה בקומה השניה. איזה אש, איזה עשן ...

אני זוכרת את המראה הזה. איני יכולה לשכוח אותו.

כי הייתה רוח חזקה, היה פחד שלא ידלקו עוד בתים.. אנשים ברחו מהבתים. אני זוכרת איך שפרכתי את ידי בפחד נורא, כולנו הלכנו לאחור כדי לראות את השריפה.

רצתי לאולגא קוועסקין, אולגה נתנה לי לחם ושתייה, החייתה את נפשי. היא היתה אופה לבד לחם, בכלל לפני שהצטרכנו לצאת לגויים, באנו לאולגה קוועסקין לאכול לחם עם יירק חם. צידה לדרך זאת הייתה מציאה גדולה. ומצוה גדולה. לא תמיד היה לה.. ולא תמיד הלכנו לשם..

לאברשע ולאולגה היו 6 ילדים גדולים, את כולם רצחו.

אחרי המחנות, שניהם נפגשו, כל אחד היה בטוח שאף אחד לא בחיים. הם עלו לארץ גרו בנתניה, ונהנו כאן. עד לפטירתם..

בזמן השריפה הגיע מכבי אש והתיזו מים בלי סוף כדי לכבות את השריפה הגדולה. הבעיה היתה אצלינו כי כל הבתים היו מעצים, קרשים, לכן התמלא כל הבית מים, הרבה זמן לא היה לנו איפה לחיות עד שיבשו המים, והפסיק ליזול מים מהתיקרה.

בגינו כל אחד היה מסוגר בתוך עצמו, אחד לא ידע מה שנעשה אצל השני, פחדו אולי יספרו על מקומות המחבוא. הרי לא היו חסירים, מ.ס.ר.י.ס., כל הבתים התמלאו עם האנשים שעברו מהגיטו הקטן. זה לא היה להרבה הזמן. פתאום ראו את ראוקה וסגנו מנהל הגיטו הזה. זה היה בן אדם ללא רחמים הוא היה צמא לדם יהודי, ואז בא היום המחריד הזוועתי מכולם...

האקציה הגדולה

בז' חשון תש"ב 28/10/1941 ועימו "האקציה" הגדולה.

יומיים לפני כן הגיעו לגיטו פקיד הגיסטפו ראוקה והודיעו

שהוא עכשיו מפקח של הגיטו וברצונו להכיר את יושבי הגיטו, ולכן על כל היהודים להגיע לכיכר הדמוקרטים.

בשעה 6 בבקר, מי שימצא מחוץ לככר יהרג מיד.

הוא גם קבע את הסדר של ההתיצבות.

לפי קבוצות העבודה, משפחות וכו'. בשעה 6 בבקר

התיצבו כל תושבי הגיטו 27.000. ומתוכם...ניספו—

10.000 יהודים...

ברגע שראוקה נתן את הפקודה לפרסם את הצו לאסיפה הגדולה במגרש, הבינו מיד העלטעסעטרט מה פירוש הדבר שהפורט התשיעי מחכה ליהודים. כיון שכך. באו בשעה 11 בלילה. אל הרב הראשי הגאון רבי אברהם דובר כהנא-שפירא... ד"ר-- עלקעס וגורפינקל, הביקור הפתאומי הבהיל את הרב החולה הוא קם לשמוע מה יש להם לאמר. הם ספרו לו על פגישותיהם עם ראוקה, ועל הצו שעליהם לפרסם מידית... הם גילו לו את תששותיהם וביקשו שיפסוק מה עליהם לעשות.

הם היו כבר חייבים לפרסם את הצו קודם אבל מאחר שזה שאלת כלל ישראל הם באו לשאול. הרב נאנח מאד, וענה להם שיבואו למחרת השכם בבקר. הרב לא הלך לישון ישב כל הלילה, שקוע בספרים שנערמו על השולחן כך מצאו אותו ב-6 בבקר.

הוא הרים את ראשו וענה להם שישבו אליו בשעה 9 בבקר,

בשעה 11 ענה להם, שהוא מצא בתולדות ישראל במצב שבו עם ישראל נתון בצרה כל כך גדולה- כאשר נגזרת גזירה על עדת ישראל, והיא כולה נתונה בסכנה ובמעשה מסוים, ניתן להציל חלק ממנה- חובה על ראשי העדה לאזור עוז, וליטול על עצמם את האחריות, ולהציל מה שניתן להציל, על עיקרון זה חייבים הם לפרסם את הצו.

היו שאמרו שאסור היה לפרסם, אבל להם לא הייתה ברירה. על ידי זה אנשים אולי ימלטו איכשהו.

כך הודיעו!

ב-6 בבקר על כל אנשי הגיטו להתכנס בכיכר ברחוב הדימוקרטים להשמע להוראות השוטרים. אסור לסגור את הדירות מי שישאר בבית אחרי השעה היעודה יהרג.

כל הגיטו היה כמרקחה, כלם הבינו מה בערך עומד לקרות....

הזקנים שנשארו בבתים באמת נרצחו בדם קר.

אילו היו הזקנים, והחולים שלא יכלו ללכת, כזאת דרך.

ראש המשפחה יעמוד בראש. הרי חסרו כל כך הרבה בעלי- משפחה, אנשים סידרו משפחות, זה עם זה. למשל אבי הרי לא היה בגיטו, ולכן אימי עמדה עם ר' אפרים אשרי, עם אחי הרב נתן, ועם אחותי אביגיל, ועם האשה בעלת הבית שלו שיינע,

אותי הוא לא רצה. אימי סדרה עבורי ללכת על לייבל ארלוק עם עוד בחורה גדולה שזאת משפחה. שיחשב שזה אבא אמא ובת. הכל היה בסדר מופת נעמדו קבוצות כמו חילים למשל:

המשטרה היהודית לחוד, העלטעסטנרט, כל הקומיסט לחוד, עובדי שדות התעופה לחוד. כולם נהרו לכיכר...

אנשים מאמינים אמרו תהילים.. או כך התפללו לקב"ה שיציל אותם, הרבה אנשים התעלפו מפחד. כולם עמדו רעבים עיפים ומפוחדים..

הסלקציה החלה. לימין לשמאל, מי שלא היה שם לא ראה זוועה כזאת, אנשי הקומיסט ניסו וגם עזרו להציל אנשים!

שהיו לצד ימין העבירו אותם לצד שמאל הבכיות היללות!

סאטען מאמע! ימין, הם לא הבינו שזה סופם. 12 שעות זה לקח. הגרמניסיהפרידן ילדים מהורים. נשים מגברים.

האנשים היו שם אפילו יותר שעות כיון שהיו צריכים להיות כבר. ללא יוצא מן הכלל **26400** יהודים, מסודרים לפי קבוצות, ומשפחות, כפי הנדרש, כלם חיכו בחרדה ובפחד לבאות.

סביב הכנר העמידו הגרמנים והליטאים מכוונות ירייה ומאות חילים גרמנים וליטאים הקיפו את הכיכר. על הגבעות מסביב נראו מאות שכנים ליטאים שבאו להנות מהמחזה הנורא. התזמורת הרועשת, כדי לבלבל וכדי לא לשמוע את הבכיות והצרחות הנוראות. כעבור שעות התחילו לעבור...

משפחות ומשפחות ליד ראוקה.... הוא הביט על כל אחד,

מי שיוכל להביא תועלת לעבודה. אותם השאיר בינתים....

ואצבעו נע ימינה או שמאלה. מי שנשלח שמאלה עבר לצד הטוב ומי שנשלח ימינה לא עלינו גורלו נחרץ.

ראוקה לא התחשב כלל בהרכב המשפחות. בחיך שטני הוא הפריד, לפי רצונו, בין משפחות, ושלח אותם לשני הצדדים. אלה שנשלחו לצד הטוב הועמדו בקצה הכיכר

ואילו שאורלם נחרץ הועברו, מידית, תחת שמירה כבדה, לגיטו הקטן אשר שימש כתחנת מעבר למות.

לא יכלו לבחור בכלל כי הם נתנו מכות עם המקלות, וקני הרובים. וכל הנשק הדרוך... ופה הוא גותן לי מכה על הכתף, הסתכלתי מהר מסביב וכך נחלצתי ה' רצה שאחיה... זאת לא אני -- שהבנתי לאן להדחף.

היו אנשים שאמרו דאנקע, תודה, כי הוא שלח אותם לימין.

שזה בעצם היה לא הצד הטוב. איזה זוועה זאת הייתה איך אפשר לשכוח אקציה כי ז גדולה ונוראה...

הרי עמדנו על הרגלים כל הזמן. זקנים צעירים וילדים. הפרידה הקשה. ההרגשה הייתה נוראה. לא ידענו לאיזה צד טוב רק איפה שאנשי הקומיסטט זה הצד הטוב. את זה הבנו ... אני זוכרת את הרבנית ריבל הורביץ, לפני יציאתה לאקציה מתלבשת חצאית על חצאית סודר על סודר, מי יודע, כמה שעות, אולי לילות, בחורף הזה עמדה, כך המסכנים היו צריכים לשהות עד מותם, במזג האויר הקר כל כך. מי שלא נשמע להוראות הרביצו עם קנה הרובים. החלושים לא עמדו במתח הנפשי, בעינוי הפיסי, עוד לפני שהגיעה תורם לעבור לפני ראוקה, צנחו ומתו... במקום ...

ד"ר עלקעס אמר: 60 שנה לחיות ולהגיע ליום כזה, כמה אנשים שהציל זה כלום— לשליחות שלו שהיה עליו לפרסם את הצווים של ראוקה, הכל היה להרוג, בעטיפה של עבודה.

לפי פקודתו של ראוקה 9200 יהודים אשר הובלו למחרת היום לפורט ה-9 ובאותו יום מר ונמהר נרצחו כולם בידי המרצחים. היה זה המספר הגדול ביותר של היהודים שנרצחו בליטא ביום אחד. באותו ערב, את כל האנשים הובילו תחת משמר כבד לגיטו הקטן, ההוראות היו עד 2 מטר מהגדר תיל מותר לעמוד. מי שנגש יותר קרוב ירה.

אנשים רצו מהשורות להציל את עצמם ירו בהם מיד. למחרת בבקר התפרצו לגיטו הקטן שוטרים גרמניים, עם פרטיזנים ליטאים, שהיו שיכורים, ומשתוללים כחות, התחילו לגרש את היהודים מן הבתים, כדי שהאנשים לא יספיקו להתחבאות. הם נבחו

פקודות, להסתדר בשורות ובטורים. הכל התנהל במכות בקתות הרובים. אל הכביש המוביל, לפורט התשיעי... זאת הייתה תהלוכת מוות.. בכי תמרורים נשמע מרחוק... הכל מסביבם משמר כבוד, והם באחת הצי' ל ו... .

לאחר הרצח ההמוני, הדהדה בבהירות השירה והעליזות של הרוצחים הליטאים שחזרו שיכורים ושמחים מהטבח הנורא שהם ביצעו.

האקציה הגדולה סימנה את סוף התקופה הראשונה, בת חדשיים וחצי, שהיתה הנוראה ביותר בתולדות הגיטו.... אנשים חזרו לביתם- אין סבא, אין סבתא, רצחו את כלם, כל האהובים אינם. אמהות באו הביתה עם חלק מהילדים או שילדים באו הביתה, ואף אחד לא בבית, אני אישית מכירה 2 מקרים כאלה, ילדה חזרה הביתה אחיא צועקת אבא! אמא! אין קול ואין עונה, כך גם ילד אחר חזר הביתה, והבית ריק... כמה שיכתבו וכמה שיתארו את הזוועה שכל אחד עבר, לעולם לא יוכלו להרגיש את ההרגשה הנוראה.

הרבה בתים התרוקנו מיושביהם. אמא חזרה עם חלק מילדיה, לבד לבד. בלי הבעל בלי הילדים שראוקה לקח אותם, או שילדים חזרו בלי הורים. אוי איזה שבר אוי כמה נורא....

הביזה של הליטאים הייתה נוראה בזמן האקציה הסלקציה. הם בזזו מכל הבתים מה שרק יכלו.

החיים בגיטו אחרי האקציה הגדולה

אנשים חזרו רעבים, חולים, בוכים, מיללים.

כל שעה היה אסון אחר. הרבה פוגרומים של הליטאים, בתוך הגיטו. אימי הרי הייתה ימים שלמים בקומיסט,

אימי הייתה יוצאת בבקר, וחוזרת בערב. עזרה לאנשים בעצות בחד כל היום... כולם הכירו את הרבנית שולמן. אימי לא סיפרה מה שעשתה, תמיד עשתה הכל בסתר. תמיד הסתובבה כדי לוודא מה שעומד לקרות, כדי להודיע לאנשים שיש

צרה חדשה כדי להספיק להחבא, על ידי זה הרבה אנשים ניצלו. כי האנשים ראו את המצב, התחילו לעשות מלינות שזה בונקרים מקום מחבוא.

מי שלא ידע כל כך טוב לעשות בונקרים זה נהפך לקבר. הרי בבונקרים לא היה אויר, היו בונקרים שהיו אחד בתוך השני באדמה. יום אחד הביאו לבינים, הגיע בנאי ובהחבא התחיל לבנות קיר נוסף בחדר, באמצע הקיר למטה השאירו חור קטן ועל יד החור עמד תנור שהסתיר את החור.

זאת הייתה ההמצאה של אימי, שמענו פתאום שהגרמנים מחפשים אנשים, נכנסו בפנים אחד על השני בצפיפות בחושך בלי הרבה אוכל.

אימי השאירה על השולחן חצי לחם, שיחשבו שהאנשים ברחו מהבית. כך בדאגה היה.

אנחנו פתאום שומעים את הגרמנים בתוך הבית, בתוך החדר עם צעקות וקללות, אנו לא נשמנו,..... לא העזנו— להשמיע קול...

הפחד האימה הייתה נוראה, כשהם ראו את החצי לחם על השולחן הבינו, שהאנשים ברחו מהבית.

כך ניצלנו שוב. היינו במחבוא הזה כמה חדשים.

כי כל הזמן הם חפשו אנשים.. לקחו אותם הם לא חזרו.

במשך כל הזמן היה רעב בגיטו, הכל נתנו בחלוקה,

לחם בחלוקה, תפוחי - אדמה בחלוקה, היה עוצר משעות הערב המוקדמות. כל יום יצאו איסורים חדשים.

פה אסור להתפלל, פה אסור לאפות מצות, אסור, שישמעו תקיעות, כל דרך אפשרית להרוס כל חלקיק של יהדות דתית. הם היו מענישים קשות אם אדם רצה לברוח מהגיטו, היו מרביצים לו מכות רצח. אם העבירה הייתה גדולה אצלם. הם נהגו לתלות את הבן אדם על עץ במקום מרכזי, כדי שכולם יראו אותו, ו י ר א ו .

גם לילדים זה היה מות מפחיד, ולגדולים זה נתן חשק קטן לחיות, הם ידעו איך להוציא את צלם האדם, ולהשאיר רק את הנשמה, הכואבת והדואכת ..

הם הרסו את האדם בכללותו, השאירו רק צל אדם הזקוק למים ואוכל, כל הרוח עקרו בכל האמצעים, עינויים קשים ומרים, מכות רצח על כל עבירה, למשל הכנסת אוכל לגיטו, אם מצאו פחות אנשים בבריגדה שחוזרת מהעבודה, כל הבריגדה נענשה קשות. האדם ודאי ברח מהמות הבטוח. רוב האנשים סבלו ללא נשוא בלי שום אפשרות לברוח מהזועה, היה בן אדם בשם מק הוא היה שען. הגרמנים מצאו אותו בורח דרך גדר התיל, הרביצו לו מכות רצח, למק היה אקדח, הוא ירה על גרמני. הוציאו את נשמתו בעינויים קשים ביותר. כדי שיגלה, מאיפה הוא קיבל נשק. בסוף תלו אותו במרכז הגיטו.

למחרת נדמה לי באו הגרמנים לביתו שם הייתה אמו ואחותו,

עשו חיפוש בבית מצאו הרבה שעוני זהב. לקחו את הכל,

ורצחו את האם והאחות. זה היה לשיחת היום בגיטו,

כדי לפחד.. בכל יום היו ספורים מראים, יותר ויותר.

אספקת המזון שהיה בגיטו

ראשית יכלו לקבל את המעט מזון רק עם תלושי מזון.

עבור כל 100 איש:

300 ק"ג גריסים

300 ק"ג לחם

22 ק"ג קמח

10 ק"ג מלח

את המזון קבלו רק למי שהיה פנקס תלושים של מזון. ועל זה היו צריכים לעמוד שעות על גבי שעות בכפור. כדי לקבל את המעט של המעט.

הרעב הציק מאד, אנשים חלו בכל מיני מחלות מרעב, אחרי זמן קצר לא יכלו להכיר איש את רעהו. אנשים השתנו לגמר, הרעב והפחד של כל רגע ורגע, השמועות הנוראות שהגיעו, כאן תפשו את הבן, פה את השכן, בגלל שרצו להבריא מעט אוכל בבואם עם הבריגדה חזרה לגיטו, אחר יום עבודה מפרך, ואחרי צעדה של קילומטרים רבים, הם נענשו מאד. השוטרים הרוצחים היו לוקחים את השלל, לוקחים את המסכן ומצווים עליו לשכב על גדר חצי גוף לכאן וחצי גוף לצד השני, ואז התחילו עם המלקות שהן נוראות עד עלפון חושים. אלו היום חיי הגיטו. אני הייתי נוכחת פעם כשנתנו מלקות לידיד המשפחה. אי אפשר לשכוח, עד היום אני נשארת רצינית בעיניי מסוימים, אני לא סובלת שטויות בלי מסור השכל, אני לא אוהבת סתם צחוק בלי מטרה, או חס וחלילה שצוחקים מבן אדם, כי כל בן אדם הוא בראש ובראשונה צלם אלוקים, אם הוא נראה מסכן, אז הוא זדאי מיסכן, ובכן למה לצחוק ממנו? האנשים האלה חיפשו מעט אוכל, מעט קמח, מעט לחם, רק כדי להחיות את הנפש. איני יודעת מי היה יותר מסכן הילד או האמא שלא היה לה מה לתת. אוי לעיניים שכך ראו ילדים מתים מרעב. אנשים יצאו מביתם בלי כוחות אולי ימצאו משהו אוכל, ומתו בשוכבם על מדרכות.

ימי חלוקה של לחם 4--6 שעות עמדתי בתור לקבל את המנה היומית. העברתי רגל על רגל מעמידה בשלג הקר. זאת הייתה עבודה קשה, לעמוד בכפור שעות על גבי שעות..

לקבל את הכלום שכבר חילקו הרי אלה היו מנות רעב. עם כל כך הרבה כח, של שובע זה נתן כח ותמריץ, לעמוד למחרת שוב, שעות על גבי שעות, היו גם צרחות של אנשים, גם התעלפויות אמי הייתה בוצעת מהלחם ושוקלת במשקל פרוסה, פרוסה.

וזאת הייתה הארוחה היומית. חלקו תפוחי אדמה ביום מסוים, שם עמדתי לחוד שעות על גבי שעות, בסוף קבלתי בשק תפוחי אדמה רקובים שהמים נזלו מהשק, הכתפיים שלי היו קטנות עדיין, והגב היה רזה וחלש, כדי לסחוב על הגב תפוחי -

אדמה. את הקליפות האלו רחצו היטב, ומזה הכינו כופתאות, שבישלו בתוך המים הייתי מביאה בשליחות של אימי מרק חם בבית הכנסת לידינו,

להגאון ר' מרדכי צוקרמן שליט"א

להגאון ר' מרדכי פגרמנסקי זצ"ל הי"ד,

ולר' אברהם ווינשטיין הבעל תשובה זצ"ל.

הרעב היה חלק גדול שהמית - הרבה אנשים ... הרבה אנשים חלו במחלות שונות שלא ניתן להחלים מהם. בתקופה מסוימת לא היה ממש אוכל כלל. כולנו הסתובבו מעולפים, לאימי נדבקו השפתיים מהרעב עד שהובילו אותה לאשה בשם אבינזון, שלו היה לימון טיפספו לאט לפה, עד שיכלה לפתוח את הפה. אחי היה כולו לפוח .. אין שאני נראיתי איני זוכרת, כי לא ראיתי את עצמי. אני רק זוכרת שסבלתי מאד מהרעב.

הייתה אישה חולה בגיסו שהיתה זקוקה לאוכל מיוחד טוב. היא מסכנה שכבה בבית החולים. אימי השיגה בשבילה אוכל מיוחד, למשל: ביצים, סוכר, ענבים, חמאה, ועוד איך שומרים בבית כשיש ילדים רעבים העומדים למות... היה בחדר ארון, בלי צירים הי שמים את הדלת כמו קרש באמצע, לאימי היה פטנט, לקחה גפרורים, ושמה בתוך הדלת 4 גפרורים עם ראשי הגופרית לצד אחד, אחר כך הפוך וכולי .. שלא נוכל להוציא את הדלת כי האמא ישר תבחין, ומה עשתה עם החמאה? החמאה הייתה בצלחה קטנה (לא כמו היום בניר כסף) לקחה את הצד השני של הכפית, עשתה סימני בחמאה.

אימי הייתה שולחת אותנו להביא לה מהמזון, אני יודעת שספרה כשהביאו לה או הביצה המבושלת היה קצת חסר. – טוב שלא ידעה, שאנחנו לא אכלנו ביצים מזמן אחרת הייתה מרגישה לא נעים. שילדים רעבים מביאים לה אוכל.....

מצב הרוח של האנשים הידרדר מאד, רב הבעלים כבר לא היו בחיים.. נשים ענ ידיהם היו צריכות לבד להסתדר.

אימי נתפשה ע"י המשטרה

אימי הייתה השכם בבקר הולכת לקומיטט, להרית, לשמוע מה מחכה לנו. אם צריך להתחבאות? איפה? איך? על כל הנשים הייתה חובה לצאת לעבודה, מחוץ לגיטו....

לאימי היה מזל להתחבאות בחיפושים. אחר נשים שאינן עובדות, הפעם ה' לימד אותנו וכן את כל משפחתנו לדעת להודות לה', על כל יום, שאימי אינה עובדת עבודת פרך.... באחד הימים אימי רצה למצוות שלה. תופש אותה שוטר, תעודות? מה את מסתובבת פה??

למה את לא בעבודה?? העלו את אימי על משאית גדולה, שהסיעה נשים מסכנות חלושות לעבודת פרך... אנחנו הילדים לא ידענו מכלום.. כל הזמן דאגנו לאמא ולא ידענו איפה היא..

בערב האמא חזרה עיפה מאד ורצוצה. מליאה כינים. כל הגוף וכל הבגדים. כך חזרו כל הנשים מהעבודה.

את הנשים לקחו צו פליקען הינער- למריסת עופות. היו חייבים להספיק הרבה מאד עופות למרוט.. לאימי נשארה חולשה ביד ימין, ממילא היא לא יכלה למלא את העבודה. לכן אמי לקחה (מלאך) זאת אומרת, אחת שיכולה תמורת תשלום לתת הספק של עבודה כפולה. הגרמני הרי שומר כל הזמן כך שאמי הייתה צריכה לעבוד כל הזמן. היא התמלאה כנגד רצונה בכינים, כל הבגדים היו מלאי כינים, כי מי שרק נגע בעופות התמלא בכינים... אף על פי שהיתה כל כך עיפה ומפוחדת. הייתה חייבת ללכת לענטלויזונג. זה בית מרחץ עם חומר מדביר כינים מהאנשים ומהבגדים....

זאת הייתה הפעם הראשונה ואחרונה שאמי יצאה לעבודה. לכן ידעה להודות לה' יותר ויותר, על החסד שהיא לא עובדת עבודת פרך... העבודה זו נקראת עבודה קלה. הגרמנים הרשעים לקחו את הנשים לעבודת פרך, הנשים היו צריכות ללכת רגלי הרבה מאוד קילומטרים לעבודה, ומהעבודה. בכפור, בגשם, ובשלג. הם נתנו להן עבודות קשות ביותר, למשל בשדה התעופה, עבודת עפר, אבנים, סלילת כבישים. הרי נשות ישראל הכשרות, רגילות לעבודת פרך, שהיו עם הצלפות קשות על כלן, עבודה שלא מצאה חן בעיני הרשע, בדיוק כמו במצרים.

אמי ודודתי שרה שער הי"ד ע"ה, עשו יחד עסק של מטפחות ראש, שאותן מכרו דרך גדרי התיל, או הבריגדות.

שרה הייתה קונה כלי מיטה לבנים ומכבסת אותן, את הסדינים והציפות הלבנות תולה אותן לייבוש. אני הייתי באה לקחת את הכלי מיטה. כמעט תמיד הייתה מוריקה לתוך הסל שלי, מהמגירות שאבא שלה ר' אברם רוצ'ניק החביא שם. אלה היו חתיכות יבשות של הלחם. הבאתי לאמי את הכלי מיטה, המכובסים, אמי הייתה צובעת אותם בכל מני צבעים. היו שתי דוודים במטבח, באחד אמי צבעה צבע ירוק בהיר, ובשני צבעה בצבע צהוב, גם הייתה מערבבת צבעים שונים. ר' יוסף קליינר היה בא מוכר לה אבקת צבעים שונים, בנירות קטנות עטופות. אחרי הצביעה הייתה שוטפת עם חומץ את הבדים. הצבעים קבלו צבע יציב חתכנו אותן לריבועים 60×60 ו- 80×80 הוצאנו את קצוות החוטים מסביב. אמי שלחה אותי בערב שלא יבחינו לאן שאני הולכת. לבית ששם היו צובעים פרחים יפייים על המטפחות, היו להם שבלונות מבריסטול, של צורת פרחים שונים. הגויות היו מחכות כבר למטפחות. אהבו אותן מאוד ושלמו כסף טוב.

המצב הלך והחמיר מיום ליום, הפחד שלט בכל בית.

רצח הרב זלמן אוסובסקי, רב דסלבודקה

הליטאים הגויים היו נוראים ברשעותם, שנאתם ליהודים השכינים הייתה מפחידה. בפרט בתי הרבנים, הרי בימים הראשונים למלחמה הליטאים הלכו מבית לבית ערכו פוגרומים רצחו את הרבנים בביתם לפני שהספיקו להחבא, נשים וגברים הוכו בגרזנים ובכל הבא ליד, אחר כך רצחו אותם וזרקו אותם לנהר הוויליה. הרב לא יכול היה ללמוד, על אף שישב ליד הספר, האנשים שבאו בבכיות, לשאול עיצות איך להתחבא מהנוגשים? הליטאים היו משתכרים כדי שיהיה להם תענוג יותר גדול לרצוח באכזריות.

פתאום נכנסו לבית הרב בצרחות היסטוריות, איפה כולם? התחילו לחפש בכל הבית לשבור כל הבא ליד. התחילו לזרוק את הספרים לריצפה. שום דבר בכל ערך הם לא מצאו, בעיקר חיפשו לרצוח אנשים. איפה הרב? שאגו השיכורים... אנחנו היום נראה להם מי אנחנו! אי אפשר בכלל לתאר את השעות הנוראות האלה שעברו על כל

המשפחה הנוראים. בשעה שהם כבר בתוך הבית. אוי, רבנו של עולם! איך אפשר לתאר את הזוועה הנוראה הזאת? הרי זה ממש כמו בחורבן הבית. "אם יהרג כהן ונביא אללי לי".

הרב ישב כל הזמן מסומר על כיסאו בלי יכולת לזוז מפחד. כשכל הרוצחים תפסו אותו הספיק עוד לצעוק - שמע ישראל ואולי גם וידוי.

כך ערפו את ראשו של הרב...

שמו את ראשו בתוך החלון של הבית הפונה לרחוב... מי לא זוכר את הזוועה הנוראה; בסלובדקה. שהרב של סלובדקה נרצח בדם קר, וברשעות כל כך אכזרית...

כל אנשי הגיטו עברו ליד החלון לראות את הזוועה, הם עשו את עבודת הרצח הזאת בהרבה בתיים.

האם אפשר לתאר בכלל את ההרגשה, את הפחד אימים, את החולי של כולם, אנשים יצאו מדעתם, פשוט השתגעו...

כולם בשאלה איך בורחים מכאן? איך נשארים בחיים?.

איך ואיפה אפשר להחבא?

1. בנית שרה פרידמן הי"ד היתה אישיות ידועה, אצילת נפש ובעלת חסד גדולה. עזרה לאנשי הגיטו בכל התחומים. שתיהן, אימי והרבנית שרה פרידמן הי"ד, התחילו לרקום תוכניות, הרבנית שרה פרידמן הי"ד בעצה אחת עם אימי התחילו להשפיע על נשים שתצילנה את ילדיהם... הרבנית שרה פרידמן הי"ד, מצאה איזה מכסה של קופסא קטנה, שמה שקית סודה לשתייה, חבילת גפרורים, חתיכת סבון קטנטנה, שהיו מחלקים ב ענטלויזונג. הן החליטו שתלך בתור רוכלת למכור דברים שונים, בהזדמנות הזאת תבקש מים, יתנו לה לשבת, אז תספר, ששמעה שאפשר להציל ילדים לגויים, ישנם גויים, שמוכנים להחביא ילדים. בעיקר ילדות. קל יותר לשמור עליהן מאשר בנים, שעברו ברית מילה. הרבנית שרה פרידמן הי"ד הצילה הרבה ילדות מהגיטו...

הגב' ד"ר לויתן הכירה הרבה מהפצינטיות כל מיני גזיות. ונודע לה שיש כמרים שדואגים להציל ילדים מהתופת, תמורת עולם הבא שיקבלו, כך נרקם הקשר עם הגאלאך, הכומר פאוקשטיס, הוא דאג למצוא נשים קטוליות, שמוכנות תמורת כסף או עולם הבא לקחת על עצמן סיכון חיים של כל המשפחה, אפילו שבעליהן היו רוצחים יהודים.

אימי החלה לעזור לכל מיני אנשים, לצאת לברוח מן התופת. כך אימי החלה להסתכן בגופה, ובהסתכנות של משפחתה, שילדיה ישארו חס וחלילה לבד. אימי האמינה ורצתה בכל גפשה לעזור כמה שאפשר. לכל אחד. ולהציל ילדי ישראל מהגיסו. זאת לא הייתה דרך רגילה לצאת מהגיסו ולחזור לפי הבנתינו עכשיו..... הכל הרי היה נעול. במשמרות כבידים שהיהודים לא יצליחו בזאת, אבל מה לא עושים, כדי להציל נשמות טהורות מהגיסו? מתפללים טוב ועושים מה שרק ניתן לעשות.

אימי הוציאה ילדים מהגיסו

אימי הוציאה את ילדיה קודם האמא הצילה אחרים. באמרה במפורש, "בזאת שאני משתדלת להציל ילדים לא שלי הקב"ה יציל בעזרת ה' את ילדי" כך היה!

ה' הכניס רצון חיים לכל ילד, כל ילד חיפש איך להשאר בחיים..... אפילו לעזוב את האמא ואת האחים, למי שהיה.. להיות אפילו אצל גויים זרים בלי שפה, בפחד נורא, את זה אף אחד לעולם לא יבין. מילא מבוגרות שמבינות לאן הן הולכות גם פחדו פחד מות, הן התפללו לה' יתברך שיציל אותן.. היו באמת הרבה ילדים שלא הסכימו בשום פנים ואופן. זה טבעי, הקשיים היו עצומים ילדה שרק דוברת אידיש צריכה לעזוב את אימה ואחיה וללכת אל הבלתי ידוע, אל מלחמת החיים, הקיום וההישרדות בחיים. ולהשאר יהודיה, ושחם ושלום אף אחד לא ידע, ולא ישמע שום מילה באידיש, גם לא בכי מובן לא צרחות, ולא חלומות בלילה, עם דיבורים באידיש. אחת דתו להמית איך אפשר להעלות את הדבר על הדעת.

המשקל שהיה מנגד רצון החיים הוא שניצח. להוציא בנים, היה הכי קשה. הגויים לא הסכימו בשום אופן להסתכן. כי הילדים היהודים נמולו...אימי עשתה הכל בעצה אחת עם הרבנים. בעיקר עם הגאון ר' אברהם גרודזינסקי היד' צ"ל.

המחשבה הייתה ברורה, אם ירצחו את כולנו, הרי לא ישאר אף אחד בחיים.. אבל אם יחביאו ילדים, אולי ישאר מישהו מהמשפחה? יהיה המשך לדורות הבאים, היום רואים שזה היה צו השעה להציל ילדים. כדי שהיום נשיא נכדים.

במה דברים אמורים... הייתה הרי סכנה גדולה בעצם הוצאתם, שהיתה כרוכה באלף קושיים, אפילו רגשיים לשלוח ילדה אל הבלתי נודע. וזה היה בעצם הפרידה האחרונה בין הילדה לאמא, אבא, ומכל המשפחה... אם כולם עוד חיו בשעתו. גם שפחדו בפחד שלא היה סתם. שמא הילדים ישארו חס וחלילה אצל גויים או במנזר. אבל זאת הייתה הדרך היחידה לעשות מעשה גדול רב עוצמה. כדי שמישהו ישאר מהמשפחה. איי. איי. איי. כמה צדקו...

לא תמיד הצליחו בהוצאת ילדים לגויים

היו שהלשינו שאצל האיכר הזה גרה יהודיה. הגרמנים בלשו בכל מיני תחבולות, קראו לבחורה למפקדה, הגרמנים צעקו אליה, את יהודיה, אם את לא תגידי את האמת נכה בך עד שתאמרי את האמת שאת יהודיה, והבחורה בשלה שהיא הבת של הגויה.

התחילו לתת לה מכות רצח, שברו לה את הידים והרגלים. עד שנפחה את נשמתה מתוך יסורים נוראים, על אלה אני בוכיה, על אלה עיני יורדה מים, על עם ישראל שנרצח בידי אויב.

כ... הרבנים החשובים הלמדנים, כל בני הישיבה היקרים המתמידים, הלמדנים, כל המשפחות החשובות, התורניות, כל בעלי החסד, כל התפארה. כל מי שאפיין את קובנה, סלבודקה, אנשים טובים, אנשים ישרים, בפרט ישיבת סלבודקה המפוארת. רבניה ותלמידיה, וכל משפחותיהם. הרי אי אפשר לתאר אפילו בדמיון כזה רצח, תאות רצח. כל כך הרבה יסורים, ופחדים שעברו על כולנו. מי יכול לשקול רגע של פחד אימים?

מי ואיה העט שתוכל להביא את השואה הנוראה שד' העניש אותנו, את כל עם ישראל? הרי לכל 6.000.000 יהודים היו קרובים בעולם.

כמה יתומים? ... כמה אלמנות? כמה עגונות? כמה חולים? כמה גלמודים? כמה רעבים? כמה אומללים עד היום?

יש שמצאו ילדים ורצחו אותם, יש ילדים שבאו חזרה ליהודים, כשהילדים יתומים מסכנים. שמצאו את עצמם לבד לבד לבד. כל ימי חייהם מלחמת קיום בעולם. עד שהתחתנו יתומים גלמודים, ובנו לעצמם את ביתם. אבל ודאי שנשאר גם אצל גויים, כי הגויים שיקרו, ולא רצו להחזיר את הילדים ליהודים. ויש גם שנשאר במנזרים.

קראתי בספר "נבטי דמעות" איך שהגאון הגדול הרב כהנמן זצ"ל. הציל ילדים ממנזרים בחירוף נפש. וכך הציל ילדים. לא נתנו להרב מפוניבז' להכנס למנזר בקלות, הילדים במנזרים היו לבושים בסוג בגד אחד. לא היה שום סממן על הילדים. אבל כשהרב מפוניבז' נכנס לחצר ששם הילדים שחקו, הוא נעמד וקרא בקול גדול "ש מ ע י ש ר א ל .. רצו מסביבו כל הילדים היהודים, לא הייתה להם ברירה לאנשי-המנזר.

בעזרת ה' יתברך— הציל את הילדים משמד בטוח..... אילו הילדים שנשאר אצל גויים. או במנזרים אי אפשר היה לחפש אותם, כי ההורים לא נשאר בחיים, ולא היה מי שידרוש אותם.... זה כבר לא היה בידי אדם, רק בידי שמים. שכך נגזר... היו ילדים שקרובי משפחה או ידידים הוציאו את הילדים מהגויים או מהמנזרים.

רוב הילדים שיצאו. דאגו ההורים להודיע, לקרובי משפחה, במידה ולא ישארו בחיים. שידרשו את הילדים.. מהמנזרים ומן, משפחות הגויים.. לתאר את הפוזה המשפחתית בהוצאת אחת מילדיה לידי הגויים? אפשר לתאר את הרגעים הנוראים?, לימדו את הילדים את השם החדש, שם ליטאי, שהילדים יבקשו לחזור ליהודים, לא לשכוח שהם יהודים, לזכור מתי שבת. לשמור כמה שאפשר. על כשרות. לזכור שההורים. מחכים להם. אם ישארו בחיים. שחש וחלילה לא להתנצר..... הרגשות המפחידות ההיפרדות לעולם, הפחד. הדאגות, ההיסוסים. ואחרי הכל, עם כל התוכניות היו צריכים הרבה פעמים לדחות את המבצע, בגלל אירועי הגיטו. שבכל יום נולדו צרות חדשות...

אימי הוציאה כמה ילדים, וגם גדולים 2 אני מכירה אישית אחת היא הרבנית לאה רזנברג תח' לאה גרודזינסקי., הבת של הגאון ר' אברהם גרודזינסקי הי"ד זצ"ל.

הרבנית לאה מספרת, לאחר הסכמתו של אביה הגדול שתצא ותציל את חייה אחיותיה לא הסכימו, והיא הפחדנית מכולם הסכימה. היא מספרת איך שאימי יצאה איתה עם בריגדה לעבודה זאת אומרת עם טלאי על הבגדים. וכך הלכו שתיהן עם כולם לעבודה, שם הייתה שמירה כבדה. ומשם הן היו צריכות לברוח, מכל האנשים שעמדו בשורות מסודרות. זה היה פקוח נפש, כי הגרמנים שמרו על הבריגדה, אין יוצא בשום סיבה משם היו צריכות להוריד את הטלאי הצהוב מהבגדים, וללכת אל הכומר פאוקשטיס. 7 קילומטרים, מרחק עצום, אימי בקשה ממנה ללכת אחריה כל הזמן. אימי נראתה ארית וכן הרבנית רוזנברג שתיהן בלונדיניות. ההליכה הייתה מסוכנת ביותר כי מה ליהודים בעיר קובנה. מקומם רק בגיטו, אבל אם מוצאים יהודים הרי הם למוות מיידי ופתאום מולם איש אס... אס... זה גרמני אימתני, עם כלב גדול לא פחות אימתני, המרחרחר איפה יש יהודי מזהם, הוא מוכן מיד לטורפו. הן היו בטוחות שזה הסוף שלהן... נס גדול קרה להן... ה' משמים סגר את עיני הגרמני. וכן את עיני הכלב..... הכלב אפילו לא נבח... עד שהן הגיעו לכנסייה לכומר. הוא אמר שיש לו מקום עבורה. אבל היא צריכה לבא עם בגדים מתאימים. ממילא היו צריכות לחזור לגיטו בחזרה.

אחרי זמן קצר יצאה עם אימי בשנית עם אותם קושיים נוראים. כך הצילה אותה... וכן ילדה בשם שולמית בייקוביץ, גם הוציאה לא בפחות קושיים, כי עם יותר ילדה קטנה בכתה יותר, לא ידעה לשמור על שקט. אחרי המלחמה אימי מצאה אותה והביאה אותה ארצה, עד שבאה האמה שלה מקובה. שלשם הגיעה איך שהוא אחרי הג'רמניה. היו עוד ילדים שאימי הוציאה ילדים. אבל אימי ניחנה, בהצנע לכת, היא לא הייתה מספרת לאן היא הולכת, ומה היא הולכת לעשות, וכן מה עשתה. אף פעם לא התפארה בשום מעשה שעשתה. תמיד הצטערה שלא עשתה הרבה יותר אחותי יצאה וחזרה. אחר כך אחי יצא אל סינקביץ על הגבעה הירוקה כך קראו לאנשי הבית. משם הוא הלך אצל איכר בכפר שעבד אצלו עד סוף המלחמה. אחותי יצאה אחר כך אצל אישה שקיבלה מאימי הרבה כסף בלבד שתחזיק אותה טוב, וכדי שאחרי המלחמה תחזיר אותה בודאות ליהודים. אחרי מאמצים מרובים היא החזירה את אחותי. זה היה הנס שאימי ניצלה ודרשה אותה. אחרת באמת הייתה נשארת אצל הגויה...

יצאתי מהגיטו

אחר כך אימי הוציאה אותי. איני יכולה להיזכר בתאריך או כל זמן שהוא מתי שזה היה. הייתי אז בת תשע כשיצאתי. יצאתי עם עוד אנשים שהלכו לעבודה, אמי סדרה את כל התכנית מי יחכה לי, ומי יחכה לה, הכל היה בכל כך הרבה מחשבות ותוכניות שלא תמיד התממשו, כי באותו זמן שקבעו לצאת, בדיוק באותה שעה הייתה איזה אנדלרמוסיה בגיטו, אם חפושים אם לקיחת אנשים לתאוותם, לגיא ההריגה. ממילא היו תמיד צריכים לתכנן מחדש, ולדבר עם האנשים לתאריך אחר אלו היו החיים.

כל הזמן סימני שאלה, מה יהיה? ואיך יהיה? ומתי נגאל? עד מתי הסבל?

באחד הפעמים כהצטרכתי לצאת מחוץ לגיטו הכל היה מתוכנן, באתי לשער הגיטו לצאת לפי כל מיני סימנים שהשומרים היהודים היו צריכים כאילו לגרש אותי, לצד גויים, ובדיוק באותו רגע הגיעו גרמנים עם כלבים אימתניים. הכלבים היו כל כך גדולים... כשהם עמדו על רגליהם הם היו יותר גבוהים ממני. הכלבים תפסו אותי ברגליהם- את השכמות שלי, הפה עם הלשון והשיניים הרצחניות. הקב"ה הרי רצה אותי בחיים ממילא הוציא אותי גם מלוע הכלבים... מאז אני מאד מפחדת מכלבים. כי הרי אין להם לב לרחם עלי. ומי יודע שתמיד ה' ירצה להציל אותי.

בדרך לא דרך הלכנו בפחד נורא למנזר (לכנסי'ה) ששם ישב הכומר שאליו היינו צריכות להגיע. הבעיה הייתה שההליכה הייתה בקובנה ברחוב ראשי נדמה לי לייסוועס. שבכל הרחוב אין נפש יהודי, רק רוצחים, או ליטאים, הם כל הזמן חפשו יהודים הבורחים מהגטו, הסתכלו היטיב על ההליכה הכושלת, על הרזון, על העינים הדהויות, או הבוכיות.

כך הלכנו שתינו, 7 קילומטר. הליכה עם גב ישר ללא פחד, שנראה לעין. הסלאי הצהוב תפור על הבגד, אבל כרגע הוא מחובא, אבל אם חס וחלילה. מישהו היה מזיז אותנו. היה מיד גזר דיננו, מות על ידי יסורים. אמי התפללה טוב לפני שיצאנו. שיני נקשו בתפילה חרישית, כשהתקרבו למנזר. קבלה אימי פיק ברכיים נורא, היא כל הזמן התפללה לקב"ה שיצליח דרכה, אבל איך נכנסים לכל הטומאה הנוראה הזאת, כש-צלבים מכל עבר. אמי גם מאד פחד איך היא תפנה אליו, מחוץ לפחד שבכל רגע יכירו בנו שאנו יהודים. לאימי היו פרקי תהילים שאמרה.

וכך נכנסנו פנימה הגענו אל הכומר.. פאוקשטיס, שקבל אותנו בסבר פנים שוחקות, הוא הרי ידע על בואינו הכומר הזה הציל הרבה יהודים ממות בטוח. הוא היה בסכנה גדולה. כל המבצע שהוא טיפל להצלת יהודים היה, שיהיה לו עולם הבא.. הכומר נתן לנו כתובת לאן ללכת, וכן הזהיר אותנו באזהרות שונות. שחם ושלוש לא לספר שהוא מעורב במשהו. כך יצאנו מהטומאה אל הרחוב המפחיד. כדאי לזכור ליהודים היה אסור ללכת במדרכה כמו כל האנשים, ליהודים היה מקום ללכת רק בשולי הכביש. יחד עם הזבל של הסוסים, בחורף בשלג ובגשם, בניקוזי המים. אבל אנחנו הלכנו על המדרכות כגויים לכל דבר, מרחק רב רק עם תפילות ופחד מות עד שהגענו למשפחת סינקביץ על ההר הירוק.. הם היו נוצרים אדוקים שעשו מה שהכומר יעץ להם לעשות. או צוה אותם לעשות ע"מ שיהיה להם פיצוי משמים, עולם הבא..

לא משפחה אחת של גויים הוציאו להורג. כי חשדו בהם שהם מגינים או מצילים יהודים.

אני הייתי אצל-

ברונקה,

הלה

זמזיקענע,

סינקביץ'

פאוקשטיס

התופרת,

המוסד לילדים

אצל גויה בכפר,

במנזר,

כל המקומות היו מפחידים ונוראים. הפחד שלט בכל מקום. לכן לא היו הרבה גויים שהסכימו לסכן את עצמם. ואת כל משפחתם.

אצלם הייתי זמן מסוים, לא היה לי קל להיות שם, כי זה היה בית עם כל מיני אנשים שאסור היה להם לדעת מי אני. הסתובבו גם גרמנים. אוכל לא קבלתי שם במיוחד. הצטרכתי לנקות את הבית, עם סמרטוט רצפה, שזה היה אז שק של תפוחי-אדמה, וכן לשפשף את הרצפה עם מברשת, את כל זה הצטרכתי לעשות בישיבה על הרצפה או על ארבע. זה היה עבורי עבודה מאד קשה, בתור ילדה קטנה, אני בבית אף פעם לא עבדתי פיזית. בחורף בקור הגדול – בכפור הגדול, הידים היו קפואות מהמים הקרים, גם לא הגעתי עם הרבה כח מהגטו מהרעב..

היה עלי לנקות את הדיר של החזירים. זה היה גם מפחיד וגם מגעיל מהסירחון של לכלוך החזירים. החזירים הסתובבו

באין מפריע. הסתובבו שם גם ילדים שקוצים גויים, שפחדתי מהם פחד מות. הם היו מאימים עלי ומרביצים לי. הייתה שם סבתא זקנה שאהבה לאכול לחם משופשף עם שום. הייתה נותנת לי שירים שזה הקשה של הלחם משופשף עם שום. היא הייתה שרה שיר בליטאית. "דזאדה בובה בע דנטו ניע סוקנדו רעשוטו". זה בליטאית.

RESHUTU SUKANZU NE DANTU BOBABE DZADA

סבתא זקנה בלי שינים. אינה יכולה לפצח אגוזים... תפוחי-אדמה ... זה היה האוכל העיקרי שלי הכל היה במנה קטנה..

אחרי זמן הצטרכתי לעבור למשפחת זמז'קענע, הם גרו ברחוב הראשי. היה להם קיוסק לעוגות, שתיה, סיגריות, וגם קצת דברי מכולת. מאחורי המכולת היו 2 חדרים. באחד הזוג ישן, ובשני אני ישנתי. להם לא היו ילדים גב' דר' לויטן הרופאת נשים טיפלה בגברת זמז'קענע הגויה, לכן הכירה אותה ושידכה לאימי את המקום הזה.

אני לא זזתי מהחדר אבל בכל זאת ראו אותי איך שהוא, ושאלו אותם מאיפה יש להם ילדה בבית? הם אמרו שאני קרובת משפחה מאיזה כפר, באתי לביקור, באחד הערבים נכנסה גויה לחדר שלי, התישבה לידי והתחילה לבדוק לי את השערות בראש.

אם השערות שלי לא צבועות, השערות שלי לא היו צבועות. אני הייתי עם שער בלונדינית ממש. לעומת זאת לאחותי היו שערות שחורות, ובאמת אימי צבעה לה את השער, אבל עם היו בודקים היו מיד מוצאים בשורשי השער צבע שחור....

לאחר הפחד שלי שבכלל, חושדים שאני יהודיה, בעלת הבית מרוב פחד קבלה התקפה עוויות של המרה. ואני הוכרתי מיד לעזוב את הבית, לאן??

בתוך הזמן שהייתי אצלם, הגיע פעם בחירוף נפש.

ראובן לויטן הבן של משפחת לויטן לראות אם אני חיה??

משם ברחתי דבר ראשון אל משפחת סינקביץ הלכתי לבד מרחק רב, בפחד אימים. שם נפגשתי עם אחי. ומשם הלכנו שנינו אל הכומר פאוקשטיס, לדעת לאן ללכת עכשיו, כשאינ לי מקום. הדרך הייתה מסוכנת מאד ילד וילדה לבד בקובנה, מרחק 7 קילומטר. כל הזמן בפחד אימים. מגויים, מגרמנים, מכלבים. לא הייתה ברירה הייתי מוכרחה, ללכת לגיטו בחזרה. לבד לבד ילדה בת עשר שנים. איך הולכים לבד? איני יודעת איך היו הקשרים מהגויים אל אימי בגטו, אימי הורתה לי להיות ליד שער, הגיטו: בשעה זו וזו, ובשעה הקבועה יהיה יהודי בשער, ולפי הסימנים שאימי אמרה לו, הוא יצק עלי ואז ארוץ מהר פנימה. תכנית היא תכנית, אבל בשמים רצו אחרת,

כשבאתי בשעה היעודה, התחלפו המשמרות. והרבה גרמנים עמדו בשער. הייתה מהומה גדולה, כנראה יהודים ברחו, או שתפסו יהודים עם מזון על גופם, העקר המבצע לא יצא לפועל.

ברחתי משם לגויה ברונקה שעבדה אצלינו לפני המלחמה היא מאד נבהלה כשראתה אותי, היא לא הסכימה שאשאר אצלה רגע. היא נתנה לי פרוסת לחם ושלחה אותי לאסם. שם הייתי זמן מסוים, כנראה ימים ספורים, יותר היא לא הסכימה להחזיק אותי. לכן בקשתי ממנה לחכות שיחשיך ואז אלך לגיטו. הצטרכתי אני לבדי לחזור לגטו. איני זוכרת איך שהגעתי מקובנה לסלבודקה. אימי לא ידעה בכלל איפה אני, ומה קרה איתי... כשעמדתי להכנס לגיטו היה.

חזרתי לגיטו

יום ששי ערב שבת קודש, בתאריך יום ששי כ"ט אדר תש"ד, 24/3/1944 הלכתי הלוך ושוב, עם מעיל, וכפפות ומטפחת ראש. גשם שוטף, הכל בוץ, חכיתי לחושך. פתאום קבלתי מכה חזקה על הכתף שלי, זה היה גוי שהיה לו נוח להפחיד אותי כהוגן, אני חשבתי שהנה תפסו אותי הסתכלתי ימינה שמאלה וב"ה הגוי הלך.

כך הסתובבתי בין הגויים ילדה מפוחדת ורועדת לבד לבד, ומתפללת בשפתי, שה' יעזור לי להגיע לאימי לגיטו כל הזמן הסתכלתי לצד הצאם- חוטי התיל של הגיטו, איפה יש חורים יותר גדולים בגדר התיל, ואיפה הגרמני רחוק מהמקום, כשהזקיף עובר מפנה אחת של הגדר, עד שעובר לפינה השנייה של הגדר. הזקיף לא הולך לטייל .. הוא מסתכל בשבע עינים, ומקשיב לכל רחש, נו איך עושים את זה ?? איך מספיקים לעבור מהמדרכה שמעבר לכביש, בשקט ומהר ?? שהגרמני לא יבחין בי חס ושלום, הרי הוא בחגור מלא עם הרובה והאקדח הטעון, שמחפש ילדה יהודיה כדי להרוג.. המחסלים את החיים ברגע.. אני היום לא יכולה להאמין, שלי היה את האומץ הזה.

הפחד שכולנו עברנו אי אפשר לא לתאר, ולא לשקול בשום צורה, כי הכל היה נס שבכל רגע ורגע. תקוותי ביום פקודה, שהקב"ה יאסוף את כל הפחדים הנוראים את כל רגשות הרعب, את כל האימה, את כל הדמעות, את כל המחשבות המפחידות, הצמרמרות, של ילדה קטנה לבדה. ויחשב לי אותם, בבית דין של מעלה, לזכויות.....

התפללתי בשפה שלי והתחננתי לריבונו של עולם שיציל אותי מכל רע ויביא אותי חיה לאימי.... הסתכלתי עוד פעם ימינה שמאלה, ושוב ימינה.

עד שראיתי את הזקיף הגרמני רחוק ממני, לקחתי אומץ של רצון החיים.

עברתי מהר את הכביש, שהיה מרוצף באבנים גדולות, היה צורך לא להשמיע שום קול ושמתי את נפשי מנגד, הגעתי לגדר התיל, חיפשתי מהר את המשבצת היותר גדולה. והמלאך משמים דחף אותי פנימה, בינתיים נקרע לי המעיל, וגם הכפפות, נזל לי דם מהידים. ומיד נפלתי בתוך בוץ תובעני ... שכבתי ללא ניע די זמן. עד שהזקיף הספיק לעבור הלוך ושוב. את הפסיעות שלו במגפים המסומרות יכלו לשמוע במרחק

רב. הפחד נורא, הלב הדופק במהירות מסחררת, הראש כואב הפצעים כואבים, עכשו מה הלאה, איך קמים ?? לא קמים... זוחלים על ארבע כחיה פצועה.

במרחק רב ראיתי אור בבית. קמתי על רגלי, וניגשתי לדפוק בדלת. תמיד מאד פחדו כשדפקו בדלת ... פתחו לי קצת את הדלת לראות מי הדופק. בפחד נורא דרך הסדק ראו ילדה פצועה מפוחדת, מלוכלכת כולה בבובץ, אחרי כל השאלות, בקשתי שביאו אותי לאימי. מאחר שהגרמנים הקטינו את הגיטו גרשו את כל היהודים למקום צר, אני לא ידעתי שהקטינו את הגיטו. דחפו את כולם בדירות שהאנשים היו כבר בעולם האמת, הכניסו הרבה אנשים בכל חדר. ממילא לא ידעתי לאן ללכת. הם גם לא ידעו לאן אימי עברה. חשבתי שאת הרב שמואל אבא סניעג הם מכירים. וכך היה, הובילו אותי אליו, זה היה ליל שבת קודש. כנראה שאז גמרו לאכול את סעודת השבת. אני נכנסתי לגיטו כמה ימים לפני אקציה של הילדים. די קינדר אקציע.

כשהרב סניעג ראה אותי מאד נבהל. הוא צווה עלי ללכת אחריו. הלכתי אחריו ובכלל לא הכרתי את הדרך הזאת ולא את הבתים. וכך הלכתי אחריו די צולעת מהמאורעות שעברתי, הרב סניעג נכנס לבית נתן דפיקה על הדלת היה די חשוך בחדר, הוא אמר בקול "אכטונג" (שימו לב!) כולם מאד נבהלו ופתאום אני רואה בין כל הנשים את אימי יקירתי. נשקתי אותה בחום, לאימי זאת הייתה הפתעה, אימי לא ידעה שאני חוזרת באותו זמן לגיטו, היא רק אמרה אוי אוי עכשיו באת? מי יודע מה מחכה לנו השבוע, יש שמועות רעות מאד.

אקצית הילדים

ביום שני בבקר כל הרחובות בגיטו היו מליאי סנקים וחילים גרמנים. האקציה של הילדים והזקנים למחרת ביום ג' ניסן תש"ד 27/3/1944. הייתה האקציה של הילדים והזקנים. מי שהיה באקציה הזאת ונשאר בחיים, זה פלא גדול, בפרט אם ילדים וזקנים נשאר בחיים.

יש זמנים שאי אפשר לשכוח, כי זה חרוט בתוך הנשמה עמוק.

האנשים שמעו שמועה, שמישהו שמע שהמצב הצבאי הוא, כי הגרמנים עושים אקציה של ילדים וזקנים. הבכיות החרדה ושברון הלב היו נוראים. האנשים התחבאו בבונקרים שונים, בכל מיני מלינעס, ז"א מקומות מסתור. לאלה שלא היו מקומות מוכנים מראש, התחילו להחביא את הילדים בתוך הארונות. בתוך המיטות, לתוך הכסות. לתוך שמיכות הפוך. מתחת למיטות.

הגרמנים הרוצחים היו הנוראים ביותר עלי אדמות. הגרמנים היו רוצחים בדיוק כמו חיות טרף. הרי לא היה להם שום רחמנות....

הח התרוצצו עם כלבים אימתיים. עם אבקות עיטוש.. הם רצו בכל חדרי המגורים, זרקו את האבקה בפיוזר, כדי שהמתחבאים המסכנים יתחילו להתעטש וכך מצאו את הילדים המסכנים, הצורחים במלוא גרונם לאמא. הכלבים שהשתוללו נבחו כדי שהילדים יפחדו ויתחילו לצרוח. מי שהיה בזמן הזה בגיטו, הוא ודאי נשאר מזועזע עד היום הזה..

הגרמנים הבטיחו לאמהות שישאירו את ילדיהם בחיים, בלבד שיראו להם איפה שיש מקומות מיסתור. לא להאמין למה שנשות בנות ישראל יכולות להגיע, למצב בלתי יאומן..... היו נשים שהראו מקומות מיסתור.

הגרמנים התרוצצו אחוזי טירוף הם ירו לצדי הבתים, כדי לפגוע במחבואים שמתחת לדלת. הם פגעו בהרבה מלינעס. ומשם לא עלינו, הוציאו את הילדים המסכנים. וזרקו אותם לתוך המשאיות הגדולות. ילד על ילד, פצועים והרוגים מהזריקות הנוראות. וגם ירו בילדים המסכנים. אותו דבר עשו לכל יתר הילדים, שמצאו בתוך שמיכות הפוך. ובתוך הארונות אחרי שמצאו את כל המחבואים המאולתרים..

הצרחות, הצעקות, הבכיות נשמעו בכל הגיטו. איפה הדיו היכול לתאר את המחזה המפחיד והנורא הזה.

הכרתי אישה זאת הרבנית הורביץ הי"ד שבעלה היה ר"מ בישיבה, אותו רצחו ביום הראשון למלחמה, היא נשארה עם הבת לבד. גרנו יחד באותה דירה זאת אומרת הרבנית עם ברכה ליבע, ישנו במיטה אחת בפרוזדור קטנטן. הבת היחידה הייתה

יפיפה בלונדינית, מתוקה נהדרת עם עיני תכלת, ברגע שחטפו לה את הבת המקסימה..... הקימה צרחות נוראות, ולא עזר לה כלום. זרקו את ברכה ליבע לתוך האוטו משא. איני יודעת אם היא נפצעה או מתה מיד.

הצרחות של הילדים במשאיות הדהדו למרחוק. הכלבים נבחו כל הזמן. הטירוף אחז בכל הגיטו. האנשים לא יכלו לעמוד מנגד.

היא מסכנה התרוצצה כמשוגעת, היא נהייתה לבנה. זאת אומרת שער שיבה באותו היום והנורא,

זה היה יום שלא ימחק לעולם. אני זוכרת כשרצתי להתחבאות, ירדתי מהר במדרגות לרוץ לבונקר שאימי הכינה עבורי, במדרגות העיף עם הרגל ארגז-מקש ר' שמואל דייטש היום בן מנחם ובו היה אחיו יצחק'ל. הסוף לא היה טוב... את ר' שמואל הכרתי, כי היה גר ממול ביתנו. הוא היה בנו של השוחט, רק הוא נשאר בחיים ממשפחה גדולה.

בגיטו חיפש לו פרנסה. עבד בתור סנדלר הוא היה אז גר עם אחותו ואחיו יצחק, הם נחשבו למשפחה, זה היה חלק חשוב לא להיות ערירים. הוא היה מתקן לנו את החורים בנעלים בלי כסף. הסוליות היו נקרעות בקלות. כי כל הדרכים היו עם אבנים. השלג והגשם לא הטיבו עם הנעלים....

אני בבונקר

מתחת לכסא שלו היה בונקר, הוא היה קשור עם חגורה לכסא, כשבאו לחפש אותו, הוא היה מתהפך עם הכסא כלפי מטה ובמקום שישב לא ראו זכר של בן אדם... איפה שישב נשארו מסמרים, ופטישים וחתיכות עור לתקוני - נעלים.

אני התחבאתי בבונקר עם הרבה ילדים היו שם גם הבנות של הרבנית ווערניקובסקי הי"ד. אמי שלחה אותי לבונקר אם ירצו להכניס אותי, אולי יענין אותם שבאתי מהגויים. כך היה דפקתי, אמרתי מי אני הכניסו אותי ב"ה... היו שם הרבה ילדים וילדות. המקום היה בלתי נסבל, חושך מצרים בלי טיפת אוויר היו ילדים שפחדו לבכות, כי אסרו

עליהם. אבל היה ילד שנורא צרח, את הצעקות האלה חיפשו הגרמנים, האבא של הילד, ממש חנק אותו.

על אלה דווה לבינו את אלה יש לזכור ולא לשכוח...

את מי שהם מצאו אחר כך היה מבחינת של בל יראה ובל ימצא ילד או ילדה, כי הם נדונו ישר למיתה. ממילא חכינו בבונקר עד שלא שמענו יריות, ולא את הריצות של הגרמנים עם המגפיים המסומרות. יצאנו לאט לאט שפופים ומלוכלכים צמאים ורעבים ומחפשים את המשפחות....

ר"יו צריכים לא להיות יותר בגיטו. כי היו הורגים את כל הילדים שמצאו.

במקומות רבים היו שירותים מחוץ לבית, בזמן האקציה הלכה אימי עם אחותי. וכן הרבנית הורביץ עם ברכה ליבע. הרבנית שרה החליטה להתחבא בשירותים. אימי אמרה שהיא מפחדת מכה מקום. היא באמת נסגרה מהר בתוך השירותים. עד שפרצו והוציאו את ברכה ליבע המקסימה, זרקו אותה לאוטו המשא כנ"ל. מי יודע איך היא נפטרה? האם נפצעה? מי יודע?

אימי רצה מסביב לבית נכנסה לתוך בית, שבו החביאו את ילדיהם. שכב שם בן אדם. הכובע משטרה היהודית על הקולב. מה את עושה פה שאל את אימי. היא דחפה את גיטאלע מתחת לשולחן הושיבה אותה על שרשרף. המפה כיסתה עד לריצפה, אימי אמרה לו, אינך יודע איזה זכויות יהיו לך אם תציל את הילדה. כך גיטל אביגיל ניצלה. כי בדירה הזאת הגרמנים לא נכנסו.

אמי יצאה לחפש איפה להתחבאות אצל הגויים. אותי אימי הלבשה מספחת ראש גדולה, ונתנה לי נעלי עקב גבוהות, כדי שאוכל לעבור ברחוב, לביתנו של הגאון ר' אברהם גרודזינסקי זצ"ל הי"ד, בערך לשבוע, עד ערב פסח ממש, אם חס וחלילה היו רואים אותי, שאני ילדה, היה גזר דין מות מידי, אצלם בבית התחבאתי כל השבוע, עם המספחת ונעלי העקב.

איך שאימי הוציאה את אחותי איני יודעת. אחי לא היה כבר בגיטו בזמן האקציה של הילדים.

הכל היה עצוב כולם נשארו בלי הילדים. זקנים גם כבר לא נשארו. הגיטו התרוקן
ההלם היה גדול והיאוש הפחד שלט בכל, הגרמנים הוציאו כל יום צווים חדשים, למשל
אם ימצאו באיזה מקום ילד או ילדה יהודיה, יוציאו את הילד או הילדה להורג וכן את כל
המשפחה השיכת לילדה או במקום שימצאו

בערב פסח יום ששי יד' ניסן תש"ד 7/4/1944 ר' ישראל גרודזינסקי הי"ד הגיע
בדיוק מהבריגדה מהעבודה. אמר בשקט שיש לו הפתעה, הוא הביא תרנגולת לפסח
בתוך ה-רוקזאק ז"א תרמיל גב, שהוא עטף את התרנגולת שלא תשמיע קו קו ר' קו.
היא פשוט נחנקה. זה היה פיקוח נפש, אם חס וחלילה היו מוציאים את התרנגולת
אצלו, מי יודע מה היה קורה, לא תמיד הסתפקו עם מכות נוראות. הוא מאד
הצטער... שלא יהיה עוף לחג הפסח...

בפעם האחרונה שיצאתי מהגיטו. והפרידה מאימי ומכולם...

ובינתיים אמי נכנסה לגיטו כנראה עם בריגדה אחרת. היא לא הספיקה להכנס לתוך
הבית, קראו לי לצאת אל אימי, אמך קוראת לך! לפני שהספקתי להסתכל על אימי,
צוותה עלי מיד לצאת לגויים. נתנה לי את כל התכנית בעמידה. ברגע הזה היה עלי
לעזוב ... אימי אמרה אוי הרי ערב פסח היום אולי אתפור לך מהר לתוך צווארון
המעיל חתיכת מצה. כדי שתזכרי שהלילה חג הפסח. המשגיח הגאון ר' אברהם
גרודזינסקי ז"צ הי"ד. אמר שלא כדאי להסתכן, אסתרל ילדה חכמה היא תזכור את חג
הפסח. הצטרכתי להחליף בגדים שאין בהם שום סממן של טלאי, ולא שהיה שם אי
פעם טלאי. כשיוצאים להיות ליונה זה היה אחד משמותי.

אין לובשים ביגדי הגיטו. דודתי שרה שער נתנה לי קצת סוכריות בכיס המעיל. כך
רצתי לגורלי לידי ניסי ה' הגדול והנורא!

התכנית הייתה שבחור בשם אברהם לזדי"ער, מלזדי", --אברהם יוגל. יסתובב בחוץ
ליד הגדר תיל, ליד השער השני של הגיטו.

והוא יכוון אותי מתי לעבור לפרנץ, שמאד רצה לעזור לנו, הוא היה השואב מים
בישיבה הוואסער טרעגער. הוא גם הדליק את התנורים בישיבה. ואימי נדברה עם

ברונקה, שתעביר אותי להלה עוזרת של סבתי שער. והלה, תעביר אותי לתופרת והתופרת תעביר אותי לאן שהכומר ישלח אותי. לאישה בכפר. שם היה תחנת הקמח. ליד הנהר הויליה, שם היה גם מסילת ברזל, ללא שימוש. הוא הכיר אותי טוב. מלפני המלחמה.. הצריף שימש ל-כאין תחנה למסילה רכבת.. המקום היה ליד הנהר הויליה הידוע, היו שם גם סירות, אני הצטרכתי לחכות עכשיו לסימן מפרנץ, מתי עלי לצאת מהצריף, לאסוף בדרך שביבי עצים, לתוך השימלה. ולעבור ליד שער הגיטו. כאילו אני ילדה גויה שבאה לאסוף שביבי עצים לתנור, הכל היה נחמד, פרנץ חשב שהגרמי עבר את הפטרול והוא לא עומד להסתובב כל כך מהר. אני עשיתי מה שאמרו לי, ופרנץ סימן לי לרוץ. באותו רגע הסתובב הגרמני, וירה עלי, יריה אחת, שניה, ושלישית, ולא פגע בי.

ה' עשה לי ניסים ה' .. הרים לי את רגלי. ד' הציל אוֹיֵי ממות בטוח

והשאיר אותי בחיים. כשרצתי, הרגשתי את היריות כאילו היו מתחת לרגלים, אז צעקו עלי לעמוד. האלט.. אני מראה להם את שביבי העצים, שאני אוספת לתנור, הייתי ילדה בלונדינית עם עינים כחולות. נראיתי כמו גויה, אבל מאחר שהייתי כל כך קרובה לגיטו. תפסו אותי שני גרמנים בידיים עם נשק דרוך,

ורצו להטביע אותי בנהר, או להפחיד אותי.. ואני באחת צועקת מאמיטע!, מאמיטע! ולא צעקתי מאמא הם לא היו בטוחים שאני לא יהודיה. הפשיטו ממני את המעיל, אז נפל.. סוכריות, הורידו ממני את השמלה לבדוק הכל, אם אין שום סימן של הטלאי – הצהוב.. הם דוחפים אותי לתוך המים, נהר הויליה לשמוע אם אני אצעק ביידיש מאמע ... הרגשתי שהנה אני טובעת... ואני צועקת רק מאמיטע! אז עזבו אותי, צעקו עלי שאקח את שביבי העצים ואברח משם.. אני עוד הולכת עם שביבי העצים, מסתכלת כל הזמן, אם הגרמנים עוד מביטים עלי. אני רועדת כולי מרטיבות ומפחד. הייתי אז ילדה בת 10.

האם אפשר אי פעם לשכוח את הניסים של אז ושל כל יום רגע ורגע ???

הסתכלתי מסביב פתאום ראיתי בגיטו ליד גדר התיל, את הגאון ר' זלמן פערמוס זצ"ל הי"ד. נושך את אגרופו, כי כלם ידעו שאני יוצאת, וכולם שמעו את היריות.....

ודאי שכולם התפללו בשבילי. אבל לתאר את אמי בזמן הזה?? הרי הדאגות שלה היו נראות. איפה ילדי? איה בני? איה בנות?

משם אחרי הזוועה שחוויתי הצטרכתי לרוץ, לפי התכנית לברונקה, מסביב לכל הגיטו. דרך מאד ארוכה, ילדה עלובה, רטובה מפוחדת, רצה בין הגויים לבד, מסתכלת כל הזמן אם מישהו - לא מזהה אותי, שאני ילדה יהודיה.

עד שהגעתי אל הבית של ברונקה הגויה. היא לא שמחה עימי כלל. הסתכלה עלי כעל רוח רפאים, רטובה מלוכלכת. מפוחדת, ברונקה אמרה לי שרק באסם אני יכולה להכנס. היה שם מאד קר ומפחיד. בחושך לבד לבד. בזמן ההוא לא היו אורות ברחובות, הכל היה חושך, רק בתוך הבתים היה חשמל. ולמחרת היא הסכימה לקחת אותי להלה. היא הייתה לפני המלחמה העוזרת של סבתי שער.

כשנסענו באוטובוס ברונקה ואני, הצטרכתי להיות רחוקה ממנה, שחם ושלום, לא ידעו עם מי אני נוסעת. זה היה מוסכם מראש, אחרת היא לא הייתה מסתכנת להעביר אותי לקובנה, להלה... במקום מסוים שנדברו הלכתי אחריה נפגשנו עם הלה. היא ממש נבהלה ממני. היא לא תיארה לראות אותי במצב הזה. היא גם לא הסכימה לקחת אותי לביתה... הלה אמרה לי לכי אחרי, נסעתי עימה נדמה לי באוטובוס, הכל שלא ירגישו שיש לנו שייכות כל שהיא. אחר כך נשרכתי אחריה, דרך די ארוכה. בתוך קובנה שמלאה גויים וגרמנים.

אני בקובנה אצל התופרת

עם שהגענו לבית של התופרת.... אני זוכרת את שמה ולא את כתובתה. כי משנכנסתי לבית לא יצאתי ממנו. עד שעזבתי שם לגמרי. בינתיים היו הרבה מאד נסים גדולים, וגלויים.... הרי היה אז חג הפסח, מצות לא היו שם אבל גויים היו שם. לא אכלתי לחם וגם לא אוכל מבושל.

למחרת בבקר אומרת לי התופרת, שהיא קיבלה ידיעה דחופה. מאחר שבת דודתה נפטרה, היא צריכה לנסוע עכשיו לשלושה ימים. זה בכפר מרוחק, עלינו להיות לבד

ולחכות עד שתחזור. בבית לא היה גבר רק בחורה גדולה שדיברה יידיש היטב, הסתבר שהיא בת 18 שנה. והיא התנצרה.

כבר היה לי מאד קשה להיות איתה. נגעלתי ממנה בגלל שעשתה דבר כל כך נורא...

בבקר למחרת דופקים חזק בדלת... עם צעקות זה לא היה רגיל אצל גויים. הבחורה באה אילי ואמרה לי. תראי מחפשים אותי, כי אני התנצרתי ואני כבר בת 18 עלי ללכת לעבוד.. את תתחבאי איפה שאת רוצה.

אני בקושי הכרתי את מיטתי. חיפשתי מהר מקום מחבוא טוב, מהמטבח היה מחסן עציץ להסקה של התנורים. הקיר המפריד של המטבח למחסן, היה מקרשים כמו סופה-מקרשים. היו שם הרבה סדקים. מצאתי מהר את מה שהקדוש ברוך הוא, היקרה-לפניו קיר שעליו בולי עץ גבוהים עמדו באלכסון על מנת שלא יפלו. זה היה מוכן להסקת התנורים לי זה היה מקום מילוט נפלא...

ד' מציל אותי שוב

כמו שאני לבושה עם המגפים המעיל, זחלתי פנימה, את הראש דחפתי לאיזה דלי או חבית. שם היה לי שעור ביטחון. ניסים ניסים, קראתי שמע ישראל. כל הזמן...

התפילות שלי מכל ליבי, אני לא ידעתי את נפשי. עד מתי עלי לשכב, במקום הנורא הזה. בעצם הפילות שאני הספקתי ללמוד בבית היו קצרות מאד. רק ברכת: שהכול, מזונות, בורא פרי העץ, בורא פרי האדמה. המוציא לחם, וברכת מזון קצרה.

ידוע אם אילם נותן צעקה אל הקדוש ברוך הוא, זאת התפילה מאד מתקבלת טוב, לרצון. כי זה המקסימום שהאילם מסוגל....

התמונות שאני זכרתי מהישיבה הקדושה, המראות של התפילות, הלימוד, החגים. זה החזיק אותי כל זמן המלחמה.

הפחד אני לבד איפה כולם אולי כולם כבר נרצחו? לבד, בבית לבד, במחסן העצים הזה. מעלי היה חדר מדרגות לבית דירות גדול. כשאנשים עלו על המדרגות, זה נשמע כמו שהגרמנים באים.

בחוץ בחצר הייתה נגריה. על כל מסמר שדפקו, פילחו את ליבי כי הייתי בטוחה שהגרמנים יורים על כולם, ואת כולם. ואני לבדי מי יודע אם עוד נשארו יהודים בחיים.

כל רגע מהימים האלה היה נצח של פחד...

אני חשבתי שהבחורה מתחבאת באיזה מקום מיסתור אחר. התופרת הרי צריכה לחזור אחרי שלשה ימים...

אני ברעב מוחלט, בצמא מוחלט. שוכבת לה ילדה קטנה. ומצפה לישועה. קראתי שמע ישראל, כמה שיכולתי. בקשתי מהק"ב שיציל אותי מכאן. אם מגיע לי חיים. אני מבקשת להגיעה לארץ ישראל,

לארץ הקודש, איפה שיהודים חיים, ולא הורגים אותם

ל מות

פתאום אני שומעת רעש נורא, הדלת של המחסן נפתחת פנס גדול כמו ברז'קסור. אני עצמתי את עיני חזק מובן שלא זזתי. לא היה שום רחש. הגרמני עזב את המקום, בלי למצוא אותי. איזה ניסים??

כמה זמן אפשר כך לשכב, בלי אוכל בלי שתיה, השפתים התנפחו עד שראיתי אותם בעינים בלי ראי. כל גופי כאב נורא. הרגלים הרי התנפחו מרעב, ואני שכבתי עם המגפים זה עשה לי יבלות ענקיות, וכן פצעים גדולים, המגפים שלי התפוצצו על רגלי. בגלל הנפיחות הקשה. הייתי כל כך חלשה שלא הבנתי איך אני בכלל אצא מכאן. אני לא שומעת שום רחש בבית. אין שום קול.

החלטתי שאני חייבת לצאת לפני שאני אמות. אני לא שמעתי גרמנים, חשבתי אולי מתחבאה שם הבחורה, אחפש אותה מתחת למיסות. זחלתי כמו נחש בקושי רב, עד שנכנסתי למטבח, היו צריכים לעלות כמה מדרגות. אני זחלתי כמו נחש,

כל הגוף כואב אין איבר שלא כואב.. ליד המטבח היה ברז מים התרוממתי, כדי שאוכל לשתות, נפלתי על הברז, רק התחלתי לשתות, התחלתי להשתעל. ומהמטבח לשכנים היו רק קרשים. בנקל שומעים את השיעול.

עברתי בזחילה מתחת המיטות ולא מצאתיה. אמרתי בלבי,

ריבוננו של עולם, הרי אני לפניך, איני יכולה יותר להתחבא. אם תרצה, להמיתני אני

מוכנה!!!

זחלתי לדלת הכניסה שהייתה סגורה, רק עיתונים יכלו לשים שם, ארבע עיתונים הוצאתי משם זאת אומרת ששכבתי שם ארבע ימים, וחמישה לילות, בצום מוחלט, מצאתי בארון לחם עם עובש, ממש ירוק, ליקקתי את העובש, ידעתי שחג הפסח, חשבתי שזה גם לא מאכל אדם. אחי אמר לי שזה היה פניצילין, מצאתי גם חמאה. נשכבתי על ספה, בחדר הראשון מרחתי את החמאה על הפצעים, ועל השלפוחיות, שכאבו לי כל-כך, חשבתי שיהיה ויהי מה.

פתאום אני שומעת רעש של מפתחות, הפותחות את דלת הכניסה ואני עם כל כוחי לא מביטה, מי הפותח.....אני שומעת צרחות בליטאית היא חיה, היא חיה אולי היא רוח רפאים...

נכנסו עוד אנשים, המשטרה המיוחדת הפורצת. הקרימינל - פוליצי. היא הייתה בי זה שאני מתתי מזמן. ופתאום אני חיה.

הכומר כבר עשה תכנית, להחזיר אותי בתוך שמיכה מתה, דרך בריגדה לידי אימי, ולא לקבור אותי אצל הגויים. הכומר פאוקשטיס ראה את גורל היהודים. לכן העדיף להחזיר אותי מתה לקבורה יהודית בגיסו.

כשהתופרת ראתה שאני חיה, חששה שמא אנשים, יתחילו לחפש אצלה, מי אני. מיד אמרה לי התלבשי מיד מיד. מהר ככל שאת יכולה, את צריכה להעלם מידית. רק ה' שמע את אנחותי. כמה שלי כאבו הרגלים, כמה שלי כאבו העצמות.. לא יכולתי כלל לנעול את המגפים, אפילו מעט כוח לא היה לי, הרגלים היו כל כך נפוחות, עם הפצעים הנוראים. איך מושכים מהר את המגפים כלפי מעלה? איך הולכים על הרגלים?

הלבשתי מטפחת ראש גדולה כמו שכל הגויות הלבישו, והלכתי אחרי התופרת, עם רגלים עקומות, כי הרי לא יכולתי לדרוך על היבלות הגדולות. התופרת הריצה אותי, ואמרה לי, את הולכת אחרי במרחק, שלא יחשבו שאנו הולכות יחד, כאילו שאיני יודעת מי את!

כמו שאי אפשר להאמין איך נשארנו בחיים, אותו דבר, איך התלבשתי, ואיך הלכתי עם כאלה יסורי תופת. כמו על גחלים לוהטים.

כך הלכנו בקובנה כברת דרך ארוכה. עד שהגענו ליד מוסד ילדים. אני רועדת מפחד, רעבה, צמאה, כאובה. זה עוד לא כלום זה עוד לא הגיהנום האמיתי. תוך כדי דברים, אומרת לי התופרת את נכנסת פה... תתרחצי תאכלי ולמחרת בבקר יקחו אותך לכפר אצל גויה לעבודה. התופרת בורחת, אישה אחת יורדת איתי במדרגות למטה. לבית המרחץ במרתף, כמו באינקויזיציה. אמבטיות גדולות עם מים. אני הייתי קטנה, לכן אולי זה נראה לי גדול, היה שם חשוך, כי לא רצו שמישהו יראה אותי.. אבל לא כמו בלילה...

אמרו לי התפשטי ותיכנסי לאמבטיה. אני הייתי הרי מאד מלוכלכת, הרי לא יצאתי לשירותים כל הזמן, וברגע שאני נכנסתי למים החמים הרגשתי מה זה נקרא גיהנום... אני פשוט שרפתי כמו על גחלים, אני הייתי בסוחה שעכשיו בא- קיצי. זהו. זה לא היה בגדר סבילות, הרגלים שלי היו נפוחות עם פצעים פתוחים. השלפוחיות והאדמימות. שרפו כמו בגיהנום ממש. בכיתי בשקט כל הזמן. דרישת שלום מהגיהנום הייתי שם, זה נורא ואיום.. לא האמנתי שאוכל לעבור את היסורים האלה.....

אחרי שיצאתי מהרחיצה אמרה לי הנה המגבת, תשכבי על הריצפה הקרה, זה היה נראה כמו בית מרחץ .. אבל איני יודעת אם זה היה אבן. אני רק יודעת שזה היה קר לשכב כך כל הלילה. בינתיים נהיה חושך מצרים, כשאני באה ללוויה, אני נזכרת בגיהנום שהייתי. בעצם הרי כלם מתרחצים, באמבטיות עם מים. אבל לאף אחד מהם אין את מה שלי היה. מארבעת הימים של הצום התנפחתי מאד, העור שלי היה אדום כולו, מחוץ לנפיחות הייתי כולי מלאה בפצעים פתוחים היבלות הגדולות. והשלפוחיות, הם שכל כך שרפו לי. סבלתי זמן רב מהתענוג הזה..

בלילה מרב פחד בחושך בקור על הריצפה הקרה, ראיתי רק אנשים מתים, רק שיידים ורוחות רעות, רק רציחות, רק מכות, ורק יריות. לי אמרו כל הזמן שאת כל הגיסו חיסלו, שהרגו את כל היהודים. אני חשבתי שרק אני נשארתי בחיים מכל המשפחה. הרי כל הזמן לא היה לי שום קשר.

בבקר כשנכנס אור למרתף, הייתי כולי בוכיה ונפחדת, מה יהיה עכשיו? לאן לוקחים אותי עכשיו? כל זה היה סיוט גדול לילדה קטנה, לבד, לבד, לבד...

בערך בשעה תשע או עשר בבקר הביאו עגלון עם עגלה.

התלבשתי עם מטפחת ראש גדולה, גם הגויה שהסיעה אותי לכפר לבשה מטפחת ראש גדולה, עלינו על העגלה ונסענו. הנסיעה הייתה מאד יפה לנסוע, באויר מחוץ לבית, בין שדות, אבל הפחד היה יותר. מאשר האויר הצח. העגלה תמיד קפצה מאד. כי כל הדרכים היו, כבישים עם אבנים, לא אספלט... כל הדרך הייתי צריכה לא להראות, עם הראש כלפי מטה. הגענו לכפר בעזת ה' יתברך..

בכפר

את כל התכנית הזאת הכין הכומר. איך להעביר אותי לכפר. מראש הצטרכתי לעבור לכפר. אבל בינתיים נפטרה הבת -דודה של התופרת, וממילא עברתי את כל הפרשה הקשה הזאת, שלעולם לא אוכל לשכוח. זה היה חג פסח תש"ד.. בכפר שהיתי כנראה עד אמצע חודש אלול. ירדתי מהעגלה עם כאבים נוראים, לא יכולתי לדרוך כלל על הרגלים, הגויה שהגעתי אליה, ידעה שאני באתי לעבוד אצלה, שאני יהודיה. אבל יתר המשפחה לא ידע כלל. הבנים של אותה אישה רצחו יהודים-כל הזמן, והגויה הייתה קטולית אדוקה, ששמעה בקול הכומר ולקחה אותי תחת חסותה. הייתה לה אימה זקנה, והביאו לה נכדים לשמור עליהם, כל העבודה אני הצטרכתי לעשות, להאכיל אותם, להחליף את החיתולים. להרגיעה כשהם בוכים. העבודה שלי הייתה, ניקוי הבית עם מברשת גדולה, עם סמרטוט רצפה-, שק ריק מתפוחי אדמה. מים קרים לשפשף את הרצפות, יום יום. היו להם פרות שבזמן מסוים בבקר הצטרכתי גם עליהם להשגיח. היה להם ערוגות של תפוחי אדמה, עגבניות, מלפפונים, צנוניות, ובצל,

הירקות לא נכנסים לבד הביתה. צריכים להוציא אותם מהערוגות, ולהביא אותם. בערוגות של תפוחי האדמה הייתה תקופה שהתחבאתי ביניהם. עוד יסופר.

סבלתי הרבה זמן מהרגלים, נתנו לי למרוח שומנים ותרופות. אבל העבודה צריכה להיעשות. זה לא היה אצל אמא בבית שאפשר להיות חולים. פה אני שפחה, שם לא היו קלפנים, עיקר האוכל היומי, היה תפוחי אדמה, בכמויות גדולות. גם זאת הייתה העבודה שלי ממילא לא היה לי הרבה זמן לחשוב.

ביום בהיר אחד, הגיעה נזירה שקרנית, מביאה לי ילדה יהודיה, בערך בת שלוש או יותר בשם געטאלע שבוכה בקולי. קולות בידיש. איך וויל צו די מאמע. היא סיפרה לי שהלכה ביער וראתה אוסו משא נוסע והיא נשארה בוכה. ומאחר שהיא יודעת מהכומר שאני פה ממילא, היא הביאה לי את הילדה. שאסתיר אותה. הנזירה הזאת הביאה אותה אלי שאשמור עליה, זאת הייתה עבודה קשה ביותר עבורי. עברתי תקופה חדשה קשה ביותר. כל הזמן היו חיפושים, בכל הבתים אחרי ילדים יהודיים. אני במשך הזמן ירדתי במשקל. עבדתי מאד קשה, בניגוד לכוחות של ילדה - בת 10. עם פחד ואחריות, בשמירה על ילדה יהודיה קטנה געטאלע... הפה הגיע לי מאוזן לאוזן, עד שהשערות נשרו לי, הגבות לא צמחו, הציפורנים לא צמחו, הכתף הימיני, הייתה הרבה יותר נמוכה, מרוב עבודה קשה.

עם כל חיפוש היינו צריכות להתחבאות, בערוגות של תפוחי האדמה, לשכב שם בשקט, ולהשתיק את הילדה. אני נהייתי מאד עצבנית מהילדה. שהיא הוסיפה לי מעמסה גדולה לטפל בה. לרחוץ אותה, לשמור עליה כל הזמן. מחוץ לכל העבודות שלי. עד שבא זמן שהייתי מוכרחה לעזוב את הבית מהר, בגלל ריבוי החיפושים, לעבור למנזר באותו כפר. יחד עם הילדה.

במנזר

כאן לא עבדתי, אבל כאן פחדתי מהצלמים הגדולים. ומכל התוכניות שלהם. שהיו חייבים כל ערב לפני השינה להיכנס לכנסיה ולהצטלב. הרבה פעמים הצלחתי לישון קודם, או לא להצטלב. כל זה היה כרוך בפחד אימים. כי מי שלא עשה את כל מה

שדרשו היו עונשים קשים מאד. בתוך המיטה מתחת לשמיכה אמרתי שמע ישראל בחום. אז נזכרתי בכל הקורות אותי מי אני ולאן אני שייכת.

כל התקופה במינזר הייתה קצרה כנראה כחודש. אני נזהרתי לא לאכול שום בשר. גם לא נתנו לי, אם אכלתי זה בעיקר תפוחי אדמה.

היו לי זמנים קשים שאילצו אותי להתנצר. זה היה קשה מאד. כי העמידו לי את החיים מנגד. אני לא ידעתי, אם אי פעם יהיה סוף לסבל. ? אם אי פעם עוד אראה את מישהו ממשפחתי. ? הרי אמרו לי שאת כ ו ל מ הרגו. יום רדף יום. כל יום נסים גלויים. כל רגע, שלא גילו אותי. כנראה שלא היה להם שכל. איזה גויה נראתה כמוני ???

לכולם היו לחיים אדומות, מלאות. שמנמנות, לא כמוני ציפלונה, היה מי שאמר עלי, שאני נראית ממש כמו קוף...

זה בלתי אפשרי היום להבין את הזמן ההוא כל כוח הסבל, כל כוח הפחד, כל כוח הצום, האם אפשר בשכל רגיל להבין, או להעריך, אני רק מקווה שהקדוש ברוך הוא, שילם מראש!

את ארבע מיתות בין דין: גיהנום גם היה לי, הלואי שה' יחשב לי את יסורי את כל מה שעברתי. לזכור נשמתי החוטאת. על כל העבירות שאני עוברת במשך חיי. ואלה יהיו זכויות לילדי, לנכדי, ולניני...

הצלתה של אימי

אמי סיפרה, כשהיא שמעה וראתה שמחסלים את הגיטו, הרי הגרמנים שלחו את טולם למחנות השונות. ולמשרפות. מי שיכול היה להיכנס לבונקר מוכן מראש, בלי לדעת לכמה זמן. עשה כך, או שברחו לגויים. הרבה יצאו ליערות "פרטיזנים", אמי ברחו לרחוב, ישנה בגנים ציבוריים על ספסלים. הפחד היה נורא. הרעב היה לא פחות. מובן שלא היה צריך להיות לה שום סממן יהודי. זאת אומרת אפילו לא זכר של סלאי.

לישועתך קיוויתי ד'

האחריות והדאגה הרי מוציאים את האדם ממקומם. בפרט שאימי בעצמה לא הייתה מוגנת. לא היה לה שום מקום מיסתור.

בסוף המלחמה אימי הייתה בגנים - ציבוריים, ישנה על ספסלים. בפחד אימים. ללא אוכל ללא בית.. לכולם אמי דאגה, סידרה, מקום להתחבא, רק לא לעצמה, לכן ה' שמר עליה בחסדיו הגדולים....

היא הייתה מאד צמאה, או שפחדה להיות ברחוב, מהפצצות שהרוסים הפציצו. אז התחבאו הגרמנים בכל מיני בתים של הגויים. אמי נכנסה לבית, אמי דיברה בליטאית, בבית היו גרמנים ממש ... הגרמנים עם הגויים היו בטוחים שהיא גויה.

בקשו ממנה שתהיה בשבילם כמרגלת לטובתם, אמי בחכמתה העצומה, ענתה להם שיש לה בעיה קשה.

מה שהיא חושבת ביום היא מדברת בלילה בקול. ממילא העבודה לא בשבילה.....

כשאימי ספרה חשבתי שאזכור הכל תמיד. לדאבוני. שכחתי כל כך הרבה. בפרט עוד פרטים מסביב הסיפור, אמי סיפרה כל כך הרבה על הזמן שהסתובבה בגנים הציבוריים... כגויה, כמה שסבלה, רעב צמא, ופחד מות כל שניה... כך אימי ניצלה ונשארה בחיים.

גרוש היהודים מהגיטו היה י"ז תמוז תש"ד. 8/7/1944

שריפת הגיטו התחיל כ' תמוז תש"ד 11/7/1944

שריפת הגיטו כולו כ' תמוז תש"ד 13/7/1944

ה' מנחם אב התש"ד 10.8.1944

הרוסים חזרו, הם כבשו בחזרה את ליטא

שמועות החלו להגיע שהרוסים מגיעים, שהם כבשו בחזרה את ליטא. כל הגויים היו מאד עצבנים. הגויים לא ידעו כיצד לקבל את ההודעות, הם לא ידעו מה יהיה עכשיו? את מי הרוסים יענישו? האם יתחילו להרוג ליטאים, שהיו ידידים של הגרמנים? הכל היה נכון, הם גם הענישו, וגם הרגו, וגם שלחו, לסיביר...

אני התחלתי לחשוב, איך אני מתחילה לחפש מישהו מהמשפחה האם בכלל מישהו נשאר חי??? האם יש לי עוד אמא???

הייתי כל כך חלשה, וקשורה לילדה געטאלע, אי אפשר לתאר מה זה לשמור על ילדה במצב שבו הייתי. ובעבודה הקשה שעבדתי. הנזירה שהביאה את הילדה, באה ולקחה אותה, כדי להחזירה להוריה. שמעתי שהאמא שלה לקחה אותה, ולבסוף היא חלתה בדלקת ריאות, עד שנפטרה... נשמה מסכנה.

ראיתי ג'יפים נוסעים הלוך ושוב, בתוכם חילים, מפקדים המדברים רוסית... ניגשתי בפיק ברכים, אל המפקד ואמרתי דראסטוויצע-- פולקובניק! - שלום המפקד! שאלתי אותו בגמגום, אם הוא מגיע לעיר קובנה? הביט עלי, ילדה שנראתה מפחידה, ומסכנה, תשובתו הייתה חיובית. בעוד יום יומים הוא יצטרך לנסוע לקובנא.. לא ידעתי אם לבכות או לשמוח, וכי משהו מחכה לי באיזה מקום??? בכל זאת הייתי חייבת לברוח מכאן, לנסות לחפש בסלבודקה או בקובנה משהו מוכר.

בכל יום רצתי לשאול אותו מתי הוא נוסע? בוקר אחד הוא אמר לי, היום בצהריים אני נוסע לקובנה. נכנסתי לבעלת הבית, אמרתי לה שאני נוסעת עם המפקד לקובנה. ברגע שהיא שמעה את המילה מפקד, היא לא יכלה להתנגד.

ואז האשה אמרה לי, "אוי את מאד תחסרי לי". נשקתי אותה בחום על שנתנה לי בית להתחבא, לחיות, לישון ולאכול אפילו אוכל דל ושתייה. עבדתי מאד קשה, החייב היו קשים ומסוכנים. אבל הרי היא בעצמה הייתה בסכנת מוות... הייתי אצלה מאחר פסח עד קרוב לראש השנה. בערך ארבע וחצי חדשים...

עזבתי את הכפר בחודש אלול תש"ד

כך ה' הציל אותי, בניסי ניסים, כל יום, כל שעה וכל רגע היה נס משמים. כל הזמן חיפשו ומצאו יהודים שהסתתרו. הרגו את היהודים המסכנים, וגם את משפחות הגויים. הכל עשו לראוה ובצורה אכזרית.

אני חוזרת לקובנה

לקחתי את המטלטלין שלי שהיו אפס. הלבשתי את המעיל העלוב, מטפחת גדולה על הראש. ואני הולכת לנסוע עם המפקד הגדול הרוסי, רעדתי מפחד... התישבת בג'יפ הפתוח, האוטו מתחיל לנסוע לא ידעתי מה שנעשה איתי, הייתי מבולבלת לחלוטין, מה אני עושה? אני בעצמי מתישבת בג'יפ של המפקד הרוסי???

התפללתי בשפתי לרבנו של עולם שישמור עלי, כמו ששמר עלי עד היום... הנסיעה הייתה לי כמו נצח. כל הדרך מלאה עם ג'יפים וטנקים מליאי חילים... מצד שני פחדתי לבאות...

הגענו לקובנה, ירדתי מהג'יפ- אני בקובנה. ילדה בת עשר וחצי שנים. לבד לבד. חה, רעבה, שפופה, בלי שערות על הראש, בלי ציפורנים. בלי גבות. הפה שלי הגיע מאוזן-- לאוזן... השכם הימנית נמוכה, הרבה יותר מהשמאלית. הייתי בכלל גם נמוכה. ממש מפלצת. בעיקר מפוחדת. דואגת איך אוכל למצוא את אימי???. האם אימי נשארה בחיים???. כולם אומרים שאת כלם רצחו... התחלתי לבכות ולבקש רחמים מה' ידריך אותי מה לעשות, לאן ללכת... התחלתי להסתכל על האנשים. נשים רזות, מקומטות וכפופות. היו נשים שהפנים שלהן נראו זוועה. כולם עם עינים כבויות.

נגשתי לאשה אחת שאלתי אותה בשקט "איפה יש יהודים"? היא הסתכלה עלי, כמו שאני הסתכלתי עליה... וענתה לי, גם אני מחפשת... שאלתי עוד אנשים. והם ענו לי שיש מקום, ברחוב ההוא, שם יש מקום שעל הדלת יש נייר גדול ועליו כל אחד, רושם את שמו- אני חי!

הלכתי לרחוב שאמרו לי. הייתי ילדה יחידה, כי עדין לא נראו ילדים יהודים חיים. בין כל האנשים השבורים, המחפשים אבא, אמא, אחים, אחיות, ילדים, לא הייתה שמחה

ברחוב הכל היה קודר. הכל חפשו ולא מצאו... האנשים נראו כמו עננים שחורים, שיצאו מהמחבואים האפילים, מהבונקרים- מהגויים.

אני מכירה בן אדם שעבר את התעלה של השירותים, זאת אומרת, דרך הצואה הקפואה כדי להגיע לחופש. קוראים לו ר' משה וולברשטיין...

הגעתי לכתובת, התחלתי לקרוא את השמות, ומה אני רואה?

מ ר י ס - ש ו ל מ נ. נשכבתי על המדרכה, ופרצתי בבכי של שמחה גדולה, לא יכולתי לעצור בעדי. כך שכבתי עד הערב... בערב התחילו לבוא עוד אנשים, לחפש את יקיריהם... המקום היה משרד, או ועד הקהילה. ששימש מקום לאנשים להגיע. אימי סידרה שם שיהיה **מרק חם ולחם** לאכול. הכל כמה שרוצים. **מי יכול היום לאכיל את המילים, לאכול כמה שרוצים**. אוכל **כשר** וחם. היה שם מרק שעועית עם תפוחי אדמה. איני זוכרת מי בישלה. אני עוד לא יודעת כלום, שוכבת ומחכה לאימי.

פתאום אני שומעת קולות של דריכת נעלים. קמתי מהר פתאום אני רואה את **אימי**. לא היה כל כך נעים להתנשק לעיני אנשים. כי למי הייתה ילדה לנשק?? אבל מי יכול לעצור... אני הייתי ילדה יחידה במעמד הזה, לאף אחד לא חכתה ילדה. אימי נראתה ממש נורא היא הייתה מקומטת בפנים, ממש נורא. כולה רזה, עם עינים בוכיות ודהויות, אימי הייתה חלשה לא היה לה כח ללכת. היא נראתה כמו בת 80 והיא הייתה בת 39 אולי.

אחרי שאכלנו הלכנו לבית של העו"ד נחום וגב' ד"ר לויתן. הם התחבאו אצל גויים, וב"ה נשארו בחיים. גם הבן שלהם ראובן היה אצל גויים הוא היה ג"כ איתם בבית. היום הוא רופא גדול למעיים הדקים. הם לקחו את אימי אליהם. עד שתסתדר. עד שתמצא את הבן נתן. ואת הילדה גיטל אביגיל.

אימי כל היום רצה לחפש את הילדים, בינתיים לאה מנקביץ מצאה את הדודה שלה- הגב' ד"ר לויתן, היא כמובן באה לגור אצלם. היא נשארה יתומה לבד מכל המשפחה. כשהיא חזרה הביתה לא מצאה אף אחד מהמשפחה. הגרמנים לקחו את כולם, את כל המשפחה ורצחו את כולם. עכשיו היא מתגוררת באמריקה. קוראים לה **לאה ברסקי**.

בינתיים התחילו לחזור עוד אנשים. כלם חיפשו את כלם אבל אין. האנשים היו צמאים לשמוע מהנעשה מעבר לקובנה. היו עוד הרבה גויים. שעשו חשבונות עם היהודים. עוד רצחו בפולין ללא רחם. שרפו הרבה יהודים במשרפות אנחנו לא ידענו מכלום. חשבנו שכולם בכל מקום כבר יצאו לדרור.....

כשאני נזכרת איך קובנא היתה נראית אחרי המלחמה, ראשית אף אחד כבר לא נתן אימון בליטאים, אחרי שרצחו אותנו ללא רחם. הם בעצם מאד פחדו מאתנו שמא נספר לרוסים מה שהם עוללו לנו, היהודים שנתורו בחיים היו מעט מאד בהתחלה, כל יום צץ משהו מהמחבוא, אם זה מהגויים, או מבונקרים, או מהפרטיזנים. אף אחד לא היה נראה בן אדם. אני זוכרת איך בפחדתי להביט על האנשים, כל אחד היה נראה יותר ו...א. כולם נבשו סחבות, רעיבים, צמאים, מרוסקים בנפשם ובגופם, מלאי צלקות ממכות, רזים מרעב, כולם הסתובבו, חיפשו- אבא, אמא, אח, אחות בן דוד, דודים... ובפולין ובכל מיני המשרפות מובלים אלה היקרים לטבח, כל הקדושים והטהורים, עכשיו כשאני כבר משוחררים, מובלים ההורים, האחים, והאחיות למשרפות...

השקיפה ממעון קדשך, ונקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך.

כולם הסתובבו רעיבים, מזה שנים, לבושים קרעים, אנשים מרוסקים בנפשם ובגופם, כולם מחפשים משהו מהמשפחה, זאת היתה התמונה נוראה. שראתה ילדה קטנה, שאנשים נהפכו לדחלילים.

—הלכנו לחפש בגיטו לראות... מה מצאנו בגיטו? בתים שהקירות שלהם חלולים לגמרי. הגויים חפשו בכל לבניה שבקירות. לבית שאנחנו גרנו לא יכולתי כלל לגשת. לישיבה לא הלכתי אני זוכרת למה. בבית של ר' שמואל טייץ, מצאתי תמונה משפחתית שלהם, ההורים ותשעה ילדים. רק ר' שמואל נשאר מכל המשפחה בחיים את כלם רצחו.

ללכת היה בלתי אפשרי, כל הבתים היו שרופים ברחובות שוכבים אנשים שרופים. כנראה שברחו מהאש. המראה היה זוועה. הריח הרע הסירחון היה מגעיל. רק לבכות כלו... לבכות לבכות ולבכות ושוב לבכות.. איפה האבות?, האמהות?.. הילדים?.

אני הכרתי שלושה אנשים, שעשו את המצוה הגדולה-קבורת המתים. הראשון-
הגאון ר' מרדכי צוקרמן זצ"ל. ר' שמואל טייץ עם ר' משה וולברשטיין חפרו קברי אחים
גדולים. והביאו לקבר ישראל. את האנשים השרופים. המתים

איה הדיו שיוכל לתאר את הקושי הפיזי וקושי הנפשי... בזמן כזה חושבים מי הם
אלה? אולי הם קרובים שלי?? הפלא היה, איך עשו את העבודה הקשה והנוראה
הזאת, הרי הם היו ניצולים בלי משפחה. בלי משקל. ובלי כח. הם בעצמם נשאר לבד
מכל משפחתם. אלה היו צדיקים ששכרם עצום ורב...

אימי מצאה דירה ברחוב לייסוועס 50 בקובנה. זאת הייתה דירה נדמה לי של
שלושה חדרים. מי לא גר בדירה הזאת. לכל אחד היה אצלינו מקום, אני לא בטוחה
שלנו היה מקום... הגוייה שהשכירה את הדירה לאימי נתנה לה גם עם ביזנס וודקה
למכור.

בספר- " בת - עמי " כותבת הדסה לזין "מי לא היה בבית? הבת של ראש ישיבת
טלז, הבת של הרב מסלז, הבת של הגאון ר' אברהם גרודזינסקי. גם אישה זקנה שלא
מצאה מקום. היו שם: רבקה בלוך, מרים בלוך, לאה גרודזינסקי, אישה זקנה, בחורה-
שולמית ששרדה מהגיטו, אישה שגם בישלה עבור כולם. אימי אחי אחותי ושולי
בייקוביץ." כשהגיעה הדסה לזין היא גם הייתה אצלינו. אצל אימי היה מקום לכולם.
אלה היו קבועים מחוץ, לכל מיני אנשים מסכנים.

אני נזכרת שהיינו צריכות להכין עצים לתנור חימום. ירדנו למרתף היה שם משור
גדול, בו ניסרנו את בולי העצים. זאת הייתה עבודה לא קלה בשביל כאלה בנות,
שעברו כל כך הרבה צרות...

כשהיינו בקובנה הגיעו מברקים מארצות הברית לאימי. אבי שלח פסילקעס חבילות
בגדים. שזה כלל, טרננגים, סודרים, בגדים חמים. החבילות היו בבחינת מחיה מתים.
בצורה כזאת האמא העבירה בקודים מיוחדים, שהיא בחיים עם הילדים, אני חושבת
שאנו משפחה יחידה, שכל המשפחה ב"ה נשארה בחיים. בפרט שאבי היה בארצות
הברית ולא היה איתנו.

כשאימי התחילה לחשוב לברוח לפולין, ולהמשיך לארץ ישראל. אמר לה ר' אפרים אשרי, מה? גם אותה את לוקחת, הרי היא ניראת כמו קוף? הכוונה הייתה אלי. כי כמו שכבר כתבתי מקודם, היתי מאד נמוכה. הכתף הימנית שלי הייתה יותר נמוכה, הפה הגיעה מאוזן לאוזן, השערות נשרו לי, ציפורנים לא צמחו, גבות לא היו, נו זה לא קוף???

עוזבים את ליטא

לפני שעזבנו את ליטא, התאספו איתנו חוץ מאימי, גם נתן וגיטלע, אני וכן שולמית בייקוביץ', לאה גרודזינסקי, רבקה בלוך, ומרים בלוך. ועוד שאיני זוכרת לדאבוני. אני רת שאימי פחדה לקחת איתה כל כך הרבה בנות. אז אמרה רבקה בלוך. מה את חושבת אם את בעזטעטניקע, הכונה לאשה שאין לה הרבה ילדים, מה עושה אמא שיש לה משפחה גדולה?

למשפחת בלוך היו משפחות מרובות ילדים. מעט נשארו בחיים. אימי פחדה בגלל הגויים שחיפשו יהודים, הרוצים לברוח. על מנם למסור אותם לרוסים. אימי רצתה לברוח, לפני שלא נוכל לברוח. ולכן הזמינה עגלון, סוס עם עגלה. היה ערב חשוך. כולנו התישבנו ונסענו לוילנא. בוילנה היינו זמן קצר - כשבועים.

מוילנא נסענו לביאלסטוק. מרים קליינער סיפרה לי שר' יוסף קליינער סידר נירות י"ל שם משפחה מסוימת. כדי לשהות בביאלסטוק. כאן היינו כחודש וחצי.

בביאלסטוק באו לקחת לעבודה. כולן חיפשו מקום עבודה, כי לא היה כסף לקנות אפילו לחם. מקום העבודה היה בכפר לא רחוק. נסעו שבע בנות בשמחה, לכפר מחוץ לביאלסטוק, ואז באו צמיאי הדם רצחו את הבנות. עשו להן לוויה מאד גדולה. כך סיפרה מרים בלוך, עכשיו קליינער.

הבנו שהאדמה בוערת, ועלינו לברוח רגע קודם. המקום היה צפוף מאד לכל כך הרבה אנשים. אנחנו שכבנו כולנו על הארץ על הרצפה, בלי מיזרנים. הצפיפות הייתה גדולה, נתן מצא שם איזה ספה. אבל כולנו היינו צריכים להחליט, לאיזה צד רוצים

להסתובב. ימינה אז שמאלה, כלם היו צריכים להסתובב. היינו שם כשלושים איש... הייתה בעיה לקנות לחם, הכמות הגדולה החשידה. היינו צריכים להיות קצת בהחבא.

משם נסענו ללודד, היו צריכים לסדר נירות לרומניה, ומשם לארץ ישראל. האוסו משא לא הגיע. היו אנשים שחשבו כי המלחמה ניגמרה לגמרי. זאת הייתה טעות. בבית אחד גרו אנשים בינתיים עד שיוכלו לברוח. בלילה באו פולנים והרגו את כלם, אחד נשאר בחיים מתחת לשולחן. כששמענו על האסון ברחנו ללובלין...

שם בדירה גם באו רוצחים... כלם התחבאו בארונות, מתחת למיטות. אימי עמדה במטבח ובישלה ה' ריחם עלינו. ונשארנו בחיים. האדמה שרפה מתחת לרגלים.

בשביל גיטאלע ושולמית בייקוביץ, סידרה האמא שתי אחיות הונגריזי שנסעו לרומניה. נתנה כסף לאשה דתית מרומניה שנסעה לרומניה. אחרי שנשארה בחיים. זה היה בדיוק, ערב פסח ממש בשנת ה'תש"ה עליתי לרכבת. אימי נתנה לנו גם הרבה שקדים בקליפה בתוך שקית.

מרים קליינער סיפרה, שר' יוסף קליינער, סידר את הסדר לכל הפליטים - ללילה השני, פתאום הגיעו פולנים מאימים עם רובים. עם נשק דרוך וזורים. זה היה אחרי המלחמה. אצל הפולנים... מרים בלוך עברה בין הרגלים שלהם צעקה לכולם הצילו עצמכם. וברחה. ארבעה אנשים קפצו לחדר השלישי מתחת למיטות. אימי עמדה במטבח ועבדה, כמו גויה--- שמכינה אוכל. הם חשבו שזה בית של גוים, וברוך ה' הם עזבו... רבקה בלוך הייתה בארון. (סדרו אחר כך סדר שני.)

כל אחד ברח למקום אחר, אחד לצכיה, אחד לרומניה. לאה גרודזינסקי נסעה עם קבוצה דרך איטליה.

עם אוסו משא נסענו לביאלסטוק, כאן היינו כ-חודש וחצי. בלובלין היינו כחודש אחרי פסח, כלם עזבו את פולין. כל אחד נסע בכוון אחר. ברחנו בלילות מקובנה לוילנא, מוילנא ללובלין, הרי לא היו לנו תעודות. בכל מקום היה הרג של יהודים. השנאה שלהם כלפי היהודים לא פגה, ההפך הם חשבו שנגמר עם כל היהודים, פתאום צצים להם כל יום עוד יהודים.

אחרי הרצח בלובלין. ברחנו לביאלסטוק חפשו דירות של יהודים, בעלי הדירות היו בעולם שכולו טוב...

אימי יצרה קשר עם אנשים הלוותה כסף כדי להחזיר בארץ - ישראל. לאבא שלי הייתה הפתעה טובה. כשסבא שלי שלח לו מברק מירושלים, שאנו בחיים, הסבתא מצד אבי, אחותו, אחים, כלם נרצחו... הגיס עם הילדים. וכן אליהו ברוך שולמן. שהיה כבר נשוי עם אשתו נרצחו, האח אליעזר שולמן ואשתו, נרצחו

היה ידוע שמרומניה יש דרך להגיע לארץ. ברומניה יש אוניות שנוסעים ארצה..... איך שכלם נסעו איני יודעת כי אני כבר לא הייתי איתם. איני יודעת איך אימי הגיע לרומניה. איני יודעת עד היום. אחי נתן כנראה הגיע עם אימי לרומניה. את אחותי ואת שולי. אימי סדרה הרי אצל 2 אחיות מהונגריה שנסעו לרומניה. נתנה להן כסף טוב, בשביל להביא אותן לרומניה. לי הרי אמי מצאה אישה מרומניה מעיר ערד, ששילמה לה טוב, כדי להביא אותי לרומניה.

באותה רכבת נסעה גם אחותי, ושולי, עם הנשים ההוגריות. לא הכל היה לפי התכנית...

כשעליתי לרכבת, כמו שספרתי שהיה ערב פסח, נסענו עד צרנוביץ', שמחנו הנה אנו מגיעים, פתאום הרוסים עצרו את הרכבת. היינו צריכים כלנו לרדת בצרנוביץ'. לתוך ר' יה' סגור עם גדרי תיל גבוהים. לרוסים הגיעו שמועות שיש מרגלים ברכבת. נתנו לנו אוכל דל. אני זוכרת שפעם הובילו אותנו כמו פלעניקעס, כמו שבויי-מלחמה, הוליכו אותנו ברחוב הראשי בשורות- ארבע, ארבע באמצע הכביש בקבוצות גדולות. ההגשה הייתה נוראה, כל האנשים ברחוב נעצרו לראות אותנו, להסתכל על היהודים המוכים מהמחנות. מובילים אותם כשבויי מלחמה.

בצרנוביץ היה אוכל לא כשר. אחרי פסח היה עדין מאד קר. מי לא מיחל לאכול מרק חם? לא היה לנו לבוש מתאים לקור.

אני הכרתי בחורי ישיבה, שהתגנבו לתוך בית כנסת לא רחוק בעיר שם דאג הסקולענער רבי לאוכל לרעבים שונים. בצד בית הכנסת היה דוד גדול של מרק חם

שכלל שעועית עם תפוחי אדמה. היו שם צלחות עם כפות, אכלנו מהר וברחנו. טריפה לא אכלתי, שיהיה מה שיהיה. לצאת מהמחנה. הייתה סכנת חיים הם ירו על כל אחד שברח מהמחנה. האוכל היה מוכן לכל יהודי שהיה רעב. עכשיו אחרי המלחמה האכזרית. צריך להחזיק אנשים פליטים מהמחנות, סגורים בגדרי- תיל..

אני זכרתי את השפה הרוסית קצת יכולתי לתרגם מה את ההוראות שנתן המפקד הרוסי.

הנה אני שוב בלי אמא בתוך מחנה הסגר בלי לדעת מה יהיה, איך ומתי ולמה....
ראיתי את אחותי עם שולי, גם ללא מצב רוח מרומם. כל האנשים היו בדיכאון...

היה שם חדר רחצה ענק לנשים לחוד ולגברים לחוד. כשאני נכנסתי להתרחץ תפס אותי פחד נורא. מעולם לא ראיתי נשים בחדר רחצה, אבל כאלה נשים??? זה היה סיוט. הנשים נראו כמו מקלות, שדופות ורזות מאד. בכלל היו אנשים במחנה בלי אף. בלי אזנים. חלקי גוף חסרים. הכל מהמכות של הגרמנים וכן מהכפור שהאיברים קפאו, אפילו האף שלהם קפא במחנות מהכפור.

הכל היה מפחיד הכל היה עטוף מיסתורין... דאגה, רעב, סיוט.

הרגע בא! מצווים על כלם לעלות לרכבות. שמחה וששון. עוד מעט ואנחנו בבוקרשט...

אנחנו נוסעים ונוסעים ולא מגיעים, האנשים האלה היו הרי ניצולים ממשפחות שלמות, הם נוסעים לבוקרשט לחפש את משפחותיהם, את ביתם אם עוד קיים. מסתבר שלוקחים את כל הרכבת ל סִיבִיר ...

הרכבת עצרה באיזה מקום ששם היו בחוץ שירותים. כל האנשים ירדו לפי תור ונכנסו לשירותים. בינתיים האנשים יכלו לחלץ את עצמותיהם. אנחנו לא נסענו ברכבות של בני אדם, אלא נסענו בקרונות של בהמות של פרות. רק אשנב קטן לאויר היה, כלם שוכבים על הריצפה, כמו סרדינים. בכל קרון היו הרבה אנשים, כלם בכו, התפללו, שילשלו, הסירחון היה בלתי נסבל...

כשאנחנו ירדנו לשירותים, ראיתי שם עובדי תחנת רכבת מקומיים, היה להם שני מאד גדולות הם שרו לנו שירים על סיביר... סיביר, סיביר, סיביר, יא ניע באיוסה סיביר טוזה רוסקיה זימלה. זאת אומרת - מסיביר אני לא מפחד סיביר היא גם אדמה רוסית. אי אפשר לתאר את ההלם שכולם קיבלו, הצעקות, הבכי, היללות. התפילות הרקיעו שחקים.

בקרן שלי ישבו לידי על הריצפה שתי אחיות מרומניה, פרידה ומרים, שתיהן נפגשו עכשיו אחרי המחנות. להן היו הורים אחים אחיות. בית חשוב. הן הרעישו עולמות. איזה צרחות איזה טאטישע היה לנו? איזה בית? איזה חצר היה לנו. ומה עכשיו?? אחרי שנשארנו יחידים בעולם נוסעים לסיביר?

תפילות אינן שבות ריקם... ה' שמע את התפילות, הרכבת עצרה, בסלוצק, העיקר לא בסיביר, כולם ידעו מה זה סיביר... מסיביר לא חוזרים חיים, במקרה הטוב אחרי עשרות שנים, אם נשארים בחיים.. אם בכלל..

במחנה

אנחנו בסלוצק אבל במחנה. אוי וויי אוי וויי. שוב מחנה הסגר... גדר תיל גבוה גבוה. במחנה הזה היו הרבה בתים גדולים. כמו היום בתי - ספר. האנשים חולקו לפי ארצות. בית לאנשי רומניה, בית לאנשי פולין, בית לאנשי הונגריה, בית לאנשי יוון, וכו' היה מחנה מאד גדול. אין יוצא ואין בא... עד מתי? מה יהיה?

לא הייתה לנו ידיעה... מובן שלא היה לנו שום קשר לאימי, ולשום אדם אחר... נעלמנו מעל פני האדמה. לא היה מה לקנא בנו. אבל גם לא היה מה לקנא באימי אימי נסעה כל יום לברר אם הגיע רכבת עם ילדים. אבל אין...

היה במחנה חדר אוכל ענק. מובן מטבח. אבל הכל היה טרף. ממילא לא אכלנו שם. האשה שהייתי איתה הייתה אישה דתי'ה. היה לה סידור גדול. התפללה בו הרבה. הלכתי לבקש אוכל יבש במטבח. אמרתי להם שאני לא אוכלת בחדר האוכל. נתנו לי תפוחי - האדמה, גריסים ועוד כאלה מצרכים. לקחתי קופסא ריקה משמורים. בישלת

בחוץ על אש שהדלקתי בחצר. את זה אכלתי. החיים היו מאד קשים הרעב הציק.
הדאגה. הגעגועים...

האשה שלי קנתה דרך גדר התיל "וודקה" שלחה אותי למכור עם כוסית- רובל אחד
לכל כוסית. הלכתי עם הוודקה מאדם לאדם מדרגש לדרגש. כך מכרתי כל היום, אני
אישית נהנתי מאד, כששותים כוסית וודקה. שביעים ושמחים. את כל הכסף נתתי
לאישה.

נכנסתי לבית של היוונים, הלכתי מדרגש לדרגש, פתאום בחור אחד מתחיל לצעוק
בשמחה גדולה, הנה אחותי... כבר הוא תופס אותי מחבק אותי. הנה אחותי. ואני
מפוחדת וצועקת אתה לא אח שלי, אני לא מכירה אותך, אני לא מבינה יונית ואתה לא
יודע אידיש. ה' עזר לי בזכות הורי שיכולתי לחמוק ממנו. הרבה זמן לא הלכתי למכור
וודקה. עד שנגמר הכסף והצטרכתי שוב למכור וודקה, אבל לא אצל היוונים... תמיד
בפחד אם מישהו אחר יגיד שאני אחותו. הרי כולם חפשו את כולם

באותו מחנה היו שבע הגמדים. הם היו מרומניה. הגרמנים עשו עליהם הרבה
ניסיונות. הם היו שני אחים חמש אחיות. גמדים אמיתיים. הם שיחקו ושימחו את
האנשים השדופים, המיסכנים, המחכים בכליון עינים לישועה. כלם ישבו על הארץ
בשדה והם הכינו תכניות של שירה. הציגו כל מיני הצגות, שרו ביידיש ונגנו בכינור שירי
ערגה שהרטיטו את הלבבות. כלם בכו על מר גורלם... בבקר מי יתנני ערב—ובערב מי
יתנני בקר...

השנה בשנת תשס"ד 2004 מצאתי בעיתון כתובת, עם טלפון בחיפה. אני
התקשרתי לאחת הגמדות, שגרה בחיפה חוינו יחד חויות. חלק מהן נפטרו.

בכל יום התהלכו שמועות שהנה היום, אולי מחר, נצא ברכבות לרומניה..

פתאום ה' שלח את המלאך הטוב... מלך רומניה ביקר אצל סטלין. עשו הסכם
ביניהם וסטלין הסכים להחזיר את נתיניו לרומניה. מהר מהר על כלם להסתדר, ללכת
לרציף.

בשעה היעודה עלינו בשמחה ובדאגה, הרי כבר היינו ברכבות. השאלה לאן באמת יקחו אותנו. ומתי נגיע למקום מבטחים.

התפילות- מי שהתפלל. היו מעמקי הנפש. כלם היו כבר לפני פיצוץ..

בבוקרשט - רומניה

הגענו לבוקרשט, בשעה טובה. אחותי ושולי ירדו עם הנשים שאיתן נסעו. ואני ירדתי עם האשה שנסעתי איתה. האשה לקחה אותי לביתה, אבל לא חשבה, וגם לא חיפשה את אימי. אני לא ידעתי מה לעשות, לא ידעתי איך אפשר לחפש את אימי.

מי הלכה יום יום לתחנת הרכבת של בוקרשט, לברר האם הגיעו גם ילדים ברכבת. ילדים כמעט ולא נשארו בחיים ממילא הילדים אם ירדו מהרכבת. היה ענין מאד בולט... היו ילדים ששחקו לא הרחק מתחנת הרכבת.. אימי שאלה אותם, אולי ראיתם ילדים או ילדות היורדים מהרכבת.?? כן אמרו הילדים, אנחנו ראינו השבוע, שבאו ילדות עם הרכבת.. אימי התענינה. לאן הלכו הילדים? כאן לא רחוק ראינו ילדה. בשעה 10 בערב בערך.

אני ישנתי, שמעתי פתאום שדופקים בדלת, ומדברים. והנה אני שומעת את קולה של אימי...

אימי עלתה לדירה לראות אילו ילדים הגיעו. פתאום היא פוגשת את האישה שלקחה אותי. על מנת להחזיר אותי לאימי בבוקרשט ברומניה קפצתי מהמיטה חיבקתי אותה בחום ובדמעות חמות, מאמא, מאמא, זאת אומרת, אמא, אמא,

האשה לא חלמה להחזיר אותי היא כנראה חשבה. שלגיל זיקנה זה טוב שיש בת.... יצאנו מהר מהבית נסענו לקיבוץ שאימי הייתה שם. גם הילדות כבר חזרו איתנו לקיבוץ.

הקיבוץ היה בעצם בית עם הרבה חדרים. הקיבוץ היה שייך לשומר הצעיר. היו שם שתי קומות מגורים. בחדרים לא היו מיטות כי אם דרגשים, של שתי קומות לשינה.. היו

חדרים לגברים. והיו חדרים לנשים. ישנו עם הבגדים, והכר שלנו היו הנעלים, ששמרנו שלא יגנבו לנו אותם.

ישנו יחד כמה על אותו דרגש, קשה לאמר שהשינה הייתה נוחה או נעימה, זה היה פשוט סיוט, אבל אחרי שעברנו כל כך הרבה, זה לא תפס מקום, העיקר שהבטיחו לנו סרטיפיקטים ע"מ להגיע לארץ ישראל.

הסרטיפיקטים לא היו בנמצא. אנשים שלמו בכסף רב, גם הכסף לא תמיד עזר. הקיבוץ בבוקרשט היה מעבר לארץ ישראל.

אימי הייתה מקובלת בשם הרבנית שולמן, כבדו אותה ורצונה לנהל מטבח כשר לחלוטין. איך שהיא ניהלה, סמכו עליה. גם שמרו על חלב ובשר. בשרי אכלו בשבת לחם היה, זה העיקר. אכלו גם קצת עוף. אימי הכשירה שם מטבח כשר. אימי הלכה לשוחט, לשחוט את העופות, דאגה שהכל יהיה כשר.

לאגודת היה ישראל משרד אבל הם לא קבלו אף אחד לסרטיפיקטים, במזרחי גם לא קבלו אותה.

כאן כן קיבלו אותה. אבל הקיבוץ הזה הבטיח לאימי לתת לה סרטיפיקטים גם לילדים, לנתן היה סרטיפיקט לחוד. לאמא, לאביגיל, לשולי וולי לחוד- כולנו בתמונה אחת.

דבורה מוסטוביץ' לחוד עם תמונה. לישראל מינסטר לחוד עם תמונה. לזאב שכטר גם תעודה לחוד עם תמונה.

זאב שכטר בא אלינו איני זוכרת איך... עכשיו הוא גר בחיפה.

אימי חשבה, שתצטרך להיות ברומניה זמן מאד קצר.

מאחר שאנו נשלחנו בדרך לסיביר, זה לא היה בתכנית כלל, מי חלם על צרה כזאת, הרי אימי לא האמינה שעוד תמצא אותנו חיים, אימי לא ידעה איפה אנחנו, לכן נשארנו יותר זמן בקיבוץ...

הצטרף אלינו גם ישראל מינסטר. ילד יתום הוא שהראה לאימי איפה הבית שבו אני נמצאת, הוא ראה שם ילדה. כך אמר, הוא ראה אותי לעלות לבית...

אמי נעצרת ע"י שוטר

אני רוצה להזכיר- רומניה הייתה ארץ קומוניסטית. לנו לא היו שום אשרות שהיה הכל היה בלחץ ובפחד. כל יום חיכו מתי מקבלים את הסרטיפיקים המיוחדים. ובורחים לארץ - ישראל. כל יום היה כמו שנה. באחד הימים שאימי רצה לעשות טובות לאנשים, פתאום עוצר אותה שוטר... אוי, איזה פחד מה תגיד? איפה תעודה? איפה דרכון? מי היא בכלל? השוטר לקח את אימי למשטרה.. אימי עשתה את עצמה כאילו אינה מבינה רוסית. אימי ידעה רוסית פרפקט. אך עשתה את עצמה מבולבלת. איפה

המסמכים?? אימי לקחה את התיק יד שלה שהיה מאד כבד עם מאות פתקים, עם תמונות שונות. ומוציאה תמונה אחת, מראה לשוטר במשטרה ובוכה, דיברה אל עצמה כל הזמן כמו ברומנית, ברברה וברברה. אחר כך, לקחה תמונה שניה, ושלישית וכל הזמן בוכה, ועושה כל מיני תנועות לא נורמליות, השוטר התעצבן גרש אותה עם כל תכולת התיק. אימי תמיד אמרה שהמלאכים, הולכים איתה ושומרים עליה כל הזמן.

אנחנו לא ידענו מכלום, לא ידענו לאן האמא הלכה. ומה קרה לה. אבל כשחזרה וסיפרה מה שקרה לה. היינו כלנו בפחד. אימי הייתה מאד נסערת. היא לא ידעה איך להודות ולהלל לקדוש ברוך הוא על חסדיו, שיצאה מהמשטרה. אפשר לתאר את המצב בכלל? אשה בלי תעודה, יוצאת לחפשי מידיהם של הרוסים.....

אימי רצה כמו כל יום למצוות שלה- חסד עם אנשים. לזה לתת, לזה לעזור. בזמן האחרון הגיעו אלינו לבקר אישה ובת. הרבנית קפלן הייתה אחות בתו של הגאון הרב ר' ירחם ליבוביץ זצ"ל, משיבת מיר, עם בתה מרים. אחר כך הרבנית התחתנה עם הגאון ר' יצחק בורוכסון זצ"ל, שהיה משגיח בישיבת לומז'ה בפתח תקוה. הרבנית התאלמנה במלחמה. הבת מרים התחתנה עם הרב ר' חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל. הן באו כמה פעמים, הרבנית והבת אלינו, אימי תמיד קבלה אותם יפה. אנחנו לא ידענו מטרת באן... בזמנים ההם תמיד כולם הסתודדו.

אימי יצאה כתמיד לרחוב, ופתאום רואה ילדה שוכבת על המדרכה ובוכה מרה. אימי ניגשת אליה ושואלת ביידיש "וואס איז מיידאלע פאר וואס וויינסט דו? מה יש לילדה, למה את בוכה כל כך? עיניה היפות מסתכלות לאימי בתחנונים. אני לא אסע בשבת בשום אופן לא, לא, לא. הם רוצים לתת לי סרטיפיקט, רק בתנאי שאסע בשבת. אבא שלי, ואמא שלי- לא נסעו בשבת... וממשיכה לבכות.

אימי הרגיעה אותה, קומי ילדה בואי איתי. את לא תצטרכי לנסוע בשבת, לקחה אותה אלינו, וישנו יחד על הדרגש.

כל הימים לא היה מה לעשות, הצטרכנו לא להראות בלי תעודות, ובקיבוץ היה מאד צפוף, על ידינו היה קולנוע, שזה עבד כל היום. הסרטים שהראו שם היו רק סרטי מלחמה. את שפת הדיבור לא הבנתי, אבל את שפת המלחמות הבנתי היטב... הכל רצח. דם ניגר. אנשים קטועי ידים קטועי רגלים. הנושא התאים בדיוק.

ה' ריחם עלינו. הימים עברו בעצלתיים. בהכספות עצומה לזכות, באמת לעלות לארץ ישראל הקדושה.

בקשתי מאימי אם אפשר לקנות עבורי גרביים ארוכות. היה חורף, ממילא השרוולים היו ארוכים.

אני מתכוננת לסוף החיים שלי. הרי זאת הייתה בקשתי מהקדוש ברוך הוא, להגיע לארץ הקודש, לראות יהודים חיים בשלווה ולא הורגים אותם ולמות.

אימי מאד רצתה להביא איזו מתנה. אולי לדודה הרבנית טיקוצינסקי, שגרה בירושלים, שברחה עם האוניה האחרונה.

אימי הרי קנתה עופות, אווזים עבור הקיבוץ, כדי שכל המסבב יהיה כשר בתכלית. הלכה בעצמה לשוחט. ממילא היה לה שומן של אווזים ושל עופות. הכינה את השומן בכלי זכוכית. לקחה איתה לנסיעה. היו צריכים מאד לשמור שלא ישברו הצנצנות..

לפני המלחמה. בסלבודקה היה מאד קר. האוכל המבחר היה שומן, שמרחו אותו על הלחם. כשאימי הביאה את המתנה צחקו ממנה, אמרו לה, פה לא אוכלים שומן, דא עסט מען ניט קיין שמאלץ. כאן משתמשים רק בשמן...

בתחנת הרכבת בבוקרשט

ביום ראשון 21/10/44 יד' חשון תש"ד.

ברציף היה לחץ של אנשים בכיות, וצחוק הכל יחד, כולנו חכינו וציפינו להגיע לקונסטנץ. ומשם החלום של כולנו לנסוע לארץ ישראל, הצפיפות הייתה גדולה מאד. בכל הדחיפות עלינו לרכבת בשעה טובה, את הילדות אמי דחפה מתחת לספסלים. בלי להסביר למה. הילדות למדו שאין שואלים. כדי שלא יתפסו הבלתי ליגלים, אמי הסתירה אותן. עם החבילות, ועם החפצים השונים, מהקונדוקטר. ומהמבקר ברכבת-הכרטיסן הבודק כמה נוסעים יש ובודק כרטיסים והתעודות.

נסענו עם הרכבת מבוקרשט לנמל קונסטנץ. כך עברה הביקורת ברכבת בהצלחה. כששתי השמות בסרטיפיקט מוחבאים, ובמקומן נוסעות שתיים אחרות.

הגענו לנמל קונסטנץ בשעה טובה. חכינו עד למחרת. לאניה הנכספת שבה נעלה לארץ ישראל. חכינו בבוקרשט הרבה זמן לאוניה שתפליג לארץ..

העליה לאניה

למחרת ראינו את האניה, הגדולה, והיפפה "טרנסילביה". המון אנשים ליד האניה. גברים, נשים וילדים גדולים, ובנות, גדולות. שמירה קפדנית בכל פינה. פחדו שמא יכנסו לאניה אנשים בלתי ליגליים.... צעקות מסביב. הלבבות הומים אצל כלם. מקטן עד גדול.

מתחילים לעלות לסיפון. כל אחד עם הסרטיפיקט. בודקים טוב אם התמונה מתאימה לבן אדם. היו דחיפות נוראות על ידי זה, יכלו לעלות אנשים בלתי ליגליים. אנחנו לא שמחנו כל כך, היו אוניות שהחזירו אותם כי מצאו אנשים בלי סרטיפיקטים... מי רצה לחזור בחזרה???

פתאום אני רואה גם את הרבנית קפלן וביתה מרים לידינו בתור. לפני העליה לאוניה. היו שם הרבה שוטרים חמושים ששמרו על הסדר, כדי שלא יעלו אנשים בלתי ליגליים, שאין להם סרטיפיקים. כלם התגודדו בתור לעלות לאוניה הענקית, פתאום אני דוחפת אותי עם הרבנית ועם יתר הילדים. כולנו עולים, אי אפשר כלל לסובב את הראש. בגלל לחץ העולים לאוניה.... כי כל אחד כבר רצה להיות בפנים, בתוך האוניה. להרגיש שהנה עוד מעט נגיע לארץ ישראל. ודי לצרות....

מרים קפלן נדחפה אתנו בשעה שטפסה ליד המעקה. כולנו עלינו בשעה טובה. הצפיפות היתה בלתי נסבלת. כולם דוחפים צעקות מכל הכוונים. אני מחפשת את אימי, אני רואה אותה. אני מביטה פה אני מביטה שם. איפה אימי?? אני מסתכלת למטה ליד המדרגות עומדת אימי, ולא נותנים לה לעלות. עם הסרטיפיקט שלי עלתה הרבנית קפלן. מרים הבת נדחפה עם הקהל. כך שאימי נשארה למטה בלי סרטיפיקט....

התחלתי לצרוח בקולי קולות. אימי למטה. תנו לה לעלות. גרשו אותי משם. ואני בשלי. איפה הסרטיפיקטים. כל המשפחה עזרו לי לצעוק, וכן אנשי המעשה מהקיבוץ. הם כעסו על אימי מאד מאד. כי הם דאגו לה לסרטיפיקטים, לבסוף היא נותנת אותם לאחרים?? הכל כבר היה מסודר בתוך קופסאות נעלים, בתוך חדרון באוניה. כל כמות מסוימת החביאו מיד בחדרון. לא נתתי להם להמשיך בעבודה. הבהלה הייתה גדולה, עוד מעט ואימי נשארת בבוקרשט.. לא הפסקתי לצרוח עד שנתנו לי לחפש. בתוך כל הקופסאות את הסרטיפיקט שלנו, ששם התמונה של אימי... הראיתי להם תראו הנה אמא שלי. ירדו למטה וראו שזאת אימי... ב"ה אימי עלתה לאוניה.

כל העסקנים מהקיבוץ צעקו הוי הרבנית העלתה אנשים בלתי ליגליים במקומה. מגיע לה מכות. איך היא מסוגלת אחרי כל התלאות לעשות דבר כזה.... שתיהן התחבאו והתבישו מסכנות. הן לא יכלו לקבל סרטיפיקטים, אבל רצו להגיע לארץ ישראל....

אילו היו הסודות שהסתודדו כל הזמן... רק הרבנית שולמן מסוגלת לתת את הכרטיס כניסה לארץ ישראל, להמר. ואם חס וחלילה לא נותנים לה לעלות, היא

נשארת ברומניה. העיקר שנתנה את התעודות של עצמה לאשה אחרת. זאת הדוגמה, זאת אישיותה במשך כל חייה. הכל לשני---. למען הכלל--- לתת הכל מעצמה--- של עצמה.---

שתי הנשים היו 2 מתוך 500 אנשים בלתי ליגליים. מחוץ ל-800 - 1000 איש שעלו עם תעודות הלוואי שיתגשמו כל הברכות, והחלומות. שרק לא יהיו עיקובים.. בהפלגה, במשך הזמן חוינו הרבה הבטחות, שלא התקומו. כבר הפסקנו להאמין להבטחות.

כשכולנו נפגשנו נשמנו לרוחה. אבל מקום טוב כבר לא היה לנו רק על הסיפון. שם מקיאים, הרבה ומסוחררים. אוכל גם לא היה מי יודע מה. כל אחד עם הציפיות שלו. כל א... עם המחשבות שלו לפני הכניסה לארץ הקודש. לארץ היעד. למקום שאנו כולנו כל כך רוצים להגיע... למקום מבטחים...

הסתובבתי באוניה לראות את האנשים. איך נראית אוניה.

כלם רק הסתודדו. בחדר האוכל אנחנו לא אכלנו כלל. אבל ראיתי על השולחנות משהו כמו חמאה אבל זה לא היה חמאה. אמרו לי שקוראים לזה מרגרינה. נסענו כשבוע. שמעתי באחד הלילות איך שכל האנשים רצים למעלה. גם אנחנו רצנו. הנה...הנה...הנה.. רואים את האורות של חיפה.... כלם התחילו לרקוד ולשיר בצרחות, צעקות של גיל. לא היה חסר דמעות... הרי אלה התפללו. ואלה שרו. אלה רקדו. אלה ל... האמינו שזה אמת, שהנה האורות של חיפה..... הרגע הספונטני פרץ החוצה. כל אחד התנהג לפי טבעו...

צריכים להבין.. מי היו הנוסעים? אלמנים, אלמנות, יתומים.... יתומות.... אחד מעיר.. ואחד ממשפחה גדולה. הרי כלם נרצחו. סבים, סבתות. הורים. אחים. אחיות. דודים, דודות, בני-- דודים. מכל המשפחות לא נשארו בחיים ממילא הרגשות היו קשות ביותר. בפרט שכלם נסעו אל הבילתי ידוע... אל אף אחד שמחכה למישהו. לא לבית, לא לקרובים. נוסעים לארץ ישראל.....

ביום ששי י"ט מר- חשון תש"ו 27/10/1945 הגענו לנמל חיפה.

בחיפה

האנגלים ששלטו בארץ עלו לאניה. הם התחילו לחפש אם יש נוסעים בלתי ליגליים. וכן אמרו, שעל כולם לקבל זריקות נגד אבעבועות. התחילו צעקות מקבוצות מאורגנות. להשפיע על כל נוסעי האוניה. שלא יסכימו לרדת. רק בתנאי שכלם יורדים. "איינער פאר אלעמען, --- און אלע פאר איינעם.." "אחד עבור כולם -- וכולם עבור אחד." לא נתנו לרדת...

היו כאלה שהתחילו כן לרדת. האוניה אינה עומדת ממש בחוף. יש צורך לרדת לסירות. הסירות מגיעות לחוף... זה ממש נחמד לספר, לכתוב. אבל איך עושים את זה?? איך מגיעים לחוף??

מרב פחד ולחץ לא החזירו ב"ה את האוניה חזרה לרומניה. כמו שהאנגלים שלחו הרבה אוניות בלתי ליגליות חזרה לרומניה.. נשמנו לרוחה. בשבת לא ירדנו חכינו ליום ראשון כל הזמן היו התגודדויות. האנשים לא ידעו איך לרדת בהחבא. בסוף לקחו את הבלתי ליגליים לעתלית לשבועיים לערך. אחר כך שיחררו אותם.

בעתלית האנשים שוב ישבו במחנה עם גדרי תיל. פה לא שמרו גרמנים, פה שמרו אנגלים, אבל ב"ה לא רצחו את אף אחד. האמת שכל אנשי האוניה הגיעו לארץ בלי קרוב וגואל. אולי מתי מעט ידעו מאיזה קרוב רחוק.. כלם חפשו קרובים עד היום הזה.

לפני שיצאנו מסלבודקה. הייתה לאימי שאלות גדולות מה יהיה עכשיו? האם היא עושה טוב. האם צריך עכשיו לעזוב את ליסא?

אימי עשתה את הגורל של הגאון מוילנא... יצא לה פסוק. אי אפשר להאמין. איך שזה היה בדיוק:

לפי הפסוק ב-- שמואל ב' פרק כד' פסוק ח'. "וישוטו בכל הארץ, ויבואו מקצה

תשעה חדשים, ועשרים יום ירושלים"...

כך היה בדיוק הגענו לאחר תשעה חודשים ועשרים יום.

כשיצאנו מסלבודקה היה חודש שבט תש"ה --- עד שהגענו ב- יט' בחשון תש"ו לחיפה. לירושלים הגענו ביום ראשון כ"א בחשון תש"ו 28/10/1945

הנוסעים עשו בכוונה דחיפות ושערוריות, כדי שיתנו לכלם לרדת, וכדי שלא ידעו מי בלתי ליגלי. פחדנו כל הזמן, שהאנגלים לא יתנו לנו לרדת. לשקרים הורגלנו בלי סוף, ממילא מקטני אמונה היינו. לגביהם.

מי ירד ראשון? האמא, ומה אם לא יתנו לילדים לרדת?

שהילדים ירדו קודם? ומה יהיה עם האמא? כולם יחד לא יכלו לרדת, רק אחד אחד ירד בחבל. לתוך הסירות. ומהסירות לעלות על אדמת ישראל הקדושה..

חפשנו אדמת חול בצד האספלט, נפלנו לנשק את האדמה, שזכינו לחיות ולהגיע לרגע הזה... אמרתי לאימי, זהו אמא אני הולכת למות... וכמו שאנו שוכבות אני אומרת לאימי: "אמא נדמה לי שאני חיה!!!"

ה' ריחם עלי ולא לקח את נשמת. "אימי אומרת לי הרימי את הראש, אחר כך אמרה לי קומי..."

מאז עד היום ---ה' מוליך אותי ברחמי הגדולים הכל בזכות אבותי הגדולים. זכר דיקים לברכה... אנו בעזרת ה' בחיפה.

אנו מביטים ימינה שמאלה, לראות אם באו לקבל את פנינו. אח אבי הרה"ג ר' בנימין שולמן ודודה מינה זצ"ל, הגאון ר' בינוש פינקל זצ"ל, הגאון ר' אליעזר גולדשמידט זצ"ל,

הרה"ג דוד פינקל זצ"ל, ועוד אנשים שאיני זוכרת.

בדרך לירושלים זרקו ערבים אבנים על הטקסים. לזה לא ציפינו..

בירושלים הקדושה

בירושלים ברחוב יונה חיכו לנו הרבה אנשים. הם באו לראות, אם באמת הרבני שולמן מגיעה מהתופת...???

לכולם הרי היו קרובים באירופה, בליטא, בסלבודקה, הורים, סבים, סבתות, ילדים אחים, אחיות, דודים דודות, בני דודים, נכדים. כל מיני קרובים וידידים. אין קול ואי עונה משום אדם. כולם עמדו עצובים בוכים, מנגבים את דמעותיהם. כלם בשאלוהו איפה כולם.???

הגענו לירושלים, מה אנחנו רואים לא להאמין???. שוב גדרי תל. אך זה יכול להיות הרי השארנו הכל מאחור. ענו לנו שהאנגלים שולטים כאן. הם שמים את גדרי תל מפרידים לחלק בין אחד של ירושלים לחלק השני.

אנחנו ממש מגיעים עוד מעט, לראות בעינינו את הסבא הגדול הגאון ר' יצחק אייזיק שער. ואת הסבתא החשובה הרבנית גוטל שער. אנחנו מגיעים ליד הבית. אנשי מסתודדים. מנגבים דמעה. אחת מהבנות- הגב' דבורה לוי תח' ספרה לי, בשעה שעמדו להכנס לבית אמרה לה שולי בייקוביץ', את תראי! אף אחד לא יסתכל עלינו א אחד לא ינשק אותנו, כי אנחנו - י ת ו מ ו ת. כשדבורה נכנסה לבית היא צנח מתעלפת, כשראתה רב עם זקן שיבה. בחדר שעומד שולחן עליו מפה ואגרסל פרחיו האם זה עוד קיים?? האם עוד קיימים רבנים?? האם בבתיים יש עדין שולחן עם מפה ופרחים? את הפרחים הביאה הרבנית מרים בחיידא.

נכנסו בלאט כולם עם פנים חתומות. הסבא היה מאד עצוב. הוא היה נראה מאד מודאג ומוטרד. הנה הסבתא שוכבת במיטה עם מטפחת משולשת לבנה צחורה, ליד יושב ד"ר ארונוב. מחזיק את אצבעותיו ע"מ לבדוק את הדופק. מביט על השעון. המראה הזה אי אפשר לשכוח. יכלו לחתוך את הדממה בחדר.

בגלל שני הדברים שהיו. אחד נודע לסבי ולסבת, שהבן יקר היחיד שלהם, א בחיים. וכן משפחתו, הם לא ידעו שהנכדה עדינה נשארה בחיים והיא עוד באירופה.

סבתי חלטה בשיתוק כשנדע לה על האסון. הרופא מאד פחד, מכל הפגישה המרגשת, שחס וחלילה לא תחלה יותר.

התחילו באמת לנשק את הילדים, נישקו את שולי בייקוביץ' חשבו שהיא גיטאלע. ושולי באחת, אני לא גיטאלע.

התחלנו להתרגל שאנו עם רגלינו בירושלים הקדושה. הגישו לנו אוכל ושתיה. ובערב שלחו אותנו להתרחץ בחדר אמבטיה. מקום כזה מזמן לא ראינו. היינו מלוכלכים מאד מאד. מאז שעזבנו את הקיבוץ לא התרחצנו..... לעת ערב שכבנו לישון.

הדירה של הסבא הייתה לא גדולה. זה כלל: חדר כניסה היה חדר גדול, זה היה חדר לימוד וגם שימש תפילה למנינים, וגם לשיחות מוסר. החדר השני היה חדר שינה. הוא כלל שתי מיטות ושולחן קטן. היה עוד חדר קטן, ששם הסתדרנו כולנו לישון. חיברנו את המיטות לרוחב וכך נכנסו כולנו. הלילה הראשון בירושלים...

מוקדם בבקר אני מביטה מולי הייתה דלת עם זכוכית עמומה. נראית לי הסבתא עומדת במטבח הקטן. ומסתכלת אם הכוס זכוכית מבהיקה באור, אמרתי לאימי את מחשבותי.. אימי גערה בי ואמרה מה איתך, את לא ראת איך שבאבא חולה? ולא יכולה לזוז. אמרתי לאימי, הביטי אמא זאת באבא. קפצתי מהמיטה פתחתי את הדלת, את מי אני רואה את באבא. נכנסה בנו נשמה. הסתבר שהסבתא באמת הייתה חולה. היא לא יכלה בעיקר לדבר, ופלג גופה הימני היה מאד חלש... במשך הזמן למדנו להכיר את ערכה של הסבתא. דבורה לזין מספרת שאת השמנת הסבתא שמרה בשביל היתומות, אנחנו לא זקוקות לשמנת לנו יש הורים.

אנשים מבחוץ לא ידעו שהסבתא אינה יכולה לדבר. אפילו החלבן שהביא יום יום חלב לבית לא ידע.

פעם הסתובבו הרבה רוכלים. שמכרו את מרכולתם. הסבתא הייתה קונה מהם ומסדרת בלי לדבר.

מאותו יום ישבה אימי ימים ולילות, קבלה קהל למאות. כל אחד וכל אחת באו לשאול מה ידוע לה על גורל משפחתיהם. איפה-הם? איך? ומתי? אולי בכל זאת משהו

נשאר??? את מה שאימי ידעה היא ענתה. הרבה אנשים רצו לדעת על תאריכים לשמירת היארצייט. יום השנה לשמירת הקדיש...

על האנשים שהיו במחנות לא ידעה כמעט. כשנסענו היו מאד מעט פליטים. הרי כשנסענו ארצה עוד שרפו יהודים במשרפות..

כולם ישבו ובכו בלי הרף. אף אחד לא ידע על המלחמה העקובה מדם. איך שהיהודים סבלו חרפת רעב. איך סבלו בעבודת פרך. איך הומתו קדושי ישראל. איך קדשו שם שמים. איך הובילו את אחינו ואחיותינו למות... אימי ירבה אני חושבת חדשים, כנראה עד חג הפסח, סיפרה וסיפרה וסיפרה.

מישהו שאל אותי משהו. עניתי על שאלתו, הוא סטר לי על פני ואמר. תפסיקי לספר שטויות, אל תספרי הבלים והזיות... טראכט ניט אויס קיין משוגענע זאכען. האדם הזה סגר את פי להרבה הרבה שנים. הוא כל כך הכאיב לי, לא מספיק סבלתי, עכשיו גם לא מאמינים לי??? לא הייתי יחידה שלא האמינו לה. אני חושבת שעד עכשיו לא מאמינים. כי איך אפשר להאמין, שהרוצחים היו חיות טרף. ושהקדוש ברוך הוא שמר עלינו. הלביש עלינו בשר וגידים, הכניס בנו את הנשמות... בדיוק כמו שה' הבטיח בספר יחזקאל על העצמות היבשות:

"כה אמר --- לעצמות האלה. הנה אני מביא בכס רוח וחייתם.. ונתתי עליכם

גידים, והעליתי עליכם בשר, וקרמתי עליכם עור, ונתתי בכס רוח וחייתם, וידעתם

כי אני ה'." (יחזקאל לד' פסוק ה')

בכל השמחות שיש לנו ב"ה, אני תמיד חושבת. הנה הילדה הקטנה לונ'ה, בלי שערות, בלי ציפורנים. כתף נמוכה, פה-- מאוזן לאוזן, לונ'ה, האם זו את? כך קראו לי אצל הגויים...?? אימי לימדה אותנו אם הגרמנים ישאלו אותנו איפה האימא שלכם, אגיד- שאני זוכרת אותה שוכבת על הריצפה, שזורם לה דם מהפה... כדי שהגרמנים לא יחפשו אחריה, שיבינו שהיא נרצחה... את זאת לימדה אמא בישראל לילדים שלה... איה העט? איה הניר? איה הלב ?? שיכול להבין לו מעט מהחושך שהיינו שרויים... מהצרות שרדפו אותנו יום יום, ורגע רגע. שה' שמר עלי מכל משמר למען להחיות עם רב.

מי זכה לזה??? כמה עלי להודות ולהלל. כל רגע ורגע שה' מוליך אותי. ונותן לי המשך של נחת יהודי. אסור אף פעם לשכוח, מי אני ומאיפה אני באה???

כששאלתי את סבי איזה קרבן אני צריכה להביא, שה' השאיר אותי בחיים. הסבא הינחה אותי להיות אישה כשרה. ולעשות מעשים טובים.

בבית של סבי לא יכולנו כולם להשאר, כי לא היה מקום. סבי היה צריך את הנוחיות שלו. את חדרו ללימוד, לא הבינו, בשעתו לא היה מי שיעשה מעשה- שישכרו דירה אפילו קטנה בשבילנו, כדי שנהיה כולנו יחד, כנראה שכולם חשבו שהיינו כולנו יחד במשך כל הזמן.

הסתגלות לחיים בארץ

אחי הלך לישיבת חברון. הוא ישן גם בפנימיה, אני הייתי זמן קצר בירושלים, שלחו אותי לכתה ו' בבית יעקב, ברחוב ילון, ישבתי בכיתה כמו בסינימה(סרט). הצטרכתי להתרגל לשבת בכיתה עם עוד חברות בנות גילי, וכל העינים נשואות למורה שמלמדת. ישבתי שם כמו פסיכולוגית לא כמו תלמידה.. בקושי הבנתי מה שמדברים. ישבתי וניתחתי את כל הילדות. איך הן רגילות לחיות בבית רגיל. עם הורים, בבית עם רהיטים עם ארונות בגדים לא רק זוג נעלים מתחת לראש. צוחקות שמחות ולא יודעות שהיה עולם ונעלם. שנרצחו כל כך הרבה בני עמינו. קפצו ושיחקו, אני לא השתתפתי יכל אילו. הייתי חברה, אבל לא משחקת.

אימי לקחה לי מורה פרטית, היא הייתה המורה המחנכת בכיתתי, קראו לה חיה סננבויס, היא התחתנה עם ר' יעקב קצנלנבויגן. מאד נהניתי מהלימודים אצלה.

אחותי, ושולי, נשאר עם האמא בבית של הסבא, דבורה'לה מוסטוביץ הלכה לפנימית בנות. של בית יעקב היו שם קבוצה גדולה של פליטות. יתומות בלי קרוב וגואל ממש. לאימי היה כל הזמן קשר עם כל הילדים.

אחר כך שלחו אותי לפתח תקוה. לדוד שלי הרה"ג ר' ר' שמחה שולמן זצ"ל והדודה שלי דודה מלכה.. גרתי בביתם בכפר גנים. למדתי בכתה ז', דודי עזר לי בלימודים. כי הרי למדתי מקודם רק קצת בירושלים. בקושי ידעתי עברית. בחוץ לארץ, לא למדתי

בבית--- ספר. לא היה לי קל להתישב וללמוד כתלמידה רגילה אחרי כל מה שעברתי במלחמה.

בשעתו עשו עוול גדול לבנות השורדות הפליטות היתומות... שלחו בנות גדולות לבית ספר עממי. לכיתות נמוכות, העונש שלהן היה, שהן לא ידעו עברית, ולא למדו בבתי ספר. להרבה בנות השיטה האכזרית, פגעה בנפשן. כי החשיבו אותן למפגרות. במקום לקחת קבוצות עולות חדשות ללמד אותן, לקרב אותן, להכניס בהן רוח חיים. הכניסו אותן לכיתות נמוכות כמו טיפשות.. היה עליהן רחמנות גדולה.

כשאבי היה בארצות הברית הוא שמע מכאן ומשם, שיש פרעות נוראות באירופה, והרבה יהודים הומתו. הוא מאד דאג לאימו, לאחותו, לאחיו - לאימי ולנו, ולכל הישיבה. הרבנים הגאונים והתלמידים. מרוב דאגות אבי חלה על כליה. היו חיבים לנתח בדחיפות. אבי היה בסכנה גדולה. פרופסור גוי מנתח, ניתח אותו עם 40 מעלות חום. בלי כסף כי מרביי לא לוקחים כסף.-- אחרי הניתוח הוא היה מאד חלש. בשעתו אנטיביוטיקה עוד לא נולדה..

משנודע לאבי שאימי בחיים וכן חלק מהילדים, עד שנודע לו שכולנו בחיים לקח הרבה זמן, ואז החליט, שהוא לא נוסע מיד לארץ ישראל לפגוש את אשתו וילדיו.

הוא צריך להביא קרבן תודה לה'.

אבי זצ"ל התכתב עם סבי זצ"ל. שישאר ויאסוף כסף לבנית ישיבה מחדש בארץ. המשך של הישיבה שנחרבה על בזמן המלחמה.... כך אבי זצ"ל עשה, נשאר בארצות הברית.

חיכינו לראות את אבינו זצ"ל, מ-יט' חשון תש'—עד אלול תש'. לא כולם מסוגלים לעמוד בזה. בכיסופים אין קץ. אבל זה היה הקרבן תודה. אבי זצ"ל עזב הבית בסלבודקה בשנת 1939 --- תרצט'. עד שבא לירושלים, אלול תש' כמעט תש' זה היה 1946... כ-7 שנים לא ראינו אותו. כמעט ולא ידענו מה זה אבא. אבל אצלנו האבא בא. בחסדי שמים..

להרבה משפחות האבא שלהם לא בא.. את זה אסור לשכוח.

בנית ישיבת סלבודקה בבני ברק

כולנו התקבצנו בבני ברק כשהתחילו לבנות את הישיבה מחדש. אבן הפינה היה בזאת חנוכה תשל'. כשבנו את הקומה הראשונה, מיד עברנו לבני ברק. התחילו ללמוד בישיבה עם מעט בחורים, עד שנתווספו עוד ועוד.

כל כך השתוקקנו להיות כולם יחד.

אני חושבת שעלינו להודות לה'. על חסדו שנתן לנו שתי מסכות. אחת שאין אנו יודעים מה מחכה לנו היום, ולא ביום המחרת, ולא בכלל, כי אם היינו יודעים, לא היינו מחזיקים מעמד כלל. אפילו לו ידענו את כל הדברים הטובים שיהיו מנת חלקינו - אמחות וכל טוב. היינו מתפוצצים מרוב טוב. עלץ ליבי בקירבי. אם היינו יודעים את הניסיונות שעלינו לעבור, לא שייך בכלל להשאר בחיים?? מרב צער ופחד.

המסכה השניה היא, שכל בחור - ובחורה רוצים להתחתן, על אף כל הקושיים שרואים אצל אחרים. אפילו במשפחתם. אם זה עוני. עם זה קושיים כלכליים. או חנוך הילדים. כולם ב"ה רוצים וממהרים להתחתן, את זה ה' נותן לנו בחסדו הגדול, אחרת הרי לא היה עולם. מי היה מתחתן? ומי הייתה יולדת ילדים? לכן ה' נותן לנו את החשק, והכוח לעמוד בניסיון החיים. אבל עלינו תמיד להודות ולהלל. עלינו לזכור תמיד.

"שמע בני מוסר אביר, ואל תיטוש תורת אימר." ו- "שוויתי ה' לנגדי תמיד"....

האמונה הזאת היא נר לרגלינו תמיד בכל מצב.....